

Niklāva Strunkes glezna
Cilvēks, kas ieiet istabā
(1927, LNMM)

Cilvēki, kas iegājuši istabā

Rakstnieks un tulkotājs Dzintars Sodums (1922–2008), kura vārdā nosaukto balvu literatūrā Ikšķiles novada pašvaldība 13. maijā piešķīra prozaiķei Norai Ikstenai un dzejniekam Uldim Bērziņam, vienīgās starpkaru Latvijas «neatkarības laika» paaudzes (pie kuras piederēja arī pats) augšanu un veidošanos raksturojois romāna nosaukumā – *Savai valstij audzināts*.

Šķiet, šāda kopējā koda trūkst lielai daļai mūsdienu Latvijas sabiedrības, arī tās nosacītajai elitei, uzaugušai vēl padomju okupācijas gados. Tāpēc arī nepastāv skaidri mūsdienīgai nacionālai valstij būtiski standarti – valodas lietošanā, domāšanā, lēmumu pieņemšanā un rīcībā, savstarpējā attieksmē un komunikācijā. Joprojām kri-

tiski daudz cilvēku pat neapzinās, ka nesaprot, ko nozīmē dzīvot pašiem savā valstī. Šī izpratne tāpēc ir visai atšķirīga un sadrumstalota, un šim apgalvojumam nav nekā kopēja ar viedokļu daudzveidības, demokrātijas un vārda brīvības noliegumu.

Tas ir satraucoši, jo bieži dzirdams, ka «valsts šķīst pa visām vilēm». Latvijā dominējošais postpadomiskais skatījums uz realitāti mūsu kopējā dzīves telpā traucē latviešu nācijas un valsts atīstībai, un jau neatkarīgā Latvijā izaugušajai jaunajai paaudzei attālinājis iespēju savā dzimtenē dzīvot latviskā un eiropeiskā vidē.

Vai šie vārdi šķiet jau agrāk dzirdēti un pārāk bieži piesaukti? Dzīvojot pašsaprotamajās rūpēs par eksistenci, ikdienas vide arī kļūst ierasta, un tās ietekme – nemanāma. Kādēļ šīm rūpēm būtu jāpievieno arī jautājumi par identitāti un drošību, kā to dara šī žurnāla apaļā galda diskusijas dalībnieki? Lai taču par to rūpējas valsts iestādes un cilvēki, kam par to maksā algu... Nevajag celt paniku, būtu labāk domājuši par nodokļu politiku un demogrāfiju, nevis cīnījušies ar vējdzirnām kaimiņvalsts mediju mašīnas izskatā. «Mēs, maza cilts», kā zināms, ko nu mēs daudz varam – jādzīvo nost ar prātu un pipēšanu, acis nelecot. Valsts un patriotisms taču ir tikai mūsu radītas konstrukcijas, šodien vienas, rīt citas, tāpēc nav vērts tērēt savu vienīgo dzīvi šādām pārdomām. «Un kuģis peld»... pagaidām vēl peld.

Latvijas Kultūras kanonā līdzās citām nacionālās mākslas vērtībām iekļauta Niklāva Strunkes 1927. gadā radītā glezna *Cilvēks, kas ieiet istabā*. Tolaik Latvijas valsts tuvojās desmit gadu pastāvēšanas sliekšnim. Kara posts bija aiz muguras, pasaules ekonomiskā krīze un nākamā kara traģēdijas vēl nenoskārstā nākotnē. Paaudzei, kas droši «iegāja istabā», tā patiešām bija viņu valsts. Un valsts joprojām ir telpa, kurā dzīvojam, nams, kura pamatos nav likti nedz ieži un citi derīgie izrakteņi, nedz kredīta procentu likmes un ekonomiskā izdevīguma principi. Valsts ir telpa, kurā ieejam ik dienu, un šīs telpas ietvarus veido kopējās vērtības, kas padara iespējamu cilvēka, sabiedrības un nācijas eksistenci.

Vai vērtību apzināšanās ir tikai laika pavadišanas veids brīvam brīdim, rotaslieta vai ordenis, ko nēsāt starptautiskā prestiža dēļ? Savas vērtības apziņa ir pamatā cieņai pret citiem, bez šīs apziņas nav iespējama pilnvērtīga cilvēciska saskarsme ne mikro, ne makro līmenī. Pašcieņa veido to neaizstājamo pamatu, kāds nepieciešams cilvēka un nācijas «stiprās pils» pastāvēšanai. Jā, protams, runa ir par Latvijas valsti.

Diezgan ilgi «savai valstij audzināti» mūsu sabiedrībā tika uzskatīti par antiņiem, tomēr tagad rādās, ka vienaldzīgo pret Latvijas likteni ir mazāk, nekā mums to cenšas iestāstīt. ■

Saturs

Proza

Proza

Māris Bērziņš. <i>Gūtenmorgens</i>	3
Iveta Šimkus. <i>Gaismas sprakšķis</i>	6
Viesturs Vecgrāvis. <i>Spožais psiholoģisko pretstatu tēlotājs</i>	11
Anšlavs Eglītis. <i>Uguns pilsēta</i>	13
Ana Blandiana. <i>Murga viltojums</i>	19
Čimāmānda Ngozi Adič. <i>Lieta tev ap kaklu</i>	22
Valdurs Mikita. <i>Mikroetnoss</i>	27

Intervija

Dzeja

Eduards Aivars	32
Gunta Šņipke. <i>Nakts ir tāpēc, lai uzrakstītu</i>	34
Marija Luīze Meļķe, Kirils Ēcis, Laura Alpe un Lote Lārmane	36
Ivans V. Laličs	38

Intervija

<i>Misija – grāmatniecība</i> . Ar Viesturu Zanderu sarunājas Anda Buševica	40
---	----

Viedokļi un recenzijas

Jānis Šiliņš. <i>Vēstures gals vai sākums?</i>	45
Otto Ozols. <i>Viena romāna tulkošanas dēkas</i>	48
Armands Vijups. <i>Populāri akadēmiski par sen mirušajiem</i>	50
Raimonds Cerūzis. <i>Vai bija jēga?</i>	51
Arvis Viguls. <i>Zelģa lieta</i>	52
Ieva Kalniņa. <i>Viņām ir bogene, tā viņas sargā</i>	53
Daina Bleiere. <i>Fakti un hipotēzes «čekas lietā»</i>	54
Anda Baklāne. <i>Tumsas stūrgalvība</i>	56

Vēsture

Diskusija

Latvijas valsts – identitātes krīzē?	57
--------------------------------------	----

Vēsture

Detlefs Hennings. <i>Zudušo zemi meklējot</i>	63
Pauls Daija. <i>Laikmetu starpnieks Ernests Dinsbergs</i>	69

Eseja

Jānis Vādots. <i>Literatūras tīklos</i>	72
---	----

Žurnāls *Domuzīme*. Iznāk kopš 2015. gada.
Galvenā redaktore: Rudīte Kalpiņa
Literatūras un kritikas nodaļas redaktori:
Jānis Vādots, Osvalds Zebris
Vēstures nodaļas redaktors: Mārtiņš Mintauris
Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis
Māksliniece: Sarmīte Māliņa
Izdevējs: a/s *Cits medijs*
Reģ. nr. 40103271624
Adrese: K. Barona iela 28a-11, Rīga, LV-1011
www.facebook.com/domuzime.ir, [@Domuzime](https://twitter.com/Domuzime),
e-pasts: redakcija.domuzime@gmail.com

Žurnāls izdots ar Valsts Kultūrkapitāla fonda finansējumu

Izdevējs: *Adverts*.

Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju.

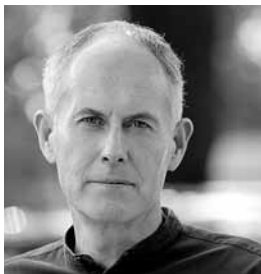
Vāka ilustrācija – Krišs Salmanis

Žurnāls elektroniski: las.am un fabula.lv

Māris Bērziņš

Gūtenmorgens

Stāsti

Māris Bērziņš (1962) ir rakstnieks un dramaturgs. Beidzis Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultāti. Pirmais romāns *Ērika Trauma sapnis* izdots 2003. gadā. Īsprozas krājums *Gūtenmorgens* — 2007. un 2009. gadā. Sarakstījis romānus *Titāna skrūves* (2011), *Sveiks, Dzintar Mihail!* un *Svina garša* (2015), par ko saņēmis Dzintara Soduma balvu. Saņēmis Latvijas Literatūras gada balvu prozā par romānu *Svina garša* (2015).

Gūtenmorgens un kompliments

Vienreiz Gūtenmorgens īsu brīdi pirms operas *Così fan tutte* sākšanās, apmeklētāju plūsmas virzīts, iekļuva četru samērā plaši pazīstamu dāmu kompānijā, kuras diskretu apsvērumu dēļ jādēvē par dāmu Ai, dāmu Hi, dāmu Oi un dāmu Ni. Dāmu Ai Gūtenmorgens pazina nedaudz vairāk nekā Hi un Oi, pat bija uz «tu», turklāt Ai viņam kā vīrietim izraisīja diezgan lielas simpātijas. Toties dāmu Ni Gūtenmorgens klātienē redzēja pirmo reizi un vēl nebija personiski pazīstams. Sasveicinājies un pie viena iepazīties ar Ni, Gūtenmorgens īsti nezināja, ko tālāk sacīt. Dāma Ai jautāja Gūtenmorgenam, kā viņam klājas, viņš atteica, ka labi, un nevilus izteica viņai komplimentu — «Tu ārkārtīgi labi izskaties!» Dāma Ai kautri pasmaidīja un sliecās noliegt cildinājumu, bet Gūtenmorgens ar lietīšķu sejas izteiksmi piebilda — «Nopietni! Sieviete nemaz labāk nevar izskatīties!» Ai samulsa vēl vairāk. Tikmēr Gūtenmorgens skatījās acīs Ai un nemanīja, kā šo nelielo uzmanības apliecinājumu novērtē pārējās dāmas. Un vai vispār novērtē. Pēc mirkļa atskanēja trešais zvans un mazais pulciņš steidzīgi izšķīrās.

— Kas tie tev vienmēr par sievišķiem? Man te jāpaliek vienai un jāgaida tas kungs, — Gūtenmorgena sieva ieknieba, bet vīrs jau sen bija pieradis un galvā neņēma.

— Man bija jāsasveicinās, — viņš noburkšķēja. — Piedod, ka neiepazīstināju... tu kaut kur pazudi...

— Es pazudu? Tu pats tur aizskrēji... Kuš, sākas! — sieva nogrūda Gūtenmorgena elkoni no krēsla malas.

Kad pirmā cēliena viduci operas galvenie varoņi, pārgērbusies par albāņiem, ieradās pie savām mīļotajām meitenēm un sāka bārstīt komplimentus, Gūtenmorgens atcerējās par Ai izskata slāvēšanu un pēkšņi satrūkās — viņš atcerējās, ka veltīdams smaidus Ai, bija piemirsis par pārējām tuvu stāvošajām dāmām. Viņas taču varēja apvainoties, ka es tikai ar Ai, bet ar viņām neko. Šī doma darīja tik nemierīgu, ka Gūtenmorgens sāka grozīties un gandrīz piecēlās kājās.

— Beidz didīties! — saņēmis no sievas vieglu dunku, Gūtenmorgens saguma.

Garastāvoklis strauji ieslidēja minusos, un prātu nelika mierā drūmas domas. Kādēļ viņam vispār vajadzēja gadīties ceļā? Kaut es nebūtu šurp nācis, varēju taču skaidri pateikt, ka man opera ne visai! Nekad nespēju sievai atteikt... Nu, labi, sieva ir sieva, bet kāpēc es vispirms runāju un tikai pēc tam domāju? Eh, ar mani tā notiek pārāk bieži. Un kāpēc es neievēroju reālos apstākļus un gandrīz nekad neizjūtu sabiedrisko kontekstu? Vajadzēja Ai pavest kaut kur tālāk un tad bārstīties ar komplimentiem, bet nē... Nemiera pilns sevi iekšēji ņurcīdams, viņš atjēdzās tikai tad, kad pēc pirmā cēliena zāle sāka skaļi aplaudēt.

— Ko tu tik nopietns? Gabaliņš taču ir tīri jautrs, — sieva izbrīnīti paskatījās uz vīru.

— Vēl jau nevar zināt, kā tas viss beigsies un kādu iespaidu atstās uz turpmāko dzīvi, — atteica Gūtenmorgens.

— Nu jau gan... — sieva neizpratnē nogrozīja galvu un klusi bilda, — Es aiziešu tur.

Kamēr sieva stāvēja rindā pie sieviešu tualetes, Gūtenmorgens lēnām slāja pa gaiteni, pūlēdamies izdomāt, kā labot pagātnes kļūdas. Tā pastaigājoties, vienu brīdi viņam šķita, ka gar gaiteni otru malu aiziet Ni. Es varētu viņai pateikt ko labu, Gūtenmorgenam ātri iešāvās prātā, un viņš metās pakal Ni. Saņēmis uz mēles visu savu dūšu, viņš piegāja viņai no sāniem un pieliecās pie auss.

— Piedodiet, bet es pirms izrādes aizmirsu pateikt, cik jūs labi šovakar izskatāties.

— Tikai šovakar? — sieviete pagriezās, un Gūtenmorgens ar šausmām ieraudzīja, ka tā nav Ni, bet pavisam cita, tikai pēc frizūras un varbūt arī apģērba līdzīga dāma.

— Vai! Piedodiet, es pārskatījos. Noturēju jūs par savu paziņu... — taisnojās Gūtenmorgens, bet svešā sieviete jau bija gabalā.

Stulbenis, atkal izrikojos mulķīgi, sevi strostēdams, Gūtenmorgens steidza atpakaļ uz sēdvietu, lai, nedod dies, nepastrādātu vēl ko ļaunāku. Pa ceļam viņam rēgojās, ka visas garām slidošās dāmas nosodoši rāda uz viņu ar pirkstu.

Sākoties otrajam cēlienam, Gūtenmorgens sažņaudza pirkstus dūrēs, stingri nosolijās vairs nekad nepadoties runāšanas kārdinājumiem un bez ārkārtējas vajadzības neizdvest ne zilbi. Viņš zvērēja, ka izmantos visas iespējas klusēt, bet domās ar divkāršu, nē, trīskāršu spēku. Kā mantras atkārtodams savas apņemšanās, viņš ar acs kaktiņu vēroja vīrs skatuves mirgojošos tulkojuma titrus, līdz izlasīja, ka nevienai sievietei nevar uzticēties, ka visas dara tā, vai ko tamlīdzīgu. Gūtenmorgens negaidīti atplauka. Nu, pareizi, ne par velti runā, ka visas sievietes esot vienādas, tāpat kā viņas saka, ka visi vīrieši ir vienādi, un tādēļ man te nav ko uztraukties un izsamst. Lai pašas tiek ar sevi un saviem uzskatiem galā, bet man būs drošāk, ja nemēģināšu iejaukties un necentīšos labot nelabojamo. Izrādei beidzoties

Traucoties pa Universa bezgalīgo telpu, vajadzēja izvairīties no lielajiem asteroīdiem, klistošām zvaigznēm un visādiem citādiem traucēkļiem. Vispār gāja diezgan gludi

Gūtenmorgens jau jutās mēreni līdzsvarots, pat mazliet nebēdnīgs, tomēr sev dotos solījumus aizmirsis nebija.

Mājupceļā viņš nebilda ne vārda, līdz sieva kļuva aizdomīga.

— Ko tu tik kluss? Vai kaut kas atgadījies?

Gūtenmorgens kārtīgi apsvēra visus par un pret un tikai tad atvēra muti.

— Miļā, tu šodien ļoti labi izskaties! — viņš teica, bet sieva pārsteigumā apstājās un, lai nezaudētu līdzsvaru, pieķērās vīram pie elkoņa.

— Jā, jā, tāda sieviete nemaz labāk nevar izskatīties, — daudz nedomādams, piebilda Gūtenmorgens... un iekoda sev mēlē.

Gūtenmorgens un jāskatās

Vienreiz Gūtenmorgens sēdēja ar Kalniņu parkā uz soliņa un nezināja, ko darīt.

— Varbūt aizejam pie Krūmiņa? — uzvaicāja Gūtenmorgens.

— Nu... — Kalniņš pakasīja bārdas rugājus un neskaidri noburkšķēja, — Nezinu... jāskatās...

Viņš neteica ne jā, ne nē, ne varbūt, un tas Gūtenmorgenu nedaudz mulsināja. Pēkšņi viņš atcerējās vakardienas *TV Panorāmā* redzēto — vienam no ministriem jautāja, kā viņš risinās nozarē samilzušās problēmas, bet tas savilka nopietnu seju un atbildēja: «Jāskatās.» Gūtenmorgenam nebija īsti skaidrs, kur ministram jāskatās, taču izklausījās pietiekami pārliecinoši, dziļdomīgi un mazliet noslēpumaini.

— Vai, atcerējos! — Kalniņš iesita ar plaukstu sev pa pieri. — Man taču jāiet pie friziera!

— Kādu tad frīčeni šoreiz taisīsi? — jautāja Gūtenmorgens.

— Nu... jāskatās... — Kalniņš strauji piecēlās un devās prom.

Kad draugs jau bija gabalā, Gūtenmorgenam uznāca nelielas skumjas. Ne jau tādēļ, ka Kalniņam būs jauna frizūra, bet no neziņas, kur jāskatās. Turklāt viņš atminējās brokastlaiku, kad sieva uz jautājumu, vai nedēļas nogalē brauksim uz laukiem, atbildēja tieši tāpat kā Kalniņš: «Nezinu... jāskatās...» Kas tā par lietu, Gūtenmorgens sodījās. Visi taisās nez kur skatīties, vienīgi es ne! Tomēr plinti krūmos viņš nemeta un centās, kā prata. Vispirms viņš kārtīgi nopētīja apkārt klistošos cilvēkus, pēc tam pievērsās koku lapu struktūrai, līdz apnika to statistikums. Tad centās ar skatienu noķert pa zariem lēkājošos putniņus, bet vēlāk, acis piemiedzis, mēģināja ielūkoties pašā saules centrā, kamēr neko vairs neredzēja. Tikai oranži apli peldēja gar acīm, un nekāda gandarijuma. Mjā, diemžēl tas nav tas, pie sevis noteica Gūtenmorgens, piecēlās un gāja mājup.

Mājās viņš sastapa dēlu, sieva vēl bija darbā.

— Tēt, man jāiet pie drauga uz dzimēni, vai tu vari man iedot drusku naudas?

— Nezinu... jāskatās... — Gūtenmorgenam nevilus izspruka, bet jau pēc mirkļa viņš spēji at-

plauka — tagad arī viņam bija, kur skatīties.

Ielūkojies makā, viņš izvilka pāris naudaszīmes un pasniedza dēlam.

— Paldies! — jauneklis aši satvēra banknotes un izmetās pa durvīm.

Palicis viens, Gūtenmorgens lāgā nesaprata, ko darīt — gaidīt sievu vai sameklēt pašam ko ēdamu. Viņš lēnām aizslāja uz virtuvi, pavirināja ledušķakņa durvis, bet tad izevanījās tālrunis.

— Gūtenmorgens klausās, — viņš piespieda melno plastmasas plāksni pie auss.

— Labdien! Te no policijas. Šķiet, mēs notvērām laupītāju, kurš pagājušā gada oktobrī jūsu piemājas dārzā nozaga grābekli un kapli.

— Vai tiešām!? Es jau biju aizmirsis, — Gūtenmorgenam sareiba galva, un viņš apsēdās.

— Ko jūs ar to gribat teikt? Imantas pedofilu ķēra daudz ilgāk, — policista balss likās viegli aizvainota.

— Ko jūs, ko jūs! Jūs esat malači! — Gūtenmorgens saprata, ka ir saprasts nepareizi. — Man vienkārši ir slikta atmiņa. Es pat neatceros, kad sievasmātei ir vārda diena.

— Ak tā? Nu labi, — likumsargs nomierinājās un turpināja, — Mēs atradām sērijveida manīka sazagto mantu slēptuvi. Pilna ar grābekļiem un kapļiem. Tādēļ vajag atbraukt un atpazīt savus instrumentus. Jums obligāti jāierodas šodien līdz pieciem! — strikti noteica policists un, paziņojis adresi, nolika klausuli.

Gūtenmorgens nožēloja, ka sieva nav mājās — viņa savu grābekli un kapli pazītu labāk. Diemžēl gaidīt nevarēja, jo ar policiju, kā zināms, joki mazi. Nācās vien braukt un skatīties pašam.

Sasniedzis norādīto vietu, Gūtenmorgens pie sevis klusi atkārtāja: «Jāskatās, jāskatās... jāskatās vēriģi.»

Par vietas pieskatītāju noliktais apsargs pārbaudīja Gūtenmorgena dokumentus un ievēda paprāvā šķūnī, kur, grēdās sakrauti, gulēja grābekļi un kapļi. «Ak, Dievs!» Gūtenmorgens pie sevis novaidējās. Viņš bija pārliecināts, ka pat viskoncentrētākā skatīšanās neko daudz nepalīdzēs.

— Nu, vai atpazīstat savus instrumentus? — garlaikoti vaicāja sargs.

— Tas ir labs jautājums, — Gūtenmorgens nopūtās. — Jāskatās!

Gūtenmorgens un literātu pēcnāves dzīve

Vienreiz Gūtenmorgens aizņēmās Kalniņa paškonstruēto kosmosa kuģi, lai izmestu kādu loku starp zvaigznēm un planētām. Bija brīvdiena, un nāvīgi gribējās atrauties no zemes.

Lēnām izšļūcis cauri heterosfērai, Gūtenmorgens iepeldēja atklātā Visumā un uzņēma ātrumu. Traucoties pa Universa bezgalīgo telpu, vajadzēja izvairīties no lielajiem asteroīdiem, klistošām zvaigznēm un visādiem citādiem traucēkļiem. Vispār gāja diezgan gludi, taču no stū-

Ilustrācija – Ernests
Kļaviņš

ra negaidīti izšāvēs citplanētiešu megakuģis, un Gūtenmorgens strauji uzrāva stūri uz augšu. Diemžēl viņš pat nepaskatījās, kas tur augstāk ir, un nokļuva vēl lielākās ziepēs – raķeti ierāva melnajā caurumā. Sākumā Gūtenmorgens dīkti izbijās, kas nu būs, taču tad pamanīja, ka ir nokļuvis gandrīz tādā pašā zvaigžņu telpā kā pirms negadījuma. «Laikam ātrumā izšāvos cauri,» viņš nosprieda, bet tad sāka prātot: «Varbūt melno caurumu nemaz nav, tikai tāds vizuāls māns. Nu tā, lai kosmosā būtu interesantāk. Un zinātniekiem arī savs labums – ir, par ko lauzīt galvu.»

Tomēr, izvairoties no citplanētiešiem, Gūtenmorgens bija novirzījies no ceļa un īsti vairs nesaprata, kur ir priekša un kur pakaļa, par Zemes atrašanās vietu nemaz nerunājot. Turklāt navigācijas sistēma bija uzkārusies, bet karti viņš bija aizmirsis mājās. «Eh, jālido vien uz priekšu, varbūt pa ceļam varēs kādam uzprast.» Pēc neilga laiciņa viņš pamanīja mazu planētu, pa kuru pastaigājās cilvēks. «Nu, izskatās tieši kā bildē no grāmatas *Mazais princis*! Ja nu viņš patiešām tur ir!?» Gūtenmorgena lūpas savilkās smaidā. Taču, pierullējis tuvāk, viņš jutās stipri vilies – Mazā prinča vietā apkārt grozījās kaut kāds vīrietis. Gūtenmorgens atvēra raķetes kaplodziņu un uzsauca svešajam:

– Man likās, ka šī ir Mazā prinča planēta. Bet laikam jau kļūdījies.

– Ir, ir. Tikai, kamēr Mazais princis dzīvojas pa grāmatu, man pašam šeit savs laiciņš jāpadzīvo. Ja kas, mani sauc Antuāns de Sent-Ekziperi.

– Autors! – Gūtenmorgens iepleta acis. – Ko tad jūs te darāt?

– Es jau pats nemaz nespēju iedomāties, ka tā būs. Bet, redz, katram autoram pēc nāves ir jāizdzīvo viņa radīto varoņu dzīves. Labi, ka man viņu nav nemaz tik daudz.

– Bet kā!? – Gūtenmorgens izbrīnījās vēl stiprāk. – Es domāju, ka jūs, literāti, jau rakstot iemiesojaties savos varoņos. Vai tad ne tā?

– Jā, – teica Antuāns, – bet tas ir iztēlē. Izrādās, pēc nāves vajag arī realitātē.

– Diez kas nav... – Gūtenmorgens klusi nomurmināja un nezināja vairs, ko teikt.

Mazliet ieilgušo klusumu pārtrauca knapi sadzirdama rūkoņa, kas kļuva aizvien skaļāka. Gūtenmorgens pagriezās galvu skaņas virzienā un ieraudzīja lidojam vecu dāmu ar propelleru uz muguras, kura padusē turēja lapsu.

– Ā! – iesaucās Ekziperi kungs. – Astrīda lido. Viņa man izpalīdz ar lapsu, bet es viņai cepu kanēļmaizītes. Briesmīgi kāra uz visādiem našķiem. Bet tas jau nekas. Kad viņai pienāks Pepijas Garzeķes periods, tad gan es nezinu...

Rakstnieks novērsās no Gūtenmorgena un sāka steidzīgi lasīt sprunguļus iekuram.

– Man tikai vēl viens jautājums! – Gūtenmorgens lika Antuānam atlikt muguru. – Sakiet, uz kuru pusi ir Zeme?

– Tur! – Ekziperi izstiepa roku. – Astrīda no turienes lido. Ievēro viņas virzienu un nekļūdsies.

– Paldies! – Gūtenmorgens iedarbināja dzinējus, apmeta Kalniņa lidaparātu riņķi un, pamājis ar galvu, aizšāvēs garām Karlsona mammai.

Zeme nebija tālu, taču Gūtenmorgens paguva daudz ko pārdomāt. Viņš atcerējās gandrīz visu, ko kādreiz bija lasījis, Annu Kareņinu un Poruka Cibiņu ieskaitot. Gūtenmorgens nodrebējās. Nodrebēja arī zeme – kosmosa kuģis bija nosēdies Kalniņa pagalmā.

Kalniņš jau gaidīja, un, kamēr viņi pa abiem ieriktēja lidaparātu garāžā, Gūtenmorgens izklāstīja draugam visu pieredzēto.

– Cik labi, ka neesmu literāts! – beidzis savu stāstu, Gūtenmorgens atviegloti uzelpoja.

Labu brīdi viņš klusēdams sūca pēc kosmiskām pārslodzēm atjaunojošo dzērienu un atkal kaut ko domāja un domāja, līdz izdomāja.

– Zini, vienu grāmatu es tomēr varētu sarakstīt! – Gūtenmorgens viltīgi smaidīja. – Mans varonis būs skaists, bagāts, mūžam jauns un laimīgs. Nekādi negadījumi vai ķibeles viņu neskars. Notiks tikai jaukas un labas lietas. Viss ies kā smērēts.

– Skaidrs... Bet vai nebūs baigi garlaicīgi? Neviens tādu salkanu gabalu negribēs lasīt, – Kalniņš teju nospļāvās.

– Nu un!?! Lai nelasa! – nekas vairs nespēja sabojāt Gūtenmorgena omu. – Galvenais, lai mana pēcnāves dzīve ir forša. ■

Iveta Šimkus

Gaismas sprakšķis

Stāsts

Iveta Šimkus (1964)
raksta dzeju, ir
filozofijas maģistre.
Beigusi Literāro
akadēmiju. Kopš 1999.
gada regulāras dzejas
kopu publikācijas
kultūras presē. Pirmais
dzejoļu krājums
Prombūtne iznāca
2007. gadā. Otrais tiek
gatavots izdošanai.

Tas notiek pēkšņi, vienā mirkli. Viņa saprot – viss, ko citkārt būtu gribējusi darīt, tiek raidīts prom un neiegūst pat varbūtības apveidu.

Šonakt viņa redzēja sapni.

Pilsēta ar ziedošiem dārziem, saules pielie-tām ielām. Necik tālu liedags ar smaragdzaļu ūdeni. Vietā, kur jūra saplūst ar debesīm, strauji ceļas un aug mutuļojoša, gigantiska viņņu siena, tā nenovēršami tuvojas pilsētai. Viņa skatās un drudžaini domā, ka tas, protams, ir lieki, tomēr vajadzētu meklēt kādu betona blūki, akmens vairogu, mūra aizsegu, valni. Vai vispār kas tāds ir atrodams šajā laiskajā pilsētā? Pirms pagūst atcerēties visu, ko zina drošu esam, laika vairs nav, viņa iekrampējas pirmajā stabā, kas gadās pa rokai, aizžmiedz acis un... Trieciens ir saudzīgāks, nekā viņa gaidījusi. Pēc brīža, atverot acis, gandrīz viss ir, kā bijis. Baiļu vairs nav, un viņa ir dzīva. Taču neticība saglabājas. Vai tiešām dzīva? Kā gan varēja tikt sveikā cauri, ar izbili vien? Saule nožāvē ielas, dārzi atkal smaržo un zied. Un kāds ir šī sapņa skaidrojums, viņa sev jautā vēl pirms atmošanās.

Viņam bija jāaiziet. Jo ātrāk, jo labāk. Tas bija pavisam skaidrs. Ne viņš pasauli, ne pasaule viņu ilgāk vairs nevarēja izturēt.

Pēdējie gadi vilkās kā lēna, izmisīga samierināšanās. Vai tas vispār iespējams? Samierināties ar savu nespēku – viņam, kas dzīvojis, cieši nospriegojot atsperes. Jūrnieks uz sauszemes.

Pirms viņi satikās, daudz kas bija noticis. Vienmēr kaut kas jau ir noticis, nav iespējams jelko sākt no baltas lapas.

Ir sešdesmitie. Tveicīga vasaras svētdiena, pamalē drūzmējas tumšpelēki mākoņi. Kaiņiņū kapsētā gaidāmi kapusvētki. Viņa izmisīgi min pedāļus: kaut paspētu sausā, vismaz līdz kapjiem. Ritenis – audzētēva dāvana – viegli ripo

pa bedraino grantsceļu. Kaut paspētu, kaut viņš tur būtu, kaut... Viņa nezina, kam būtu jābūt pēc tam. Nav iedomājusies šo domu turpināt. Ir tikai šis mirklis.

Ar pirmajām lietus lāsēm ver kapsētas vārtnisus, pēc brīža grand pērkonis, tepat plīst, lūst, zibeņo, brāzmas ir asas un draudīgas. Tādos brīžos viņai bail.

Kad nomira tēvs, abas ar māti dzīvoja nemītīgās bailēs – ilgus gadus viņa nespēja paiet garām priekšnama garajam, platajam solam, neatceroties uz tā nolikto zārku un šausmas, pieskaroties tēva akmensaukstajai pierai. Bailes stindzināja, kad pašā nakts melnumā, trīcēt dūres pret logu rūtīm, čekisti uzrāva viņas no miega, tēva brāli meklēdami, – apgrīza otrādi iedzīvi, izvandīja skapjus, šķūņa pakšus, kūti un pagrabu. Nāca neatlaidīgi, kaut neatrada, tikai izsēja baiļu sēklu, jo meklētais, savējos saudzēdams, slēpās tālu, Kurzemes mežos.

Kā viltīga kūlas uguns bailes bija neparedzamas...

Nu viņa ir drošībā, tikai žēl, ka samirks puķainā kleita un mati.

Un tur jau viņš stāv.

Gaišā uzvalkā, vasarīgs iedegums, sniegbalts smails. Lielām un stiprām rokām. Viņš nav nekāds lauku puisis, un Rīga ir viņas lielais magnēts. Viņš mētā sērkokciņu kastīti no rokas rokā. Vēlāk viņa uzzinās, kāpēc.

Baiļu zvēriņi pamukuši krūmos, dievlūdzejī sačukstas, psalmu dziedājumi pārklāj kapsētu no vārtniem līdz tālākiem nostūriem, kur aprakti nekristītie, pašnāvnieki, un tad saplūst ar lapotnes šalkšanu. Tumšpelēkie mākoņi atkāpjas, gaisma krit uz viņu abu pierēm – vai no saules, vai zibens, vai no tā, kas nav nosaucams vārdā un kam nav iespējams pretoties.

Viņš šo mirkli atcerēsies vienmēr. Arī tad, kad šķitīs, ka viss labais izsējies, aizslaucīts nekurienē. Jo tā ir viņa pirmā lielā uzvara.

Viņš ir cīnītājs, varbūt vienkārši lecīgs. Viņš palaiž muti par bēgšanu brīvībā, un, jūrskolu beidzot, sekmju grāmatiņā ir ieraksts skaidrā krievu valodā – darbam uz kuģiem nav derīgs. Kam tad derīgs? Ģimenes dzīvei?

Plecu salauza patēvs. Ar koku. Par to ļaunu prātu viņš nav turējis. Salauza, un viss, belziens bija pelnīts. Skaidrs, ka tik stipri negribēja. Bailes vai bijība pret patēvu liek tā domāt, nebija jau pats nekāds paipusītis. Piedots un aizmirsts, vīru lietas. Citādi ir ar māti.

Viņš tai ir piektais bērns. Kad zīdainim dažī mēneši, tēvs iet bojā negadījumā. Ne zaudējuma sāpju, ne bērna šausmu pie zārka. Tikai liels, melns caurums un vilkme kaut ko meklēt, dzities pakāļ, triekties, pierādīt, pārkāpt robežas, izaicināt, iet pret straumi, uzspļaut visiem – ja vajag, ja gribas. Un kurš rēķinās ar viņu?

Māte dod rokās saini, saka vienkārši un strupī: ej dzīvot uz Rīgu pie māsas, vairs nevaru tevi uz-

Ilustrācija – Toms Kalninskis

turēt. No otrā vīra viņai ir vēl divi bērni.

Viņš nosolās mātei nekad nepiedot.

Tukšums un vilkme. To viņš apjautis vēlāk. Bet toreiz kapsētā, mētādams sērkokciņu kastīti no rokas rokā, lai novērstu uzmanību no iešķībā pleca, viņš nojauš, ka var mēģināt vēlreiz. Atgūt, kas laupīts, pēc kā viņš neprātīgi ilgojies.

Viņi abi ir uz viena viņņa. Tas otrs būs drošais enkurs, kas paglābs no bailēm, slāpēm un bada.

2.

Viņu meitai ir daži mēneši. Kopmītnes istaba drēgna, autiņi žūst kurtuvē. Tā ir vīriešu kopmītnē, un viņa te jūtas briesmīgi. Viņi gaida lielo brīnumu un atpestīšanu – valsts piešķirtu dzīvokli. Viņš strādā fizisku darbu, viņš ir visstiprākais, par to nešaubās neviens, pat vietējā mēroga kriminālisti. Par to liecina strīdi un kautiņi, izsistie zobi, neizgulētie smadzeņu satricinājumi.

Noklaudz durvis, viņš ir pārnācis no darba. Viņa tikai vēro un zina, kas sekos. Pārgērsies, sasmaržosies un prom. Neprasis, uz kurieni, un nemēģinās apturēt. Lai nebūtu kā toreiz, kad pagrūda un aizcirta durvis.

Visbiežāk viņam ir slikti. Skaidrā viņš ir dusmīgs un viegli aizkaitināms. Kādos Ziemassvētkos spīguļiem un lampiņām rotāto egli no visa spēka triec pret zemi. Un tad viņš dzer – ne glāzēm, bet litriem. Dzelzs veselība, visstiprākais.

Viņa dzīvo kā sprostā, nē, tas ir murgs. Skatās uz sevi spogulī un nepazīst tramīgo būtni, kurai nav attiecību ar sevi, jo tad vajadzētu izskaidroties, un to viņa nespēj. Katra diena ir milzu kalns, kurā ar pārcilvēciskām pūlēm jātiek augšā – tā viņa iegūst savas esības pamatizjūtu.

Kādu dienu ir skaidrs, ka viņa to izdarīs. Viss izlemts, tikšanās notiks.

Viņi nav tikušies ilgus gadus. Viņus vieno skolas laika romantiskā jūsma. Satraukta viņa veras spogulī. Sarkana lūpukrāsa, par pārējo aizvien nav bažu, kupli mati, acis – jā, acis varētu nodot. Mēģina uzšķilt dzirksteli, taču tā nodziest kā liesmiņa parafinā. Viņa steidzas. Izejamās kurpes, lakādas somiņa. Ak, jā, pagalmā spēlējas meita. Viņa palēnina gaitu, piekodina, lai nepaliek sētā ilgi, jau krēslo, mamma būs vēl. Kurp dodas, to nesaka, bet jauš, ka mazā saprot. Vainas apziņa uzdzen karstuma vilni, un sviedru tērcītes kā glodenes aizlien pa muguru. Tad viņa izdara, ko nevajadzētu. Paņem mazās cimdiņu un noslauka iedomātu traipu. Lakāda spīd, bet meita skatās te uz aizejošo māti, te uz cimdiņu.

Tikšanās ir mulsiņoša. «Tas ir kā izdzisis ugunskurs,» cits viņš tai saka gandrīz bezkaislīgi. Un, saprotams, banāli. Viņa piekrit un iedur skatu aiz loga plūstošajos, netirajos kanāla ūdeņos. Gar atkritumu konteineriem slapstās kāds vīrietis. Lapu vairs nav. Sauss, ass, kailsalu vēstošs vējš

Viņa skatās spogulī. Laiks nav žēlīgs, laiks, visticamāk, ir vīrietis

dzenā drizas. Arī viņa jūtas kā gramstijusies ap konteineriem. Viņš nav brīvs, un viņa nav brīva. No sevis, no mūžīgajām bailēm, no savu izvēlu labirinta.

Viņa atgriežas mājās drošāka, kā mezglu atraišijusi. Bet notiek neiedomājams – vīrs to uzziņa. Viņam ir pietā, sestā vai sazin kura maņa un ievainojums visvairīgākajā vietā. Visā pasaulē var aiziet bojā, bet tas nedrīkstēja notikt. Viņš iebīrās istabā – kur viņa paslēpusies? Aiz durvīm? Viņš atvēzējas un cērt. Ar nazi.

Finieris noskrapt. Starp durvīm un sienu nekā nav – aizbēgusi.

Meita to redz, bet neelpo. Tagad viņa paliks te, šajā virtuvē, kur kājas ieaugušas gridā, kur asins sastingusi, sirds pamirusi. Istabā klusums, līdz vārds atkal cērt kā ar nazi.

Nebaidies, viņš saka.

Mazā to aizmirsīs, izdzēsīs kā ķeburu skolas burtņīcā. Taču ar tādu smagumu nav iespējams pat pakustēties, kur nu vēl smieties, iziet sētā pie draugiem, celties no rīta, tīrīt zobus, klausīties vakara pasaciņu.

Durvis paliek ar dūriena domuzīmi, aizkrāsot to nevarēs.

3.

Viņa skatās spogulī. Laiks nav žēlīgs, laiks, visticamāk, ir vīrietis. Un katra diena joprojām kā stāvs kalns, kurā jātiek augšā.

Režīms ir nemainīgs – pēc viņa darbībām varētu regulēt pulksteņus. Ne mēnešiem, bet gadiem noslīpētas kustības, rituāli. Sauja zāļu, stipra tēja, logs uz pasauli, kura viņam vairs neeksistē un arī neko nenozīmē. Vērošana kā dzīvesveids un nodarbošanās. Viņš lasa un pārlasa Jauno Derību, un ir atradis gandrīz visas atbildes. Viņš sen vairs nav visstiprākais, vismaz ne tādā nozīmē kā agrāk. Viņš ir atkarīgais. No citu labvēlības, no viņas, kas ik ritu sasmaržojas un dodas uz darbu.

Kad viņu tincina par pašsajūtu, atbilde ir – slikti. Ko tas nozīmē, nesaprot neviens. Šajā vārdā ielikts pārāk daudz, lai varētu meklēt kādu pretlīdzekli. Pie rituāla pieder arī regulāri psihiatra apmeklējumi. Viņam jālieto zāles, patiesībā daudz zāļu, un tas izraisa atkarību. Iesākumā ārsts viszinīgi runā par veselīgu dzīvesveidu, atgādina par vingrošanu no rītiem, kā vaļasprieku nez kuro reizi iesaka maksāties. Ja saruna sāk vērsties dziļumā, apmeklējuma laiks beidzas. Kādā tiešas atklātības uzplūdā dakteris sievai noskalda: «Jums tikai šķiet, ka zāļu ir par daudz. Vai tad jūs nesaprotat, ka cilvēks, kurš nepieņem padomju varu, ir psihiski nenormāls?»

Viņš pats arī to saprot un neliedzas. Antisociāls elements, kurš nepiedalās, tikai vēro. Melnajam mākonim ir zelta maliņa – iegrimis nelabuma akaci, viņš tomēr izbauda mieru un drošību.

Citu acis viņa ir svētā, kas nekurnēdama neskrustu. Vien pati zina par to bangojošo dusmu,

naida, atriebības un žēluma okeānu, kurā tik tikko noturas virs ūdens. Tad vēl lēkmjveidīgā doma par bēgšanu. Taču klātesoša ir arī divaina miera izjūta, nekā viņu vairs neapdraud, tikai pati.

Ainava aiz loga mainās. Viņš malko tēju. Protesti, cīņas, pārprasta varonība, vainas izjūta.

Kad juka un bruka nīstā ļaunuma impērija, viņš nebija nekāds Atmodas cīnītājs, tomēr beidzot izjuta gandarijumu, ka nav vienīgais, kas «nepieņem padomju varu». Nē, par disidentu viņš neiztaisās. Viss jau vairāk notika viņa galvā. Pretošanās, dzīvošana brīvības eiforijā. Bet vai šī banku un lielveikalu paradīze ar vislabāk nodrošināto brīvību – izbraukt – bija tas istais mērķis? Kādēļ viņš vienmēr ir pret? Nelāgs gēns, bacilis, netikums vai vienkārši trakums?

Viņš ir iemanījies vislabāk sevi redzēt viņas acīm, tad veidojas reāls un saprotams stāsts. Kad atceras sevi tajā trauksmes un neprāta jūrā, pārņem kauns un nožēla. Vai varēja būt citādi? Kāda būtu kārotā dzīve uz kuģiem vai kā bēglim, kas, izlauzies cauri dzelzs priekšskaram, saņemtu patvērumu kaut kur brīvās pasaules nostūrī?

Viņš tik ļoti bija gribējis šo sievieti. Gaisma, miers, piepildījums, kaišlība. Nekad no viņas nav atteicies. Gluži otrādi. No sava bezprāta tumsas tiecies tikai uz viņu.

Ja mēģinātu bilst kaut vārdu, tā būtu nekaunība. Viņa apstrīdētu katru burtu, visticamāk, nonāktu līdz tādām gadiem pulētām apsūdzības pērlēm kā «aizlaistais mazdārziņš», «neremontētais dzīvoklis» vai «sagandētā jaunība». Jutis šo lavīnu sakustamies, viņš vienmēr ir meties bēgt.

Viņu mulsina arī daudzie padomi cīņai ar nelabumu: badošanās, sulu kūres, joga, retrīti un meditācijas. Kaut ko no tā vienmēr mēģina ieteikt šajās gudrībās iesvaidīti labvēļi. Viņš nespēj sevi iedomāties barā veicam jēlkādas rituālas darbības – medicīniskas, politiskas vai reliģiskas.

Lasot Jauno Derību, viņa cietoksni satricina atziņa, ka burts patiešām spēj nokaut, bet gars darīt dzīvu. Pēc burta spriežot, viņam – tādām grēciniekam – nav nekādu izredžu. Bet garā taču viss iespējams! Ja vien ir ticība. Kaut vai kā sinepju graudiņš. Un tad Dieva, Kosmosa vai mūžības priekšā viņš tiks attaisnots? Varbūt vajadzēja respektēt arī burtu? Konkrētāk – izlīgt ar māti, vismaz domās. Un kāds pats bijis tēvs, kuram tādu novēlētu? Viņš pieliecas un paceļ akmeni, ko kādreiz metis ar dzelzainu pārliecību.

Svētdienas rīts. Bezsniega decembris. Viņa izliekas aizmigusi, acis ciet, cenšas elpot ritmiski, līdz atpopas – viņš ir virtuvē, var droši skatīties griestos, klusēt. Nav jāpaspēj, jāuzklausā, jāattaisnojas. Dzīvoklis, kas reiz gaidīts kā debesu dāvana, nu viņai ir cietums, kura sienas piesūkušās ar atmiņām, pārmetumiem. Cik labprāt viņa celtos kaut tūlīt un būtu prom, pa durvīm vai pa logu. Domās viņa tā simtreiz darījusi. Un atgriezies.

Kas cilvēks cilvēkam var būt? Viņa nekad nav šaubījusies. Otrs ir elle (lasīts, pārbaudīts uz savas ādas), otrs ir tas, kurš visu «sačakarē»

No virtuves dzirdami šļūcoši soļi. Viņa atkal samiedz acis, sakož zobus, lai neizlauztos ne skaņa. Bet viņš nenāk istabā un sen vairs nedara to, kas varētu raisīt viņņošanas. Sauja zāļu no rīta, lai pieceltos, sauja vakarā, lai aizmigtu. Viņš pats sev ir kosmoss un melnais caurums, kurā ierautas visas kaislības. Sapratis galveno — ka ir slikts. Izrunājot šo vārdu lēnām, pēkšņi tas kļūst svešs, kā nekad nedzirdēts, rodas pat šaubas, vai tāds eksistē. Saprotams, ka eksistē, un tieši viņš ir sliktuma mērvienība. Pārkāpis visus baušļus un likumus, nu labi, nav nokāvis, ja neskaita viņas cerības.

Kāpēc mēs nevaram dzīvot kā normāli cilvēki? Šo jautājumu viņa uzdevusi visbiežāk. Kliegdamā, čukstēdamā, noklusēdamā.

Viņa nebeidz sev un visiem atgādināt, ka ir piedevusi. Dienas velkas kā apnicīga mūžība. Tas nekad nebeigsies, jo tam nav atrisinājuma, ne prātā, ne sirdī, ne šajā drūmajā dzīvokli. Tieši tā Sizifs veļ savu akmeni.

Viņa skatās spogulī. Sevi neredz, tik grumbu ieskautas pelēkas acis un sirmojošus, bet joprojām kuplus matus, kas saņemti pakausī, vēl nodevīgo rūpju rievu uz pieres. Viņa ir kā māja ar daudzām slēgtām, sen neapdzīvotām istabām. Baisi būtu tās atvērt, tāpēc jāmitinās šaurā, apziņas izgaismotā priekšnamā. Vai tā ir viņa, kas ik rītu agri ceļas, pavada darbā nogurdinošas stundas, dodas mājup, apkrāvusies iepirkumu tīkliem. Raizējas, ko viņš var sadarīt: krist, applaucēties, neaizgriezt ūdens krānu vai gāzi... Tad bailes iet mazumā, jo tām arī vajag enerģiju, kuras viņai vairs nav. Sliktāk nemēdz būt.

Kaut kur līdzās dzīvo normāli, tātad laimīgi cilvēki, kas priecīgi ceļas no rītiem, brīvdienas pavada jautrās kompānijās vai kāpj žigulīšos (labi, kaut vai zapiņos), un aiziet — lapu zelts Siguldā, jūra vai Latgales zilie ezeri, vai... Varbūt viņi brauc uz Krimu, varbūt pat uz ārzemēm — Bulgārijas zelta smiltis, Ungārijas Balatons, skaistule Prāga. Tādos brīžos no zemapziņas bunkuriem izšaujas sagūstītu atmiņu uzplaiķinājumi.

Vasaras rīts. Atvaļinājums sācies, un visi trīs dodas uz laukiem. Stacijas perons nosēts ar vilciena gaidītājiem. Pēkšņi viņš pazūd, gaidīšana nav viņa stihija. Varbūt kādu satīcis, varbūt uzpīpē, varbūt «jāsālāpās». Koferi salikti rindā, minūtes joņo, vilciens tuvojas. Mazo pie mantām atstājusi, viņa skrien pa peronu, līdz aizķeras kāja, tad krit kā palēninātajā filmā. Tālāk negribas atcerēties. Atmiņu tēli un izjūtas izplūst miglainā nenoteiktībā.

No sarunas ar bērnu ārsti:

— Kādēļ jūs nešķiraties?

Daktere izstaro mieru, nodod tikai ķeburu švīkājumi receptes stūrī.

— Jūsu meitiņa bieži slimo.

Viņai ir vairākas atbildes — gan pragmatiskas, nesatricināmas, gan emocionāli sakāpinātas. Viss

atkarīgs no tā, ko vēlas dzirdēt jautātājs. Viņa tiek galā lieliski, bezmiega naktis argumenti ir slīpēti gadiem. Viņa pārlicina visus. Galvenais — sevi.

Agra pavasara vakars. Čagana, kūstoša sniega smarža. Ledus krakšķēšana peļķēs, krēsla koši zilganos toņos. Pagalmā siro satrauktas vārnas un uzbudināti kaķi. Vēl tikai gaidas. Rīt, visticamāk, nāks kārtīgs putenis, un ziema saimniekos vēl mēnesi vai pat divus. Taču pavasaris ir brīnišķīgs arī nojautās un iedomās. Tā viņa nospriež un aizver logu. Vēl paskatās uz gulošo vīru, sakot strupu arlabunakti, un dodas pie miera, pār seju pārvalkdamā rūpju ēnu kā segu.

Nakti viņa pamostas. Ne no trokšņa vai izbīļa sapnī. No klusuma. Kāds spidina logā automašīnas starmešus. Varbūt marta zibens vai debesīs rūsa? Izgaismots klusums, viņa nodomā. Kur tas reiz bijis? Atskārta apdedzina — istabā viņa ir viena.

Kas cilvēks cilvēkam var būt? Viņa nekad nav šaubījusies. Otrs ir elle (lasīts, pārbaudīts uz savas ādas), otrs ir tas, kurš visu «sačakarē». Labāku vārdu neatrast. Sabojā svētkus, pārstaigā ar dubļainiem zābakiem, izbārsta drupačas, aplej galdautu, neapsveic dzimšanas dienā, uzmodina nakti ar šļūkšanu. Kur vēl «mazdārziņš», «mēbeles» un «sagandētā jaunība».

Dzīvoklis no cietuma pārvērties par brīvības salu. Dienas rit mierā, bez bailēm, bez raizēm. Teātri un koncerti, draudzenes un mazbērni.

Viņa skatās spogulī. Acis spožākas, grumbas padzisušas. Varbūt laiks nav vīrietis, bet draugs, padomdevējs vai skolotājs?

Viņu urda tas pats jautājums — vai varēja būt citādi?

Kad vīrs tonakt tik pēkšņi nomira, tas viņu pārsteidza pilnīgi nesagatavotu. Grimdama bezcerībā, viņa bija ļāvusies kādam plānam, programmai, it kā ne dzīvojusi savu dzīvi, bet veikusi kosmiski svarīgu misiju vai risinājusi sarežģītu vienādojumu. Tagad, nometusi šo slogu, uzsmaida savam spoguļattēlam.

Tas notiek drīz. Viņas dzīvē ienāk vīrietis. Ne tas, kurš viņu sāpināja. Kāds no citas orbītas vai pat galaktikas. Viņam ir zelta rokas, dimanta sirds, viņš ir bez apmātības un atkarībām. Raugās savā izredzētajā apbrīnas pilnām acīm, bet viņa ar ziņkārību vēro sevi. Reizēm iesmejas, reizēm šausminās — kad viņi dejo pustumsā, kad veikalā izraugās jaunas mēbeles, kad koncertā klausās klasisko mūziku. Tuvības mirkli viņa iztēlojas mirušā vīra bezspēcību. Viņa turpina taisnoties un izskaidroties.

Kas ir laime? Līdz šim atbilde bijusi skaidrāka par skaidru — laime ir normāla dzīve. Varbūt viņa beidzot ir pavērusi kādu no savām aizslēgtajām istabām?

Ir karsta vasaras nakts. Nevarēdama aizmigt, klausās blakusgulētāja neritmiskajā elpošanā, kas ik pa brīdīm pāriet krākšanā. Kas te notiek,

Dzejolis, bez šaubām, nav arguments, un kas tad to sarakstījis, ja ne tāds, kuram pašam vajadzīga palīdzība

kāpēc es guļu līdzās šim svešajam vīrietim? Viņa pieceļas, lai atvērtu logu. Trūkst gaisa. Sajūtu vilnis ir tik pazīstams. Viņa atkal grib to pašu? Aizbēgt? Vai tas ir tas pats, viņa sev jautā un zina, ka ne gluži. Ne tuvu. Viņa lieliski apzinās šo citādību, šo atšķirību. Kas tas ir, kas, būdams it kā tas pats, tomēr izrādās cits? Viņa nojauš, bet nekad neizteiks šo vārdu, pat domās. Kas padara smagumu vieglu un vieglumu smagu? Bet, kamēr nav izteikusi, var turpināt eksperimentu. Vai tiešām? Svētās šausmas! Vai viņa būtu veikusi eksperimentu? Ātrumā mēģina atcerēties vārda latvisko sinonīmu, cerībā, ka tas nebūs tik bezkaunīgs un cietsirdīgi tiešs.

Viss izskatās nevainojami. Viņa ir uzriedējusi kā margrietiņa novembra piesaulē. Izbauda normālu situāciju, kad normāla sieviete ar normālu vīrieti iet uz kino. Līdz kādu dienu apskaidas uz sevi — kur, velns parāvis, viņa ņēmusi šo normas paraugu! Ak, jā, smaidīgi cilvēki dzīvo skaisti remontētos dzīvokļos, brīvdienās... pēkšņi viņai tā vairs neliekas. Varbūt pati vairs nav normāla?

Teātri, koncerti, mazbērni, kapusvētki.

Kad pēc vīra pēkšņas nāves viņa apmeklēja psihologu, viena no atziņām bija taisni traciņošā — viņa neprotot sevi mīlēt...! Ak vai! Mīlēt var bērnu, kaķi, dzimteni, rozes vai dālijas, varbūt pat siļķi kažokā (krieviski noteikti), bet kā lai mīl sevi?

Vai tas nozīmētu savlaicīgu šķiršanos no pārmērību un atkarību apsēsta mīlotā? Uzreiz vai viņa slimības un nespēka gados? Dakteres skatiens ir caururbjošs — to saucot par līdzatkarību.

Bet mīlestība, viņa domās sev saka, jo skaļi baidās, tā taču, dzejnieka vārdiem, «atnāk balta, uzliesmo un nosit». Dzejolis, bez šaubām, nav arguments, un kas tad to sarakstījis, ja ne tāds, kuram pašam vajadzīga palīdzība. Psihoterapijā ir tādas mīlestības dzelzaini atmaskojumi. Viņa cenšas iedomāties pareizas attiecības — bez greizsirdības, bez kaislībām, bez pieķeršanās, kad ļauj mīļotajam nākt un iet, izsvērtus argumentus, pieklājīgas iebildes — visu kā no grāmatas. Destilētas jūtas. Tieši tā, kā būs viņas otrajā laulībā. Vēl viņa to nezina, bet sarunas iespaidā, lai sevi labāk izprastu, nolemj — nē, vārds «eksperimentēt» viņai nepatīk, drīzāk «mēģināt vēlreiz».

Vēl daktere noprasa: ja sevi saprast ir tik grūti, sakiet, lūdzu, kā var saprast otru?

Seko nopūta un profesionāls padoms. Lai nu ko, bet savu vīru iedomāties pāru terapijas sesnā... praktizējot drāmu... viņš taču uz jautājumu «kā jūties?» vienmēr atbildēja tikai ar vienu vārdu — slikti. Nekad tam nesekoja iztirzājums, nekad.

Uz psihoterapeita divāniņa sēdēdama, viņa atklāj pašironijas dziedinošo spēku. Cik sevi atceras, vienmēr pasauli redzējusi biedējoši nopietni. Dienu putas, pienākumu slogs, atbildības nasta — viņa noskurinās. Varēja taču būt citādi. Vieglāk,

priecīgāk.

Ir parasts ziemas rīts. Pelēkas debesis, kaili zari. Labi, ka nelīst, viņa domā. Kā aizvakar — stāvgrūdām.

Viņa pieiet pie loga. Tikko sācis snigt. Lielām, biezām, mīkstām pārslām. Tomēr skaisti. Kā filmā, kuras nosaukumu viņa vairs neatceras. Bet baidos sajūtu gan. Tūlīt pēc tam pa logu izkrita bērns. Toreiz, sēžot kinoteātra tumsā, viņai šķita — laimīgs, kas to visu nav redzējis un neredzēs. Vīrietis un sieviete vajāja viens otru. Slaktiņam noderēja akmens cirvji un antropoloģiski pētījumi. Viņa neatceras detaļas. Režisors, protams, bija maīta, sieviešu nīdējs. Cik labi, ka uz kino gāja viena, ko gan viņi pēc tam runātu? Nē, viņas otrais vīrs nav smadzeņu mežģītājs, dziļo domu perinātājs. Viņam patīk tīras, skaidras līnijas, viņam ir zelta rokas, dimanta sirds.

Tagad, raugoties snigšanā, viņa saprot — pārpauslīgs skaistums sader kopā ar stindzinošu baismu.

Snieg.

Viņa jūtas tā, it kā ietu pa šauru, apledojušu laipiņu bez margām, kas pārmešta pāri bezgalīgai nekurienei. Kā lai tiek uz priekšu, kur lai pieturas, uz ko lai paļaujas?

Mājās viena. Citkārt tik kāroto un vieglo sajūtu kaut kas apēno. Žņaudzējs, dūrējs? Pārmetums? Krūtīs kaut kas sitas un smok. Šoreiz ne pārnestā, bet tiešā nozīmē. Viņa iziet laukā, paņem sniegalāpstu un izbrauc celiņu gar ārdurvīm. Turpu šurpu. Kaut velti, tas tikai uz brīdi. Snigšana aizvien pieņemas spēkā. Debesis ir smagas un tumšas. Viņai trūkst elpas. Labāk iešu atgulties, un viņa atceras pagājušās nakts sapni par skaisto, mierīgo pilsētu un draudīgo viņu sienu, pret kuru tik tikko bija noturējusies.

Vai sapnim ir kāds skaidrojums?

Tas notiek pēkšņi. Viņa nemaldīgi jūt tuvojamies ko lielu, neapturamu. It kā neskaitāmas reizes tas jau būtu noticis. Bailes kā pirms lēciena.

Ir tā, ka tagad vairs nekas un tomēr viss ir no viņas pašas atkarīgs. Zinot savu mūžīgo neizlēmību un šaubas, viņai bail. Viņa redz. Īsto sevi. Viņa zina, ka tā ir galvenā izvēle, un, lai nekļūdītos, vajadzēja gatavoties visu mūžu. Skaitītājs izslēgts. Neko nevar mainīt vai papildināt. Tas, ko viņa jūt, nē, jūtu viņai vairs nav, ir visaptveroša nožēla.

Kapsētas vārtiņi, zibens, viņa tur stāv, gaismas apžilbusi, un pēc tam — visu to laiku, kas bijusi viņas dzīve, — tikai attālinās.

Tad viņa redz sevi guļam kādā telpā, un tur ir meita, kurai izmisis skatiens, tomēr būtība izstaro gaišumu, citādi viņa to nemaz neredzētu. Tagad viņa saprot: ir tikai gaisma, pārējais nav saskatāms un tātd bijis lieks.

Gaisma nav ne vārds, ne vilnis, ne plūsma. ■

Viesturs Vecgrāvis

Spožais psiholoģisko pretstatu tēlotājs

Bēgļu un trimdas gados Anšlavs Eglītis (1906—1993) uzrakstīja savas izcilākās noveles

Viesturs Vecgrāvis (1948) ir latviešu literatūrzinātnieks, grāmatizdevējs, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes emeritētais profesors.

Par nozīmīgākajiem Anšlava Eglīša (1906—1993) darbiem parasti uzskata viņa romānus — sākot ar pirmskara un kara laiku *Līgavu medniekiem* un *Homo novus* līdz trimdā rakstītajiem *Misteram Sorrijam* un *Omartija kundzei*. Dažs atceras atmiņu romānu *Pansija pīlī*, cits — *Vai te var dabūt alu?* Protams, atminas arī Anšlava lugas, it īpaši komēdijas. Bet no īsprozas krājumiem zina tikai pirms kara izdoto *Maestro* (1936), padomju okupācijas gadā iznākušās *Nestundas* (1940) un vācu laika šedevru *Ģimete* (1943). Parasti tad atminas rakstnieka spožo ironiķa un groteskas meistara talantu, rakstnieka interesi par ekstravagantiem dīvaiņiem un mākslinieku dzīves paradoksiem. Taču bēgļu un Vācijas trimdas gados Eglītis publicēja, iespējams, dramatisma ziņā savas labākās noveles, par kurām vieni vērtētāji vēlāk rakstīja, ka daļa no tiem ir meistardarbi un pieder pie psiholoģiski vispatiesākajiem rakstnieka tekstiem kara šausmu tēlojumā, bet citi pat uzskatīja, ka tie pieskaitāmi pie sava laika pasaules novelistikas šedevriem.

Eglīša romānu popularitāte aizsegusi zināšanas par viņa trimdā sarakstīto īsprozu — tie ir vairāk nekā 30 darbu, no kuriem vismaz ceturtdaļa jāpieskaita pie latviešu noveles klasikas. Turklāt Eglītis strādājis žanriski daudzveidīgi — sācis ar satīrisko un grotesko noveli, viņš rada arī spožas psiholoģiskās noveles. Trimdā rakstnieks publicējis izcilus noveļu un stāstu krājumus

Uguns pilsēta (1946), *Sikstā dzīvība* (1950), Švābu kapričo (1952), meistarnoveles *Kazanovas mētelis* un Čingizhana gals. Šajā žurnāla numurā publicētā *Uguns pilsēta* ir mudinājums vēlreiz ielūkoties Eglīša īsprozas bagātībā. Kara beigu traģikomiku autors tēlojis arī novelēs *Olas* un *Zelta piecnieki* (krājums *Uguns pilsēta*), par šo tēmu ieteiktu izlasīt arī Valdemāra Kārklīņa noveli *Satikšanās tumsā*, bet jo īpaši Pāvila Klāna romānu *Rūsa*.

Atgādināšu dažus faktus no Anšlava Eglīša biogrāfijas. 1944. gada oktobra sākumā, tāpat kā daudzi latviešu kultūras ļaudis, rakstnieks kopā ar dzīvesbiedri gleznotāju Veroniku Janeliņu dodas uz Kurzemi. Novembra beigās seko brauciens uzliedojumu apdraudētā kuģī uz Gotenhāfeni (tagadējo Gdiņu Polijā). Tālāk Eglīši dodas uz Berlīni, kur prestižajā Ūlanda ielā 106 noirē paplašu dzīvokli, rakstnieks sāk strādāt avīzes *Latviešu Balss* redakcijā, kas vēlāk pārceļas uz Ūlanda ielas 134. namu. Eglītis avīzē organizē kultūras nozarei veltītus rakstus, pats publicēdams recenziju par latviešu teātra Vācijā pirmo izrādi 12. janvārī. Lai arī Berlīnē jau atrodas sakāves priekšvakarā, pilsētā joprojām notiek teātra izrādes un operu uzvedumi, regulāri kinoseansi, darbojas pat mākslas galerijas un kafējnīcas. Dzīve šķiet rēgaina miera apdvesta, kaut arī gandrīz visiem ir skaidrs, ka ilgi tā neturpināsies, jo no rietumiem strauji tuvojas angļi un amerikāņi, bet no austrumiem vēl straujāk — sarkanā armija.

Kādā ainā savos *Pašportretos* Eglītis tēlo iznīcības un šausmu pārņemto Berlīni pēc sabiedroto uzliedojuma 1945. gada 3. februārī: «Piektajai [manai] ģimetei vislabāk piederētus nevis ielogs, bet apdedzis, apogļojies «pasportū». Es biju atkal reiz cilvēks citā vidē. Sagumis, salicis es stāvēju uz sabumbotās Ūlanda ielas Berlīnē, citu, klusu, drūmu cilvēku barā, un noraudzījies, kā sprakšķēdams un rūkdams dega stalts nams, kura ceturtajā stāvā atradās mūsu mitekļis un visa mantība, kas bija paņēmusies līdzī no Latvijas. Kā ugunīga kaskāde nama pieci stāvi izbruka cauri nokvēpušajam mūra graustam, apšķiežot pūli ar dzirksteļu mākonī, no kura neviens nevairījās. Man kājās bija novalkāti, apdriskāti stulmeņi, mugurā ziemas mētelis ar apsvilušu apkakli, jo bija iznācis kādu gabalu skriet caur liesmām. Rokā es turēju prāvu papas ceļasomu, uz kuru daudzi stāvētāji nolūkojās ar skaidību. Bet somā nebija nekā vairāk kā vienīgi vācu—angļu vārdnīca un viena «rīsa» — pieci simti lapu balta rakstāmpapīra. Savādā kārtā es nejutos nedz sevišķi nabags, nedz satriekts vai izmisis. (..) Vērojot iznīcību visapkārt, skatoties, kā no sagrautajiem pagrabiem nes laukā nogalinātos, bija skaidrs, ka esam tikuši brīnumlaimīgi cauri.»

Sagrauta ir arī redakcijas ēka, tur bojā gājuši latviešu žurnālisti. Eglīši nolemj doties prom no Berlīnes. Vēl nejausi satiek vēlāko kultūrvēsturnieku un esejistu Andreju Johansonu, pat kopīgi paēd vakariņas restorānā un izdzer pudeli sarkanvīna, bet tad ir treju dienu ceļš pārpildītā vilcienā — ģimene domā nokļūt līdz Šveicei, taču apstājas Alpu kalnu

**Rakstnieks Anšlavs
Eglītis 30. gados Rīgā.**

Fotogrāfs nezināms.

Rakstniecības un mūzikas
muzeja krājums

piekāpē snaudošajā Švābijas ciematiņā Tailfingenā, kur «(.) bumbas nav redzētas, kaut gan alarmus pūš līdz piecas reizes dienā. Neviens nekur nemūk. Dzird rietumu fronti.» (No Anšlava Eglīša vēstules Andrejam Johansonam.)

Nesenie pārdzīvojumi Berlīnē top par ierosmi ne tikai novelei *Uguns pilsēta* — dzīve klusajā Tailfingenā piecu gadu garumā Eglītim ir visauglīgākais, pat mākslinieciski intensīvākais novelista laiks. Tas nerodina viņu uz plašāka mēroga darbiem; jo viss ir it kā pagaidām, it kā neziņā un pretrunīgās nojautās, taču arī tādos apstākļos rakstnieks rada — laikmeta nežēlīgie notikumi viņam devuši bagātīgus, personiski izjustus redzējumus, kas prasīties prasās tēlojami ainās, kurās piepeši atklājas cilvēku rīcības paradoksi un negaidīti pavērsieni visā tā laika traģismā, traģikomikā un nereti arī absolūti komiskās un nožēlojamās niansēs.

Uguns pilsēta centrālā notikuma pamatā nav tikai visā nesaudzībā redzētā Berlīnes degšanas aina, kaut gan tieši tā ir noveliskā «küleņa» galvenais katalizators un turpmāko negaidīto pavērsienu rosinātāja. Novele ir par augstprātīga un paštaisna, turklāt arī bagāta jauna vīrieša rīcību kara grūtību «sprostā», gandrīz vai apokalipses noskaņās. Kara laikā zūd priekšstati par labo un ļauno, par «driksť» un «nedriksť» — priekšplānā izvirzās izlepuša aristokrātiska bonvivāna tieksme dzīvot kā «lidz šim», dzīvot tā, kā viņš ir pieradis un vēlas. Ir zuduši visi iemācītie vai uzspiestie reglamentētie tabu, prevale cilvēciskie instinkti — Eglīša nevaronis nejut sirdsapziņas un morāles iekšējo imperatīvu, viss viņā orientēts uz tiesībām gribēto paņemt sev. Šķiet, par ko gan vēl Eglītis varētu rakstīt, jo viss taču ir skaidrs... Tomēr ierastās dzīves sabrukuma brīdī, «laimīgā» situācijā, kad Gezam Maročijam, Eglīša tēlotajam aristokrātiskajam dīkdienim, ir radusies iespēja iegūt par nozagto pulksteni tiem apstākļiem fantastisku naudu, viņā piepeši atmostas... (un tieši šīs ainas tēlojumā atklājas Eglīša dziļais psiholoģisms!) līdzjūtība un vainas apziņa. Alkatību uz īsu, bet tikai uz īsu brīdī pārspēj paties cilvēciskums. Autora izpratne par cilvēka dabas nemainīgumu, par zemisku (lielākoties) un arī cildenu (gandrīz neticamu) rīcību tieši bezizejas situācijā, tāpat kā kolorītais Berlīnes tēlojums «mēra un apokalipses» laikā *Uguns pilsētu* ļauj uzskatīt par vienu no pārlicinošākajiem viņa novelistikas šedevriem, kurā atklājas arī rakstnieka skaudrais skatījums uz kara beigu apokaliptisko realitāti.

Bez krājuma *Uguns pilsēta* (Latvijā pārpublicēts 2010. gadā izlasē *Švābu kapričo*) no citiem Tailfingenā, klusajā radošā darba Eiropas paradīzē, tapušajiem Eglīša meistardarbiem rosinu izlasīt vēl divus, lai arī pagarus rakstnieka trimdas laika novelistikas šedevrus. Vispirms noveli *Kazanovas mētelis* (nejaukt ar tāda paša nosaukuma lugu), kurā izmantots *Nestundās* aprobētais paņēmieni — dažādu cilvēku stāsti par savas dzīves paradoksiem un anekdotiskajiem notikumiem, uzsverot, cik grūti nereti ir atšķirt patiesību no iedomām, cerēto no īstenības. Otra Eglīša meistarnovele *Čingishana gals* sasaucas ar bēgļu laikmetā arī citu trimdas rakstnieku daiļradei zīmīgu paņēmieni — Staļina tirāniju tās nežēlīguma dēļ vienādot ar citu pagātnes tirānu šausmīgo rīcību. Šim mērķim rakstnieks izmanto 13. gadsimtā dzīvojušā mongoļu-tatāru sadistiskā despota Čingishana veidolu. Novele ir alegorija par ļaunuma un varmācības neizbēgamām beigām, turklāt nožēlojamā veidā — esot šķietami uzticīgāko cilvēku ienīstam un neieredzētam, nodotam nāvei. Rakstot šo noveli, Eglītis, protams, nevarēja iedomāties, ka arī padomju diktatora Staļina mūža pēdējās dienas beigsies ar viņam padoto naidu un riebumu pret sevi. *Čingishana gals* sasaucas ar spožāko 20. gadsimta darbu par varmākas valdnieka nolemtību līdzcilvēku naidam, meliem un pretīgumam, ar G. G. Markesa romānu *Patriarha rudens*. ■

Anšlavs Eglītis

Uguns pilsēta

Stāsts

Lielais stāvju pulkstenis melodiski nospēlēja pusstundu, kad Geza Maročijs iegāja baroneses fon Arndt svinību zālē. Smagās, melnā ozolā grieztās ķeizarvalsts mēbeles snauda aizvilktos aizkaru krēslā — sofa un sēdekļi zem baltiem pārvalkiem, varenais ēdamgalds un flīgelis, pārklāti pelēkām putekļu drānām, dārgās persiešu grīdsegas saveltas milzīgos cigāros gar sienām. Žuburainā Venēcijas lustra, ieskauda putekļu šķidrautā, izskatījās kā zirnekļu aptīklota. Virs kamīna, no milzīgā zeltītā rāmja, uz šo snaudošo godību noraudzījās pats Eberhards barons fon Arndts, kavalērijas kapteiņa uniformā — kādā tas komandēja dragūnu eskadronu slavenajā triecienā, ko Pirmā pasaules kara sākumā ģenerālis Kluks vērsa pret Parīzi.

Barons Eberhards fon Arndts bija jauns, skaists un bagāts. Tik bagāts, ka varēja atļauties šad tad aizbraukt pamedīt uz Sudānu. Kamēr viņa daiļā kundze kāvās ar moskītiem Hartūmas labākajā viesnīcā, barons dzenāja ziloņus un laivas, par kuriem bija samaksājis angļu pārvaldēm pasakainus nodokļus. Pie ēdamistabas dibensienas, uz zebras ādas, sakrustotas zem barona tropu ķiveres, atdusējās viņa divstobrenes, medību dunči, spieķis-soliņš un trofejas: ziloņkauli, antilopju, gazeļu un gnu ragi, bet pāri tiem vesels vēdekļis visādu iedzimto duramo un metamo iesmu.

Eberhards barons fon Arndts krita pirmajā kaujā; ģenerālis Kluks Parīzi nesasniedza, Vācijas karu zaudēja, un, līdzīgi neskaitāmu dzimtu bagātībām pēckara grūtajos laikos, izgaisa arī fon Arndtu ģimenes manta. Kad kapteiņa atraite sagaidīja Otro pasaules karu, no visām muižām un namiem viņai bija atlicis vienīgi plašais, greznais, dārgākajā Berlīnes rajonā iekārtotais dzīvoklis, kuru samaksāt un uzturēt kārtībā nācās bezgala grūti. Gandrīz trīsdesmit gadus baronese fon Arndt bija saglabājusi savu mitekli neskartu un līdz ar to bijušās godības ārējo spožumu; viņa cīnījās par to visiem spēkiem un līdzekļiem, tas kļuva par viņas dzīves mērķi un uzdevumu. Ciņa patiesi bija varonīga, bet pret Otrā kara sākumu sabrukums nobrieda ne-

novēršams. Karš baronesi izglāba. Uz kara rēķina viņa beidzot drikstēja sašaurināt mājturību. Kara likumi neļāva algot istabenes un virtuveņi, kas miera laikos īgnas par neizmaksāto algu augas dienas noņēmās pa milzīgo dzīvokli, un baronese nepazemodamās varēja iztikt ar sētnieces nīpro skuķi, kas, bijādama baronesi kā augstāku būtņi, pasniedza viņai gultā ierasto rīta kafiju un katru piektdienu, tāpat par labiem vārdiem un derīgām pamācībām, apslaucīja daudzajās istabās putekļus un pārcilāja traukus. Tāpat kā vienmēr, katru svētdienu baronese pieņēma viesus, saprotams, uzspiestās kara taupības dēļ ne vairs greznajā ēdamsalonā, bet buduārā un tālab ne trīsdesmit frakotas un vakartērpotas labdzimtibas, bet divus trīs uzticamākos draugus un draudzenes. It kā maksādama karam nodevas arī no savas puses, baronese pretēji savas dzimtas sieviešu tradīcijām iedrošinājās pat strādāt sava rajona dzīvokļu pārvaldē. Sestais kara gads sagādāja vēl vienu atvieglinājumu. Ienaidnieka uzlidojumi bija Berlīni pa labai pusei sagrāvuši; baroneses dzīvoklis gan palika neskarts, bet to nedrīkstēja vairs turēt tukšu. Cienidama baroneses kārtu un dzimumu, dzīvokļu pārvalde apķīlāja tikai vienu istabu: barona kabinetu vajadzēja izīrēt, un tas atkal bija jūtams atbalsts. Geza Maročijs jutās glaimots, kad baronese, kas droši bija noraidījusi labu desmitu istabas meklētāju, viņu pieņēma gandrīz uz vietas. No smaida, palocīšanās, diviem ļoti pieklājīgiem jautājumiem, varbūt arī no veida, kā viņš valkāja cimdus, turēja dārgo platmali, baronese uzminēja, ka Geza ir no bagātas, cienījamas ģimenes, teicami audzināts un kopts jauneklis. Arī Geza tūdaļ noprata, ka, tiši mazliet senlaicīgi tērpsies un krāsojusies, korsetu un nesatricināmās pašcieņas bruņas iekalusies, baronese nav nekāda parastā istabu izīrētāja. Viņam patika bijušās galminieces līdz galam izveidotās kustības, balss nepielūdzamā, skārdainā skaņa, vārdi, kas ripoja pār plānajām lūpām skopi, neatsaucami, nobeigti, augstprātīgi laipni un ledaini sirsniņi. Viņš ievēroja arī, ka plašā, nopietnā kabineta klub-sēdekļi sataupīti pavisam svaigi, daudzkārtīgie logu aizkari smalki un dārgi, ka grīdsega īsta, kamīns patiesi iekurināms un asējumi pie sienām slaveno meistarā darināti. Istaba maksāja ļoti daudz, bet Geza zināja, ka nekur citur Berlīnē viņam nebūs melnkoka rakstāmgalda ar zaļsvītrotā malahīta tintnīcām, nekur citur uz kamīna nevicināsies īsts bronzas daudzrokainais Šīva, nevaibstīsies no Āfrikas atvestie dieveķļi, nemirdzēs Nimfenburgas porcelāns. Svešumā Geza visvairāk skuma pēc sava pārdomāti un gaumīgi iekārtotā dzīvokļa, pilna gleznu un visādu mākslas nieciņu.

Geza jutās radīts vienīgi mierīgai, skaistai dzīvei, viņš ienāda šo karu, kā visu, kas noārdīja, neko neuzceldams. Karš viņam šķita tumšs, nepazīnīgs ļaunums, kā rūsa, kas saēd skaistu kalu-

Geza allaž lepojās ar savu mierīgo tālredzību un prasmi iekārtoties, bet šoreiz, kad izmaņas vajadzēja visvairāk, viņš bija izturējies kā niekkalbis

mu, vai ķermis, kas posta mākslīgi izgrieztu tēlu. Ar skumjām viņš vēroja katru savu tautieti vācu uniformā, ko nelaime bija iekārkusi šajā baigajā afērā. Pats viņš pielika visas pūles un izmaņu, lai attālinātu no sevis visu, kam sakars ar karu, un aizmirstu to, ja iespējams, pavisam. Līdz šim bija laimējies. Līdz pat šai pēdējai vasarai karš netraucēja nedz viņa nesteidzīgās studijas Budapeštā, nedz dikās brīvdienas dzimtajā Šamborā, kur māte viņu lutināja kā prazdama.

Maroči dzimta piederēja pie vecākām un turīgākām pilsētā. Vēl pavarari Geza jokoja, ka karš esot spējis vienīgi padarīt laikrakstus saistošākus... bet jau vasarā, pēc Rumānijas sabrukuma, fronte strauji sitās uz ziemeļiem, kā mālaini pali nevaldāmā Āzija atkal reizi gāzās pār Ungāriju, un eiropietim vajadzēja bēgt. Māte bija pārāk veca un nevarīga, lai atstātu ierasto vietu, un Geza devās svešumā viens. Viņš bija kā apdullis. Prāts necentās aptvert notiekošo. Fantāzija pamira, un brīžiem viņš nejuta un neredzēja nekā cita, kā vienīgi to, kas acu priekšā: stacijas, vilciena kupeju, atvērto ceļa kuli, dūmu gredzenus, ko pats smēķēdams izpūta. Bet — katrā ceļojumā iemīt daļa romantikas; Geza bija jauns, dēka aizrāva, un arī no savas puses, cik iespējams, viņš mēģināja padoties tās skurbinājumam. Ja skatījās tikai uz priekšu, brīžam varēja justies gluži labi. Ja Ungārija karoja par Vāciju, tad vāciešiem vajadzēja gādāt, lai ungāriem dzīve trimdā būtu iespējami patikama. Katrā ziņā strādāt vai cīnīties Geza nedomāja. Putru vajadzēja izstrēbt tiem, kas to ievārijuši. Savus meslus Eiropas nelaimei viņš jutās bagātīgi nomaksājis, pamezdams mājās tik daudz ērtību un mantas.

Smieties par partijas uzaicinājumiem un uzsaukumiem, apiet un piemulķot Hitlera iestādes likās pati par sevi saprotama lieta, un, ja vajadzēja lietot viltu, tas Gezas sirdsapziņu nebūt neapgrūtināja. Gezas mērķis bija kāda pilsēta Vācijas galējos rietumos, kas pēc trešās valsts neatvairāma sabrukuma droši kristu angļu vai amerikāņu rokās. Bet pa ceļam viņš aizķērās galvaspilsētā. Tur izdevās no kāda ungāru laikraksta izdabūt «brīva līdzstrādnieka» apliecību, kas pasargāja no darba pārvaldes; kara dienests ārzemniekus Vācijā neskāra, un, kad laimējās atrast jauku istabu pie baroneses, tad, katru reizi ar baudu atlaizdamies platajā divānā sprēgājošā kamina priekšā, Geza nodomāja, ka personīgi tik briesmīgi daudz zaudējis nemaz nav. Un viņam allaž likās uzjautriņoši, ka tik drausmīgā karā, tik trakā ciklonā, kas postīja un mala Eiropu, pašā viesuļa vidū bija klusuma oāze, kur varēja justies samērā ērti un patikami. Berlīnē vēl arvien spēlēja filharmoniki, notika daudzinātu filmu pirmizrādes, slavenos restorānos pie brangām pusdienām pasniedza vīnus, arī ungāru — sabiedrības netrūka. Pie Berlīnes drupām acis drīzi pierada, dienīšķās gaisa trauksmes likās nenopietnas — pagaidām Berlīne varēja dzīvot.

Varēja dzīvot, ja bija markas. Geza tikai brīnījās par neizprotamo paviršību, ar kādu bija devies ceļā. Pirmkārt, viņš nebija parūpējies par noguldījumu kādā Vācijas bankā. Otrkārt, vilcīnājiem tik ilgi, kamēr fronte sāka ribēt jau pašā padurvē un kad lielajā steigā izdevās paķert līdzī tikai rokas somas, bet lielākās mantas — motorratu, mēbeles, radioaparātu, dārgās grāmatas, pat drānas — vairs nevarēja nedz aizvest, nedz pārdot, jo pircēji, zinādami, ka bēglis visu tikpat pametīs, solīja pavisam nieku. Māte piedāvāja savas mantotās rotaslietas, bet viņš nesaprotamā augstprātībā tās bija noraidījis.

Geza allaž lepojās ar savu mierīgo tālredzību un prasmi iekārtoties, bet šoreiz, kad izmaņas vajadzēja visvairāk, viņš bija izturējies kā niekkalbis.

Saprotams, gluži tukšā viņš neatbrauca. Taču Berlīne izrādījās viltīga pilsēta. Vīnu pasniedza tikai visdārgākajos restorānos, bet pusdienas vai vakariņas bez vīna taču nebija nekāda maltīte. Ungārs nevarēja viesmīļiem pasniegt skopas dzeramnaudas, tas būtu pret visām operešu tradīcijām. Stāvēt rindā no paša agra rīta pēc koncertu biļetēm likās stulbi, bet bez rindas tās maksāja nekaunīgu cenu. Drēbju bija paņēmis līdzī pamaz — ievajadzējās te jauna virskrekla, te kaklasaites, te zeķu, te piemērotu kurpju. Šīs mantas varēja saņemt tikai pret preču zīmēm. Šamborā, kur visās iestādēs sēdēja draugi, tādas dabūt bija nieks, bet Berlīnē vajadzēja pirkt par desmitkārtīgu cenu. Un Geza taču nevarēja mazgāties kā vācietis ar mālainajām «vienības ziepēm», bet labas ziepes Berlīnē svēra vai ar zeltu.

Tā sākums krājās pie sūkuma, Gezas nauda izkusa neticami ātri. Ātri izmainījās arī dolāri, kas bija iešūti vestē ļaunākam gadījumam, par nieku aizgāja zelta rokas pulkstenis, gredzens ar lielu opāla aci, kaklasaites pērle, grezni skūšanās piederumi, fotoaparāts, pat sporta uzvalks un jājamie zābaki. Tie visi tika ieķīlāti, saprotams, ar ciešu nodomu izpirkt, bet visi Gezas aprēķini brīnumainā un nejēdzīgā kārtā izjuka. Draugi, kas palika Šamborā un solījās aizsūtīt viņa smago bagāžu, nelikās par to ne zinis, kamēr visi ceļi tika nogriezti. Šeķešfehērvārā, ap kuru cīņas plosījās mēnešiem, dzīvoja tuvi un ļoti turīgi radi. Bet tie kā nelgas atbēga Vāczemē tik tukši, ka Gezam pašam vajadzēja palīdzēt viņiem. Paldies Dievam, Rābā dzīvoja visbagātākais radnieks, krusttēvs Endredijs, jautrs vecpūsis, ar kuru Geza bija pavadījis jau dažu labu priecīgu Budapeštas nakti. Bet fronte kā par spīti aizķērās pie Platezera, un bagātīniekam nebija vēl iemesla doties ceļā.

Tā pienāca diena, kad Geza, nogaidījis baronesi aizejam darbā, ienāca ēdamzālē. Lielajā dzīvoklī bija kluss kā muzejā. Geza nostājās mauzolejam līdzīgās, resnām kolonnām rotātās bufetes priekšā. Savas mantas baronese, tāpat kā daudzi veco laiku berlīnieši, nebēdzināja pagrabos vai

Mirkli, kad vecais senlietu tirgotājs atvēra naudas skapi, atskanēja trauksme

provincē; bumbas un zagļi tās varēja sasniegt visur. Tāpēc caur slipētajiem stikliem vizēja vecs porcelāns, biezs kristāls, smags galda sudrabs un pašā dibenā, zem stikla zvana, neliels, bet ļoti skaists un ļoti dārgs zilonkaula kamīna pulkstenis, bagātīgi rotāts ar zeltu un safīriem. To līdz ar izcilu žēlastību barona fon Arndta senčiem bija dāvinājis Cербstas valdnieks. Izrādīdama Gezam savu dzīvokli, piemiņas un dārgumus, baronese šo pulksteni apzīmēja par visvērtīgāko mantu.

Ilgī Geza lūkojās bufetē, līdz pēkšņi pulkstenis izgaisa un tumšajā stiklā viņš redzēja tikai savu attēlu. Svešajā zemē arī viņš pats bija kļuvis svešāds. Seja šaurāka. Tumšbrūnās acis iegrimušas dobumos un nodzisušas. Melnīgnsējos vaigos senā, jauneklīgi liksmā smaida vietā iegūlās sūra smīna ēnas.

Vai tiešām Geza Maročijs zags? Kas par riebigu vārdu — zagti. Viņš aizņemsies. Uz pāris dienām. Uz sešām dienām, no trešā līdz devītajam februārim. Līdz nākamai piektdienai neviens šeit neienāks un nekā nepamanīs. Kas gan nevarēja notikt pa sešām garām dienām? Varbūt krusttēvs Endredijs beidzot sapratis, kāpēc Geza viņam tik neatlaidīgi raksta, un atsūtīs labu žūksniti. Varbūt atkal pārraus fronti, tad Endredijs izsprāgtu no Rābas kā korķis no šampanieša pudeles. Geza sagaidītu viņu Berlīnē, sameklētu labāko viesnīcu, aizvestu uz smalkākiem restorāniem — Endredijs bija īsts ungārs, kādus tos mēdz iztēlot pārējā Eiropa.

Geza norija siekalas — jau vakar parasto restorāna vakariņu vietā viņam vajadzēja apmierināties ar maizes rīcienu. Attēls bufetes stiklā noplaiksnījās un nozuda — ar strauju rāvienu Geza atsita durvis, izņēma pulksteni, iebāza somā un izskrēja no dzīvokļa.

Geza gluži apreiba, kad antikvārs sacīja: — Seši tūkstoši marku. — Seši tūkstoši! Tas nozīmēja sešus mēnešus bezrūpīgas dzīves! Ko gan vairāk varēja vēlēties? Pusgadā pasaule būs apsviedusies virās otrādi. Viņš būs kopā ar krusttēvu Endrediju Kanādā vai jau atpakaļ Šamborā. Lai top! Vēlēšanās saņemt sešus tūkstošus bija tik asa, ka Geza aizmirs kaulēties; viltīgais antikvārs būtu summu droši trīskāršojis.

Mirkli, kad vecais senlietu tirgotājs atvēra naudas skapi, atskanēja trauksme. Sestajā kara gadā trauksmes Berlīnē bija visikdienišķākā lieta. Bet visos trešās valsts galvaspilsētā pavadītajos mēnešos Gezas logu rūtis nebija pat kārtīgi nodrebējušas. Parasti kaut kur paducināja artilērija, kaut kur pabumboja — it kā paskata pēc. Pēdējā laikā viņš vairs negāja patvertnē. Nelikās arī ticams, ka nedaudzo neskarto rajonu dēļ saposīto pilsētu būtu vērts graut vēl tālāk. Taču antikvārs bija citās domās. Viņš steidzīgi uzmanca kaklā aizsarga acenes un gāzes masku, iekāra plecos milzīgu mugursomu un, satvēris katrā rokā pa smagai somai, pūzdams iztenterēja priekšnamā, un pa šauru, tumšu kanālu ienira

pagrabā. Pievācis pulksteni, Geza viņam izklaidīgi sekoja.

Plašajā pagrabā ātri pulcējās lielā nama iedzīvotāji. Saiņiem apkrāvušies, viņi apsveica viens otru ar parastajām patvertņu asprātībām: — Sveiki, ilgi neredzētie... kopš pagājušās pusnaktis! — Vingrošana nodzen taukus. — Pēc kara es būšu diplomēts nesējs. — Tērzēdami visi sasēda savās vietās — pa ģimenēm un dzīvokļiem sagrupētos atzveltnos vai divāniņos, kas bija izmikstināti spilveniem un izklāti sedziņām. Saprotams, netrūka arī solu gadījuma iebēdzējiem. Dažs atsitā laikrakstu, cits tāpat žāvājās, kantora skuķi priedējās par pārtraukumu darbā. Ieskrēja bērni, nesdami šuneli, un piečaloja visu pagrabu. Viņi ķircināja suni, kāpaļāja pa divstāvu guļamām nārām, kas, apgādātas ar papīra cisumaisiem, bija domātas ilgākam aplenkumam.

Pēkšņi tirdziņš aplusa. Visi sastinga kā apburti. Arī bērni. Pat suns pārsteigts pārstāja plosīt paklāja stūri. Radiotelefons ziņoja stāvokli.

— Smagās kaujas vienības? — Ahā, tās nogriezīsies uz dienvidiem vai dienvidaustrumiem. — Čalas un jandāliņš turpinājās. Pulciņš viriešu sastājās kādā šaurākā telpā ap siki gradētu karti un, braukdami pār to ar pirkstiem, sekoja īpašam sīkziņotājam, kas vienmuļi diktēja burtu šifras: — Berta, Berta, Zigfrīd, Fridrih, Emil, Berta... — un pavēstīja katru niecīgāko naidīgo avionu virziena maiņu.

Atskanēja tāla dunēšana — lasītāji pacēla galvas no lapām —, acimredzot uzbrucēji bija sasnieguši zenīartilērijas joslu. Tad atskanēja savādāki būksķi. — Bumbas vai lielo pilsētu bunkuru lielgabali? — prātoja ļaudis. — Nē, tomēr bumbas. — Daudzas acis kā neviļus bažīgi pacēlās pret resniem balķu papildu stabiem atbalstītajiem griestiem. — Oho, kā nober, — piezīmēja viens. — Tas ir ziemeļos, — vienaldzīgi atbildēja otrs. — Paskat vien, paskat vien, kā zēvelē, — sacīja trešais. Dunieni pieņēmas. — Ak kungs, kad tas viss reiz beigsies? — nopūtās kāda sirmgalve.

Un tad sākās. Gaisā kaut kas nošalca, nosēcās, un pagrabs saligojās kā zemestrīcē. Augšā grāva un plīsa. Apmetums lielos lēkšos lobījās no griestiem. Daudzus nopietnus uzlidojumus pieredzējušie vācieši sakņupa solos un aizsedza seju rokām un elkoņiem. Šalca un dunēja, šalca un dunēja.

Riebigš nelabums sagrāba Gezu. Pakrūtē iespiedās kā dūre. — Tātad tas bija sagaidīts! Vai sods par viņa vieglo dikdieņa dzīvi Šamborā un Berlīnē? Sods par pulksteņa paņemšanu? Vai tiešām viņu sašķaidīs šajā muļķīgajā pagrabā? Geza sarāvās kamolā līdzīgi citiem, bet tad, pamanijis kādu meiteni sēžam taisni, tūdaļ atliecās. Nē, ungārs nemirs ar liku muguru, un vai gan, pagrabam iebrūkot, nebūs vienalga, kā sēdēs? Bet tad noblāksķēja tik skaļi un nelāgi, ka likās, visas sienas saskiedās greizi.

— Dievs, esi man žēlīgs! — paspruka Gezam, —

Visos virzienos skraidīja novārtējušies ļaudis, vicinādami rokas un plātīdami mutēs kā mēmajā filmā, jo saucieni pagaisa liesmu sprakstoņā un viesuļa rūkšanā

tikai vēl šo reizi!

Sirds sviedās tik traki, ka likās, norausies un izlēks pa muti kā gumijas bumba. Kāda būs viņa pēdējā sajūta pirms bezslavas nāves šajā akmens sprostā? Sāpes? Pretīga belziena nelabums? Acumirkliņa nesamaņa? Viņš sakoda zobus, lai nekliedtu.

Dunoņa aprimās. — Paldies Dievam, cauri! — Pēdējos mēnešos uzlidojumi nekad nebija vilkušies ilgāk par pusstundu. Viss pagrabs bija pilns smalku kaļķa putekļu kā migla. Kam bija, tie uzlika aizsarga acenes. Geza ar patiku izlieca muguru taisnu. Viņš dusmojās par savu mazdūšību — līdzko drusku briesmas, jau jābrēc pēc Dieva žēlastības.

Cik tur trūka, viņš būtu nozvērējies atdot pulksteni un pat atzīties grēkos, ja vien šoreiz iziet sveikā. Bet Geza sevi pazina, izglābies pulksteni neatdotu vis; gan jau izgudrotu, kā aizbīdināties Dieva priekšā. Pasmīnējies par sevi, Geza pasacīja dažas asprātības arī kaimiņiem un — atkal sabruka solā: jandālinš sākās no jauna. Atkal šalca, atkal dunēja. Pagrabs ligojās un drebēja, kaļķa putekli šķīda un smacēja. Geza aizspieda acis un ausis, domās atkal nemitīgi piesaukdams Dievu.

Kāda lūka ar troksni atsprāga. Kaktā nošķīda dzirksteles, bruka ķieģeļi, krakšķēja balķi. No dzisa gaisma. Atskanēja vaidi:

— Ārstu, ārstu! — Mieru! Mieru! — sauca pavēloša balss. Iedegās kabatas spuldzītes, blāvodamas kaļķa miglā. Pagraba otrā galā kūņojās melns murskulis. Ievainotos kaut kur nesa. Viss ligojās un dārdēja.

Sešas reizes atkārtojās nežēlīgā spēle. Geza tikko nekaucā no bailēm, kas sakāpinājās tik trakas, ka žņaudza un smacēja, darīdamas tīri miesīgas sāpes. Tik ilgi savilkte nervi tik tikko vairs valdījās.

Kad pēc pēdējā viņa, pūlēdamies savaldīt locēkļus, kas raustījās kā galvanizēti, Geza rausa no pieres aukstus un lipīgus sviedrus, viņš juta, ka acis kož dūmi.

— Laukā! — komandēja valdonīgā balss, un pa putekļu krēslu, balti nokūpējuši, ļaudis sāka plūst kādā sānu ejā un locīties cauri pagraba labirintam. Geza ielūkojās caur skadriņoto logu apgaismotā ambulances velvē un tūdaļ novērsās: grīdu no vienas vietas klāja cilvēku ķermeņi, pār kuriem locījās vīri baltos ķīteļos. Kā par brīnumu, neatskanēja neviens vairs.

Pūlis apstājās pie lielām dzelzs durvīm, kuras atdarot ar šalti gāzās pretim melns ūdens. Sievietes, mežonīgi ķērkdamas, bruka atpakaļ. Noslikt pazemē laikam likās visbriesmīgāk. Grūti sacīt, kas notiktu, ja panikas troksni nepārspētu komanda: — Pagrabam ir noteka! Nebīstieties! — Tiešām. Pārbiedētajam baram ūdens apskaloja tikai zoles un nomurdēja stieplu sietiņiem aizsegtais šķīrbās grīdā.

Āra durvis bija iesprūdušas. Tūdaļ uzlauza re-

zerves izeju pagraba loga šahtā, un telpa sāka lēnām tukšoties. Dūmi kļuva asāki. Kādas sānu ejas dziļumā redzēja ielikušas dzelzs sijas, ap kurām sprēgāja liesmas. Ap tām pūlējās vairāki vīri pelēkos virsvalkos un ķiverēs. Viņu nesteidzīgās kustības nolīja ka balzams pār Gezas uztrauktajiem prātiem. Tie taču zināja, ko dara. Lieta nevarēja būt pārāk ļauna. Un, jau piemirsis ambulanci un plūdus, Geza sāka apsvērt, kā visiespaidīgāk pastāstīt draugiem un draudzenēm, ko nozīmē atrasties zem bumbu paklāja, cik drausmīgi kauc gaisa minas, cik šaušalīgi grīļojas sienas; cik briesmīgi dedzis pagrabs un cik bezbailīgi viņš atstājis to kā pēdējais.

Arī citi likās nomierinājušies. Pētidami pagraba ieplaisājušos griestus, izgāztās stenderes, izbīdināto ķieģeļu čupas, lieliski atviegloti, bet vēl satraukti un saspīlēti, ļaudis, apmainīdamies asprātībām, gaidīja savu kārtu list vāpētiem ķieģeļiem izmūrētajā loga šahtā. Varēja noprast, ka samocītie prāti vēl lāgā nestrādā — visas asprātības bija pavisam vecas un nodrāztas.

Izkāpšana tomēr ieilga. Katrs kāpējs, pabāzīs galvu no šahtas, iesprūda, kaut gan pārējie to mudināja gan vārdiem, gan darbiem. Arī Geza labu brīniņu draudzīgi bukņija savu priekšlīdzēju, līdz pēdīgi pats varēja vingri ieķerties dzelzs kāpšļos.

Nekas Gezu nebūtu iztrūcinājis un pārsteidzis vairāk par ainu, kas atklājās, izbāžot galvu no šahtas. Nu viņš saprata, kāpēc kāpēji mulsa un vilcinājās. Viņa priekšā neplētās vis pazīstamā un līdz šim bumbu neskartā Aleksandrines iela, bet zils kodīgu dūmu blākis, kam cauri plandījās milzīgas oranžas liesmu zēģeles. Versme kā no speltas iesītās ģimī. Dūmos bija tumšs kā nakti un reizē — liesmās gaišs kā saulē. Lepnie sešstāvu nami dega uzreiz visos stāvos kā ciklopiski sārti. Aurojošs, svelmains orkāns gandrīz pasita Gezu gar zemi un aizripināja platmali. Aina bija drausmīga un reizē fantastiska. Kā pūķi šņākdami lidoja liesmojoši dēļi, degošas skrandas plivīnājās kā ugunīgi tauriņi, un veseli spieti kvēlojošu ogļu un dzirksteļu pildīja telpu kā mirdzoši tropu insekti.

Visos virzienos skraidīja novārtējušies ļaudis, vicinādami rokas un plātīdami mutēs kā mēmajā filmā, jo saucieni pagaisa liesmu sprakstoņā un viesuļa rūkšanā. Pagalam apjucis, Geza metās uz vienu pusi un paklupa, iela bija piebērta ķieģeļiem. Liesmas noliecās līdz pat bruģim, un Geza steidzīgi atlēca atpakaļ pavārtē. — Kā gan ķiverotie vīri pagrabā varēja rīkoties tik mierīgi, zinādami, kāda elle šeit augšā? — izšāvās Gezam caur galvu. Tieši blakām, izstrūklodama dzirksteļu mākonī, nogāzās degoša sija, viņš ielēca ielas vidū, atkal klupa, iestīga mikstajā asfaltā un, mocīdamies kā muša medū, tik tikko izrāvās uz cietāka pamata. Tad, paslēpis seju aiz somas, metās dūmos skriet uz to pusi, kurp traucās ļaužu lielākā daļa.

Gluži bez elpas apskrējis pēdējo stūri, viņš iecirtās kā miets. Nams, kurā viņš dzīvoja, dega gaišās liesmās!

Aizbērtajās ielās valdīja neapkrastāms nūdrekļis. Kā skudras cilvēki kūņojās pa gruveļiem. Sievietes, bērni sarkanām, netīriem sviedriem noplūdušām, nokūpējušām sejām, satingušām raudu grimasēs. Melnās rokas žņaudza apdegušus saiņus un lupatas.

Slapjās segas, kurās daudzi bija ietinušies, kūpēja no karstuma. Nelaimīgās mātes cīnījās ar bērnu ratiņiem pa bedrēm, gruvešu grēdām, lūžņiem, dzirkstelēm. Geza noplātīja rokas, gribēdams vienai otrai palīdzēt, bet neizturēja pekles svelmi un, dziļi apkaunots, aizskrēja garām. Kāds pusārprātīgs vecis kaukdams un draudēdams sauca palīgā glābt aizbērtos; tas nogrāba pie rokas arī Gezu.

Viņš lēca, rāvās ar visu sparū, vecais izstiepās pišļos, un Geza drāzās, vairs nevaldīdams pār sevi, kā apdullis, nezinādams, kurp. Pa labi un kreisi izplestām rokām gulēja apdegušie, bet neviens nelikās par tiem ne zinis.

Pie kādas mājas, kas vēl nedega, kļāvās pulciņš bēdzēju. Geza krišus iekrita viņu vidū, nevarēja un nevarēja atelsties un berzēja dūmu izēstās acis.

Drusku atjēdzies, viņš sazīmēja vietu, kur atrodas. Viņpus ielas liesmoja pazīstamas bankas herkuliskiem kariatīdiem greznots portāls, virs kura tagad rēgojās vienīgi salocītu, nokaitētu dzelzs siju režģis. Notēmējis virzienu uz Šprēupes pusi, Geza ierāvās apkaklē, aizklāja seju ar mutautu un no jauna metās dūmu un liesmu aizkarā. Atkal uguns laizījās turpat virs galvas. Lai kā degļa bumbai sprāgstot, acu priekšā sagāzās milzīgs nams, pildīdams gaisu ar kaļķa šķembām un smaciņiem, sikstiem putekļiem. Tad — vesels klājieni kvēlojošu ogļu un baļķu. Ugunsprove! Skriešus! Lēkšus! Akls no dūmiem, sviedros slapjš, tikko jaudādams ieraut divāšu gārdošajās plaušās, Geza izstrepuļoja saārdītajā krastmalā, kur vismaz liesmas nevarēja viņu vairs aizsniegt un arī dūmiem bija vairāk telpas.

Noslīdzis četrpārus, pieklāvis saskaldītajiem krastmalas granītiem, Geza izraudāja grūžus no iekaisušajām acīm un izklepoja putekļus no krūtīm. Visa garā krastmala dega kā viena vienīga virmojoša uguns siena. Nekad Geza nebūtu ticējis, ka mūru un betona īres kazarmas spēj tik nešpetni degt. Liesmas šāvās desmitiem metru pāri jumtiem kā milzīgas zvērojošas strūklakas, mazgādāmas sarkanus dūmu baldahinus virs sevis. No šķērsielu dūmainajām mutēm, lēkdami pāri apdrupušajiem gruvešu zobiem, iznira arvienu jauni ļaužu bari un drūzmējās upmalā.

Arī otrs krasts dega, bet tikai atsevišķās vietās. Pa pussagrauto tiltu Geza pārgāja pāri upei. Jo tālāk atkāpās, jo varenāka vērās aina. Uguns pilsēta Berlīne dega. Melni mutuļi milza pār bezgalīgajām sakapāto namu virknēm. Kolosālas liesmu otas rakstīja uguns zīmes piekūpējušajos padēbešos. Lija plēnes un kvēpi. Kvartāli un kvartāli gulēja saberzti grūžos. Visur rēgojās sa-

šķaidītas, saberztas, pārgrieztas ēkas. Norautas sienas atklāja dzīvokļus. Dažā, kā par brīnumu, neskartas gultas svērās pāri bezdibenim. Citur smagas podiņu krāsnis kā pielipinātas karājās pie mūriem. Vēl citur septiņos stāvos septiņas izlietnes cita virs citas kā bruņu utis pieplakušas pēdējai sienai bija viss, kas palicis no cēla nama.

Ielu asfalta garozas gulēja sagrūstas blāķos kā lopu rauši. No pārsistajiem gāzes vadiem rūkdami gaisā šāvās augšup gaišārti liesmu stabi. Citur saspārdītie ūdens vadi skaloja pāri ielām platas dubļu straumes. Automašīnas, ielu dzelzceļa vagoni, pārvērsti lūžņu pikās, bija izgrauti cauri sienām veikalos un reizēm kā neģīti izaugumi karājās, ietriekti otrā stāva logos. Lepnā Anhaltes stacija, pārvērtusies gigantiskā asakā, meta himēriskas ēnas pār neatreizējamos mudžekļos sakamolotajiem sliežu ceļiem un nogāzto gaisa tiltu fermām. Pie nesagrautas fasādes paglābušies ceļotāji tupēja uz somu kaudzēm un neziņā lūkojās visapkārt.

Ielas mudžēja pārpildītas kā svētkos. Gan tukšā, gan nešļāvām apkrāvušies, ļaudis plūda visos virzienos. Gaiss virmoja no kņadas, kaut gan šeit, tālāk no ugunsbriesmām, visi snāja drūmi un mēmi. Daudzās vietās, pie sienām, pievārtēs, redzēja guļam apsegts ķermeņus.

Satricināts, bet salts Geza vērās postāžās. Viņam te nebija ko vaimanāt. Savas asaras varēja pataupīt dzimtenei. Šambora, Budapešta gulēja drupās, nopostītas varbūt vēl baigāk nekā Berlīne.

Dzimtene... bet kas noticis ar viņa Berlīnes mītni?! Ar baroneses dzīvokli? Kā dulns, kā apstulbis viņš te mētājās apkārt, nēz neieģīzdams, ka arī pašam ir mājas. Viņš metās turpu. Naski knaukšķinādams gruvešus, viņš aplēsa, ko ļaunākā gadījumā būtu zaudējis: labus, ērtus ritasvārkus, ritakurpes ar zvērādas oderi, dažus zīda kreklus, vasaras uzvalku, kas jau bija kļuvis nemoderns, divas ceļa somas un... dažus niekus, uzņēmumus, piemiņas, kas varbūt sāpēja visvairāk. Citādi viss vērtīgākais bija mugurā un kabatā.

Steigšus pārlaida skatienu mētelim; tas bija cietis mazāk, nekā varēja domāt. Vienīgi apkakle bija apsvīlusi. Arī uguns viesuļa norauto cepuri viņš bija attāpies pacelt. Un... tikai tagad Geza to atcerējās — dārgais pulkstenis arvienu vēl bija somā pie rokas. Acumirkli visas domas samalās nūkli, no kura iznira nejauka, bet nevaldāma cerība — kaut baroneses nams būtu drupās. Tad viņš varētu paturēt pulksteni ar mierīgu sirdi. Pat ja dzīvokļa iekārta būtu izglābta — aizdomas skartu vienīgi glābējus.

Neziņa smacēja. Geza laidās tecīņus.

Gluži bez elpas apskrējis pēdējo stūri, viņš iecirtās kā miets. Nams, kurā viņš dzīvoja, dega gaišās liesmās!

Pirmā sajūta bija izbailes. Tad — mieru! Turies! Esī gudrs! Cik brīnišķīgi reizēm nesapinas apstākļi,

Smagais pulkstenis patīkami kausēja roku. Tas piederēja viņam. Elpa kļuva viegla un salda

tāpēc nepārsteidzies! Auksts drudzis kratīja visu miesu. Elpa apsika. Drebēdams un tikko turēdamies kājās, Geza lēnām tuvojās nelaimes vietai.

Bariņš ļaužu stāvēja mājas priekšā. Pašā vidū baronese fon Arndt. Vecā dāma izskatījās baigi: mati mežonīgi izspūruši, kažoks apsvilis, viena uzacs nozudusi, un skropstu krāsa notecējusi garās svitrās pāri vaigiem. Allaž tik rūpīgi nokoptā, nesatricināmā cieņā maskētā seja bija nožēlojami pārvērsta un sašķobīta. Nekas vairs neliecināja par seno galminieci.

— Tur deg mans dzīvoklis; tur sadeg mana manta! — viņa aizsmakusi un ķērcīga nemitīgi atkārtoja katram, kas pienāca tuvāk.

— Tur deg mans mitekļis! — viņa uzsauca arī Gezam. — Skatieties, deg! Nebīstieties, pieejiet tuvāk. Tur sadeg baroneses fon Arndt nams.

Viņa piegāja liesmām tik tuvu, ka mati virs viņas pieres sāka čokuroties un dzirksteles un plēnes nolija pār viņu kā melns un dzirkstošs lietus. Gandrīz ar varu Geza atvilka viņu nost. Baronese ieskatījās viņam sejā un pazina.

— Tas esat jūs. Nelaimīgais! Bet... jūs esat nabags, taču vēl jauns; es esmu nabaga un veca. Tur sadeg vairāk nekā manta. Tur sadeg visa dzīve. Nekas, itin nekā nav izglābts.

Geza ievēroja, ka pārējie stāvētāji, baroneses kaimiņi, vairs neuzlūkoja viņu ar senāko bijību. Baroneses godība dega, viņas spožums un burvība bija beigtas, notika tas, no kā baronese bija baidījies visvairāk, kāpēc trīsdesmit gadus līdz izmisumam cīnījies ar trūkumu un likstām — ļaužu acīs viņa bija vairs tikai veca sieva, ubadze, kuras vienīgā manta — novalkātais un apsvilušais kažoks.

Kā galma feierverkā grezna dzirksteļu kaskāde nozibeņoja apkvēpušajā graustā — izdegušās sijas lūza un kopā ar degošo grīdu un mēbeļu paliekām kā zelta ūdenskritums izbruka cauri viesiem pieciem stāviem. Gaisā izšāvās un ilgi lidoja melnas plēnes kā no senām pilsdrupām iztraucēts samta siks pārņu bars.

Geza cieši saņņaudza somas rokturi. Smagais pulkstenis patīkami kausēja roku. Tas piederēja viņam. Elpa kļuva viegla un salda. Seši tūkstoši marku, seši mēneši bezrūpīgas dzīves, iespēja aizbraukt no šīs elles un apmesties, kur patīk, gulēja smagajā somā. Neviens nekā nevarēja viņam pārnest. Baronese par vēlu bija pārsteigusies no darba mājās. Dzīvokli neviens nebija paguvus ieiēt. Neviens nezināja un nevarēja zināt, vai kas paņemts vai ne. Un, pat ja rastos aizdomas, sāktu pētīt krāsmatas, neviens nekā nevarētu pierādīt viņam par ļaunu. Baismīgais uzliedojums bija izglābis viņu, tāpat kā karš savā laikā izglāba baronesi.

— Nabaga un veca! — atkārtoja baronese, nosmiedamās gurdziem, vecišķiem, neskanīgiem smiekliem, kas drīzāk izklausījās kā šņuksti, un noslaucīja degunu plaukstā kā turgus sieva.

Un piepeši, pats nesaprazdams, kā un kāpēc,

Geza izrāva pulksteni no somas, iespieda baronesei rokās un sauca:

— Kundze! Es esmu nelietis, es esmu zaglis! Es paņēmu jūsu pulksteni!

— Paņēmt pulksteni? Labais cilvēk! — iekliezdās baronese, sagrābdama savu pēdējo dārgumu un nemaz neklausīdamās Gezas valodā.

— Jūs paņēmt pulksteni! Kad jūs to paguvāt? Vai ieskrējāt liesmās? Jūs esat īsts bruņinieks, mans kungs. Paldies!

Baronese saslējās stalta. Nē, viņa vairs nebija veca ubadze, bet atkal baronese fon Arndt, gan nelaimē, bet nesalauzta. Piespiedusi dārgo pulksteni pie krūtīm, viņa cēlā kambarkundzes soli izgāja caur pūli, kas goddevīgi pašķirās viņas priekšā.

Tukšām acīm Geza nolūkojās, kā aiziet seši mēneši bezrūpīgas dzīves, iespēja aizbraukt no šīs uguns pilsētas un apmesties, kur patīk.

Aiz muguras atskanēja dzidri smieklī. Bērni jau rotaļājās ap jaunajām drupām, raustīja apgāztā tramvaja vagona zvanu, uzjautrinājās par audumiem, ko gaisa spiediens bija izrāvis no logiem un spocīgi iekarīnājis kokos vai stieplēs.

Un raugi, vēl baroneses namam kūpot un tvaikojot zem ugunsdzēsēju strūklām, cieši blakām atvērās maiznīca un krodziņš. Veiklas rokas acumirkli aizklaudzina izgāztās rūtis ar papēm un finieriem. Jau sapulcējās sievas ar groziem. Dažs ugunsdzēsējs pieskrēja pie bufetes izskalot dūmu izkosto rikli, Berlīne dzīvoja tālāk. Tikai Geza jutās bezgalīgi noguris un salauzts. Kā pa miglu viņš ļāvās sevi aizvest uz cietušu un izglābto patversmi kādā skolā, pilnā drūmas kņadas un smacīgas ēdiena dvingas. Tur viņam pasniedza tasi stipras kafijas, dažas cigaretes un sauju konfekšu. Desmit konfektes par izpostīto dzīvi bija valdības noteiktā deva. Viņš nolida bezpajumtnieku guļamā telpā, kur caur izbīrušajām rūtīm strāvoja vējš, apsedās uz nāras, atspieda galvu delnās un pēkšņi pamanīja, ka asaras straumēm list caur netīrajiem pirkstiem.

Geza ristījās un šņaukājās, velti pūlēdamies novaldīties, un beidzot atļāvās raudām kā mazs bērns. Viņš raudāja par visu. Par pārciestajām bailēm un briesmām, par atstāto un izpostīto dzimteni, par labajām dienām un priecīgo bērniņu Šamborā, par veco māti, kas palika viena likteņa ziņā, par tagadējo bezcerīgo postu un nabadzību. Bet visgaužāk viņš raudāja par to, ka, izdarījis labu darbu, cēlāko savā mūžā, nejūt visjauku apskaidrību un klusu prieku, bet rūgtu, dedzinošu nožēlu. Geza neraudāja par pamestajiem tūkstošiem, bet par savu zemo dabu, par cilvēka zemo dabu, par nespēju sajūst atteikšanās un labdarības prieku, vienīgo algu par labiem darbiem. ■

Ana Blandiana

Murga viltojums

Stāsts

Ana Blandiana (īstajā vārdā Otilija Komana, 1942) ir viena no 20. gs. izcilākajām rumāņu rakstniecēm, 26 grāmatu (dzeja, proza, esejas) autore. 2016. gada martā Gdaņskā viņai piešķirta prēmija Eiropas brīvības dzejnieks. 80. gados rakstniece bija viena no Čaušesku režīma aktivākajām pretiniecēm, tika represēta. Viņas romāni *Murga viltojums* daudzējādā ziņā var raksturot kā fantasmagorisku parabolū/metaforu par rakstnieces jaunradei būtisko brīvības tēmu, kas caurvij gan viņas dzeju, gan prozu.

19

Meklējuma kādu privātu bodīti, es ieklidu pašam svešā vietā, pašā pilsētas nomalē. Par šo iestādījumu stāstīja brīnumu lietas, taču tas izrādījās netīrs un šaurs ūķis, kaut gan tam, starp citu, netrūka tā sīkpreču bodīšu jaukuma, kuru atklāju vēl agrā bērnībā un kurās tirgoja itin visu, kas pasaulē atrodams: ledenes un izlejamo eļļu, Prāgas šķiņķi un lampu daktis, stērķeli un lipenes, vaniļas nūjiņas un augļu biezeni, raugu un kukurūzas miltus. To mijkrēšļainajās dzīlēs allaž mokoši oda pēc kanēļa, drēgnuma un petrolejas mistra. Šobrīd uz robainiem, taukainiem plauktiem zem mušu notašķīta celofāna blīvējās šokolādes tortes krēma rituļu uzputojumā, sarkano ikru un milzu olīvu blāķi un Sibiu servelāta grēdas.

Atminos, sapirkos no visa pa druskai, iekšēji sarāvusies un baidīdamās, ka tūdaļ pat viss pazudis un es palikšu muļķīgi stāvam ar tukšumā pastieptu naudu. Taču viss gāja gluži kā pa dziedziņu, un es laimīgi atkāpos no letes, un, ja mani arī kaut kas aizskāra, tad tā drošprātība, ar kuru iepirkās citi — skaļi, braši, pie pārpilnības nepieraduši ļaudis. Viņu nekautrība — kaut arī neviena nepamanīta — lika man sajusties kā zemākās kārtas radījumam, kurš nelikumīgi ielavījies viņu pasaulē, un cauri kauliem izskrēja tirpas — ja nu mani piepeši atmasko?

Un es ar satrauktu sirdi steidzos uz izeju, jo īpaši tāpēc, ka durvju ailē, aizkrustodams eju un piespiezdamies pie stenderes, nostājās dūšīgs lamzaks krietni noplukušās biksēs, kas nokārās pāri zābakiem, un vaskadrānas priekšautā, kas stiepās līdz pat ceļiem. Tiesa, viņš stāvēja ar muguru pret mani un raudzījās uz ielu, un es, mierinādama sevi ar cerību, ka nespēju piesaistīt viņa uzmanību, gandrīz vai iz-

spraucos garām, kad viņš sagriļojies sakampa mani aiz rokas.

— Pilsoni! Kā jūs uzdrīkstaties? — es izsaucos, bet, liekas, bez vajadzīgā spara, jo tieši ko tamlīdzīgu arī biju gaidījusi.

— Tūdaļ pat atlaidiet, — piebildu tikpat nedroši, tādējādi it kā atbalstīdama viņa rīcību un padarīdama savu protestu par tukšu vārdu spēli.

Pa to laiku lamzaks ar sārto un sviedraino seju, visādā ziņā piedzēries, ļodzīdamies izvilka mani laukā pie etiķkoka, kurš sargāja klajumu, ko no visām pusēm apņēma pie zemes pieplakušās būdeles, un teju pamira. Es pretojos, un viņa lipīgā, miklā plauksta pretīgi ložņāja pa manu roku. Turklāt viņš pamanījās iespiest starp saviem varenajiem stulmeņiem manu kurpi, it kā pievienodams roku dzelziem klāt arī važas. Atlēkusi no viņa atpakaļ tā, ka manas rokas un kājas gandrīz vai izgriezās ārā no locītavām, tomēr neizklūvu laukā no degvīna dvingas mākoņa, mahorkas smakas un tuklās miesas izgarojumiem. Lamzaks, nebildis ne vārda, pat nepaskatījās uz mani, vienīgi turēja mani kā knaiblēs, taču kaut kā vienaldzīgi, ļaudams šaubīties: vai tik viņš mani nav satvēris kļūdas pēc.

— Paklausieties, cienītais! — skaļi ierunājos, gribējuma ar tādu apiešanos viņam pieglaimot un paceldama balsi stiprāk, nekā to pagērēja attālums starp mums: vajadzēja kaut kā izlauzties cauri viņa vienaldzībai, turklāt es cerēju, ka tā, lūk, spēšu kādu piedabūt palīgā. — Cienītais, es nesaprotu, ko tas viss nozīmē? Tūdaļ pat atlaidiet mani! Paskatieties vērīgāk un jūs pārliecināsit, ka es neesmu tā, par ko jūs mani turat. Vismaz paskatieties! Kā jau to paredzēju, mani kliedziņi pievilināja ziņkārīgos. Bet varbūt tie bija garāmgājēji, kas steidzās uz bodi. Tā vai citādi, uzskatīju sevi par glābtu.

— Šurp! Šurp! Palīgā! — vienā laidā saucu šurpnākošajiem ļaudīm. Ieķēries gluži kā ērce, nezinu, ko šim no manis vajag. Kaut kāds defektīvais, bet tas, ka piedzēries, nūdien, par to nav nekādu šaubu. Lūdzu, ātrāk, es viena pati ar viņu netikšu galā!

Taču viņi apstājās visai paprāvā atstatumā un, kāri noskatīdamies uz mums un neizrādīdami ne mazāko vēlēšanos iejaukties, sāka savā starpā sarunāties kā skatītāji, kurus aktieri uz skatuves nedzird.

— Jupis vien zina, ko viņi tur savā starpā nav sadalījuši, — ieteicās viens, jādāmā, ar dārza grieznēm rokā, izsteidzies no tuvākās mājas pagalma.

— Nav jēgas iepīties vīra un sievas ķīdā, — atsaucās cits un pavināja celofāna somu par zīmi, ka dodas iepirkties.

— Apžēlojieties, kas viņš man par vīru, es viņu pirmoreiz dzīvē redzu! — es izmisumā

Cietu klusu, gandrīz jau vairs neraustijos, pagurusi gan no ciņas, gan arī pūloties aptvert, kas īsti te notiek

ņēmos vaimanāt, nespēdama iedomāties, kā šo barokli, kas ož pēc degvīna, var uzskatīt par manu vīru. Bet tajā pašā laikā apjautu, ka man nevar ticēt, ka es it kā taisnojos, un tas pavērsās pret mani, kamēr lamzaka trulā klusēšana acīmredzot radīja visnotaļ godājamu iespaidu.

Ap mums saradās dīkdieņu bars. Tie, kam apnika blenzt, gāja prom, bet citi nāca klāt, un es atkal un atkal, aizvien bezcerīgāk, saucu pēc palīdzības. Tiesa, daži jau iztālēm, padzirduši manus saucienus, ko kājas nes metās šurp, bet, pieskrējuši klāt, mīņājās uz vietas un atkāpās, it kā tuvumā šajā skatā ieraudzītu ko tādu, kas savalgotu visus labos nodomus. Kas īsti tas varētu būt, es neuztvēru, un tas, ka visi gluži kā sazvērējušies piedēvēja man kaut kādas attiecības ar piedzērušos dauzoņu un atteicās saskatīt plaisu starp mums, bija pāri manai saprašanai.

— Palīdziet! — es, raustīdama notirpušo roku un nogurusi pati no savas balss, malu vienā laidā. — Glābiet, man nav ne jausmas, kas viņš tāds un ko viņam vajag, glābiet!

Pāris reižu jau bezspēcīgi apraudājos, un piepeši caur asarām man šķita, ka pūli redzu pazīstamu seju. Žigli izslaucīju saraudātās acis ar brīvo roku — somu es jau sen biju aizmetusi, un sapluinītās delikateses mētājās putekļos. Jā, es nekļūdījos, tas bija mans darbabiedrs. Mēs saskatījāmies, un viņš uzsvērti godbijīgi man paklanījās, kaut gan redakcijā cits pret citu izturējāmies familiāri.

— Paldies Dievam, Viktor, — es viņam uzsaucu. — Tas esi tu! Tu arī esi padzirdējis par šo bodīti, vai ne? Paskaties, kādā ķezā es esmu iekūlusies. Nezinu, kas šim piedzērušajam oligofrēnam ienācis prātā. Palīdz man izvilkēt roku no viņa spilēm!

Taču kolēģis nesteidzās un vienīgi cieši noskatījās mani, taisni acīs, it kā gribēdams man pavēstīt to, ko baidījās izrunāt skaļi.

— Nē, ja reiz neveicas, tad neveicas, — es pūlējos pasmieties. — Tirā Dieva dāvana: idioti tā vien līp man klāt. Arī redakcijā, kolīdz ierodas kāds psihopāts, to tūdaļ pat uzgrūž man uz kakla. Nu ko tu stāvi? Palīdz man! Viktor, kas tev lēcies, tu arī esi sajucis vai, ko tu stāvi?

Bet Viktors, neizkustēdamies no vietas, skatījās uz mani ar bezgalīgām skumjām, it kā nožēlodams, ka es lieku viņam runāt.

— Es nespēju jums palīdzēt, — viņš to izteica pamācīgā tonī, skaidri un noteikti, it kā uzstādamies pie mikroфона. — Viņš ir ļoti stiprs. Man bezgala žēl, ka jūs neaptverat šīs situācijas nopietnību.

— Bet jūsu taču ir daudz! — es, sašutusi par tādu glēvulību, iekliedzos. — Metieties viņam visi virsū, man taču vajag tikai izraut roku!

— Man ļoti žēl, ka jūs neizprotat situāciju, — Viktors goddevīgi atkārtāja, nenolaizdams acis, it kā justos tīrs manā priekšā un mana ne-

taktiskā uzvedība viņam dērgtos.

Glābiņu nesošā doma, ka es guļu, ka mani urda murgs un viss ap mani ir neists, ne mirkli neienāca man prātā. Gluži otrādi, par detaļu ticamību varēja galvu likt ķilā, tik rūpīgi bija izzīmēta ik seja, tik pārdomātas bija sarunas frāzes, kas aizsniedza mani, smagā dvinga, kas plūda no lamzaka, un viņa bezvārdība, un visa šīs situācijas bezjēdzība, kas nemazināja tās šausmas un kas nebija nekas cits kā nakts murga viltojums — samērā rupjš, tomēr vienlaikus visai pamatīgs.

Niknuma uzplūdos, kas laiklaikiem iesvēlās mani, mokoši saasinot manas izjūtas, publika, kas, neapmierināta ar izrādes vienveidību, jau bija kļuvusi jūtami retāka, pamanīju divus zaldātiņus, pēc visa spriežot — jauniesauktos: galvas noskūtas «uz nullīti», vēl pavisam bērnišķīgas sejas, kaili, no formas kreklu apkaklēm izslējušies kakli. Saredzējusi viņu skatienos siltumu un gatavību līdzjūtībai, nedroši uzsaucu: — Puiši! Palīdziet vismaz jūs, nevar būt, ka esat nobijušies. Zaldāti taču ir drosmīgi cilvēki, viņi nezaudē dūšu nekauņū un dauzoņu priekšā. Palīdziet!

Un viņi — nespēju noticēt pati savām acīm — panācās uz priekšu, it kā glaimoti, ka viņi pasaukti palīgā. Nākdami klāt, taču turēdamies pussolīti no mums, kas bijām savijušies baismīgā skulpturālā veidojumā, viņi uz pirkstgaliem pienāca lamzakam no mugurpuses, un viens no zaldātiņiem sadūšojies raušus izrāva lamzakam no galifē bikšu mugurkabatas nelielu, bet asu virtuves nazi. Gluži vai apdullis no savas drosmes, zaudējis jēlkādu modrību, viņš tūdaļ pat lamzaka degunpriekšā ņēmas aplūkot savu trofeju, pārbaudot asmeņa asumu ar pirkstu un piemērojot spalū, pēc tam iedeva to paturēt savam biedram un apskates beigās rūpīgi iebāza nazi turpat, no kurienes bija to ņēmis, bet man sazvērnieciski klusinātā balsi, it kā atklādams nez kādu mierinošu noslēpumu, pavēstīja: — Ar kailām rokām šo nepievārēsi, viņš ir bruņots.

Pēc tam no lepnuma uzpūtušies gluži kā pēc godam paveikta pienākuma viņi devās, kurp acis rāda.

Cietu klusu, gandrīz jau vairs neraustijos, pagurusi gan no ciņas, gan arī pūloties aptvert, kas īsti te notiek. Iestājās klusums, bija saklausāmas vienīgi klunkstošas skaņas: gurdēni un bezsaturīgi lamājās lamzaks. Publika vilusies sāka izklist. Tad divas trīs visuzticīgākās tenku vāceles, ierosminoties no tā, ka es dzirdu viņu ne visai glaimojošās atsauksmes, ņēmas aprunāt — kā esmu gērbusies, kā sasukājusies — un dedzīgi just līdzī manam mocītājam. Arī darbabiedrs vēl aizvien urbās mani ar daudznozīmīgu skatienu, un kāds gara auguma vīrietis, pēc izskata intelektuālis, turpināja stāvēt mazliet atstatu.

**Nevienam
par mani
nebija
nekādas
daļas.
Uz brīdi man
nevaldāmi
iegribējās
pagriezties
un skriet**

Nebija vairs, uz ko cerēt, un es nespēju iztēloties, ar ko tas viss beigsies. Mani spēki zuda ar katru brīdi – vilktin vilka sašļukt, nosēsties zemē, iekārties pašai savā rokā, kura virs elkoņa, gluži kā saņemta ar roku dzelžiem, bija iespīlēta lamzaka dūrē. Un te intelektuālis, kolīdz es pametu acis uz viņa pusi, uzrunāja mani – bikli, lūdzoši, it kā ar mani viss būtu kārtībā un būtu visistākais laiks vērsties pie manis pēc padoma.

– Piedodiet, man šķiet, mēs ar jums kaut kur esam tikušies, vienīgi nekā nespēju atcerēties, kur, – viņš, sarkdams un kautrēdamies, sacīja. – Vai jūs gadījumā nestrādājat Preses namā vai Centrālajā poliklinikā? Es neizpratnē papurināju galvu un klusi un neizteiksmīgi nomurmināju:

– Palīdziet man, lūdzu, vajag tikai atlauzt dūri vaļā. Es nezinu, kas viņš tāds un ko viņam no manis vajag.

Taču intelektuālis, kā neko nedzirdēdams, domās nogrimis, jau dzīrās pielikt roku pie pieres un piepeši atplauka.

– Atcerējos! Varat man neatbildēt, mēs nesam tikušies, vienkārši jūs līdzināties kādai kundzei, jūs neparastā kārtā līdzināties kādai kundzei!

– Kāda starpība, kam es līdzinos, – novaidējos. – Palīdziet man, es jūs lūdzu, palīdziet. Bet viņš, it kā neko nedzirdētu, domādams vienīgi par savu atklājumu, no sajūsmas gluži vai dzirkstīdams, sāka riņķot ap mani un no visām pusēm aplūkot.

– Aprīnojama līdzība, varbūt arī jūs pati to zināt, jums droši vien daudzi būs teikuši, ka jūs līdzināties Anai Blandianai.

– Nē, es, – pieķerdamās pie visniecīgākās cerības un kaunēdamās, ka esmu spiesta ķerties pie šā pēdējā līdzekļa, atteicu, – es viņai nelīdzinos, es patiešām esmu Ana Blandiana. Esmu aizkustināta, ka jūs mani pazīstat, bet tagad lūdzu tikai vienu – palīdziet! Viņš stāvēja kā sasalis, blenzdams uz mani ar apdzisušu, neticīgu skatienu, kurš pamazām pieplūda ar īgnumu. Mana atzišanās nāca tik ļoti nelaikā, iznīcinot visu viņa atklājuma prieku. Redzot viņu mokoši prātojam, kā veiklāk pazust, neizturēju un galēja izmisuma bezkaunībā, netiklībā, par kādu sevi pat nenojautu, sāpīgi un mežonīgi, pati sevi nepazīstot, ņēmos vaimanāt:

– Nē, tikai neaizejiet, nepametiet mani! Es, es esmu Ana Blandiana. Tā biju es, kuru jūs redzējāt televizorā. Pajautājiet, ja neticat, rau, tur stāv mans paziņa, viņš apliecinās! – Bet, tā kā no mana paziņas vairs nebija ne miņas, es pieaugošā panikā, šausmās, ka man nenoņēms, raudādama ievaimanājos:

– Gribat – nolasišu dzejoļus, gribat – pateikšu, kad es esmu dzimusi, cik man ir dzejas grāmatu, no kurienes radies mans pseidonīms, ticiet, ticiet man, pa-

nemiet jebkuru literatūras enciklopēdiju! Man bija sajūta, ka es izģērbjos, plēšu pati savu kleitu, es salu un drebēju, bet vairs nespēju apstāties, lidoja driskas, es norāvu no sevis pēdējās skrandas, visu līdz pēdējam dziedīnam. Tikai tas vēl nebija viss.

Nemitēdamās raudāt un piezvērīnāt, satvēru aiz piedurknes intelektuāli, kurš jau grasījās nozust, īgni purpinādams:

– Nē, nē, piedodiet, man tikai būs izlicies, jūs nebūt viņai nelīdzināties. Piedodiet, ar mani tā mēdz atgadīties. Ar jūs atļauju – es, šķiet, iešu.

Tik kas tev to deva! Sajuzdama, ka mani notirpušie pirksti top aizvien vārgāki, ar otru roku drudzaini ieķēros viņa svārku stērbelē. Man aizrāvās elpa: jā, abas rokas bija brīvas un kāja arī. Spīles atklāvēs. Lamzaks, mīnādams no vienas kājas uz otru, gramstījās pa galifē biksēm zem priekšauta. Izvilcis lielu kabatas lakatu, viņš apslaucīja seju, it kā tikko būtu attāpies. Turklāt mūs šķīra daži soļi, tā ka man prātā iesāvēs doma, vai viņš vispār mani bija turējis? Steigšus paskatījos uz savu nabaga roku: zilums tajā bija nospīdies gluži kā aprobe, bet nepavisam ne tik tumšs un plats, kā biju gaidījusi, un tajā jautās kas pazemojošs – visādā ziņā tagad es vairs nespētu noskaidrot, vai jau ilgi esmu brīva un cik ilgi turpinājusies mana nebrīve. Atklāvu pirkstus, pavisam stīvus, palaizdama vaļā svešu piedurkni, un uzmanīgi paspēru soli sāņus, pēc tam vēl un vēl. Lamzaks saspringti braucīja savu plaukstu, it kā viņu būtu iespīdējis spilēs un gandrīz vai sakropļojuši. Tenku vāceles mēlnešoja kaut ko savā nodabā, intelektuālis sapicis parāva uz leju savus svārkus. Nevienam par mani nebija nekādas daļas. Uz brīdi man nevaldāmi iegribējās pagriezties un skriet – drīzāk izbaudīt savu brīvību. Bet tūdaļ pat sapratu, ka par brīvību nevar būt ne runas, kamēr nespēšu sev paskaidrot, kāpēc nebiju brīva visa šā murga laikā. Un es paliku. ■

Čimāmanda Ngozi Adiči

Lieta tev ap kaklu

Stāsts

Čimāmanda Ngozi Adiči (1977, angl. — Chimamanda Ngozi Adichie) ir nigēriešu rakstniece. Angļu valodā iznākuši trīs viņas romāni. Otrais no tiem — *Puse dzeltenas saules (Half of a Yellow Sun)* — saņēmis vairākus apbalvojumus, to vidū *Orange balvu*. Stāstu krājums *Lieta tev ap kaklu (The Thing Around Your Neck)* izpelnījies nedalītu kritikas atzinību. 2010. gadā rakstniece iekļauta žurnāla *The New Yorker* labāko jauno autoru sarakstā 20 to, kam vēl nav 40.

Tu domāji, ka Amerikā visiem ir mašina un pistole; tavi tēvoči un tantes domāja tāpat. Kad tu laimēji Amerikas vizu loterijā, viņi uzreiz tev teica: pēc mēneša tev būs liela mašina. Drīz — liela māja. Bet pistoli, kā tie amerikāņi, gan nepērc.

Viņi, viss bars, saspiedās istabā, kurā tu Lagosā dzīvoji kopā ar tēvu, māti un trim brāļiem un māsām, stāvēja gar nekrāsotajām sienām, jo krēslu visiem nepietika, skaļi atvadījās un, pieklusinot balsi, stāstīja tev, ko viņi grib, lai tu atsi. Salīdzinājumā ar lielo mašīnu un māju (un varbūtejo pistoli) viņi vēlējās sīkumus — somiņas un kurpes, smaržas un drēbes. Tu teici: labi, jā, protams.

Tavs Amerikas tēvocis, kurš bija ierakstījis visu jūsu ģimenes locekļu vārdus Amerikas vizu loterijā, teica, ka līdz tam laikam, kad tu nostāsies uz kājām, vari padzīvot pie viņa. Viņš tevi sagaidīja lidostā un nopirka tev lielu hotdogu ar dzeltenām sinepēm, no kurām tev sametās nelabi. Iepazīstināšana ar Ameriku, viņš pasmiedamies teica. Viņš dzīvoja mazā, baltā Meinas pilsētiņā, trīsdesmit gadus vecā mājā pie ezera. Viņš tev pastāstīja, ka firma, kurā viņš strādā, piedāvājusi viņam algu, kas par pāris tūkstošiem pārsniedz vidējo, un vēl arī akcijas, jo šie tur izmisīgi pūloties neizskatīties etniski viendabīgi. Viņa fotogrāfija esot visos bukletos, arī tajos, kur viņa nodaļa vispār neesot pieminēta. Viņš smējās un teica, ka darbs esot labs, balto pilsētiņā esot vērts dzīvot, kaut arī viņa sievai līdz tuvākajam salonam, kurā prot taisīt melno matus, jābrauc vismaz stunda. Galvenā gudrība esot saprast Ameriku, ielāgot, ka Amerika ir dots pret dotu. No daudz kā jāatsakās, bet ieguvumi nav mazi.

Viņš tev parādīja, kā pieteikties darbā par kasieri benzīntankā uz galvenās ielas, un pierakstīja tevi divgadīgajā koledžā, kur meitenēm bija resnas ciskas, koši sarkani lakoti nagi un pašie-

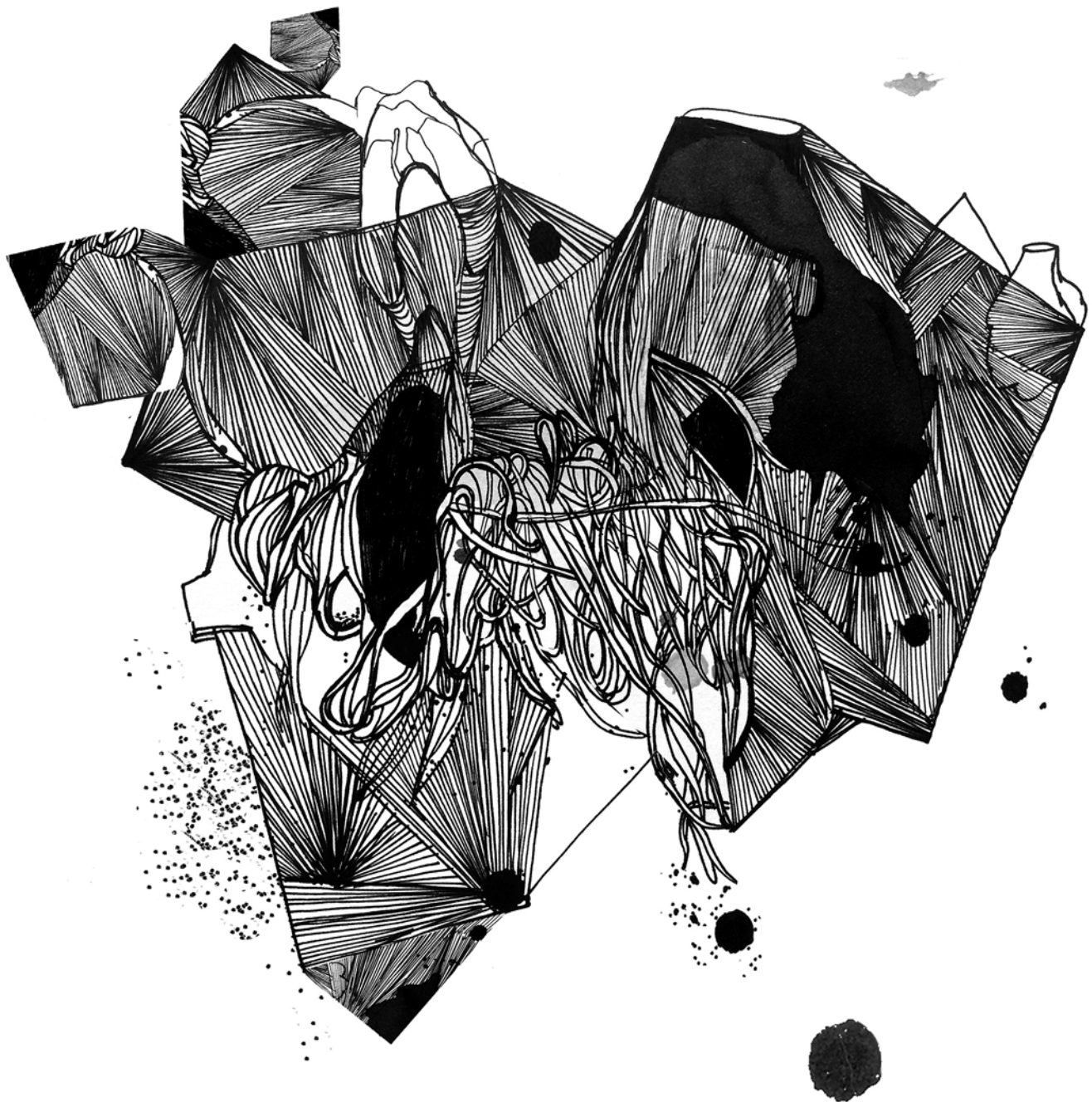
deguma krēms, kā dēļ viņas izskatījās oranžas. Viņas prašņāja, kur tu iemācījies runāt angļiski un vai jums tur Āfrikā ir istas mājas, un vai pirms ierašanās Amerikā tu vispār bijī redzējusi mašīnas. Viņas blenza uz taviem matiem. Ko tavi mati dara, kad tu atpin bizes, — stāv gaisā vai krit uz leju? Viņas gribēja zināt. Visi stāv gaisā? Kā? Kāpēc? Vai tu tos ķemmē? Kad viņas uzdeva šos jautājumus, tu stīvi smaidīji. Tēvocis bija brīdinājis, ka tā būs — vai nu nezina, vai negrib zināt, viņš izteicās. Tad viņš pastāstīja, ka dažus mēnešus pēc tam, kad viņš bija ievācies savā mājā, kaimiņi apgalvojuši, ka sākot izzust vāveres. Tie bija dzirdējuši, ka afrikāņi ēd visvisādus savvaļas dzīvniekus.

Tu smējies tēvocim līdzī un viņa mājā juties kā mājās; viņa sieva tev teica *nwanne*, māsa, un abi skolas vecuma bērni tevi sauca par krustmāmiņu. Viņi runāja igbo valodā un pusdienās ēda *garri*, tas bija kā mājās. Līdz tam vakaram, kad tēvocis ienāca šaurajā pagrabā, kurā tu gulēji ar vecām kastēm un kārbām, un ar varu pievilka tevi sev klāt, spaidīja tavu dibenu, stenēja. Īstenībā viņš tev nemaz nebija tēvocis: vispār viņš bija tavas tēva māsas virabrālis, nekādas asinsradniecības. Kad tu viņu atgrūdi, viņš apsēdās uz tavas gultas — šī, galu galā, bija viņa māja —, pasmaidīja un teica, ka tu vairs neesi bērns, tev ir divdesmit divi gadi. Ja tu ļausies, viņš tev var izrādīties noderīgs, dažnedažādā ziņā. Gudras sievietes visu laiku tā dara. Tās sievietes, kuras tur, Lagosā, bija dabūjušas labu darbu, kā tev šķiet, kā viņas to varēja? Un pat sievietes Ņujorkā?

Tu ieslēdzies vannasistabā un nenāci ārā, kamēr viņš nebija aizgājis, un nākamajā rītā aizgāji no viņa mājas. Iedama pa garo, likumaino ielu gar ezeru, no kura vēdīja zivju mazuļu smarža, tu redzēji viņu pabraucam garām — agrāk viņš vienmēr tevi aizveda līdz galvenajai ielai —, un viņš neuztaurēja. Tu prātoji, ko viņš teiks sievai, kāpēc tu devies prom. Un atcerējies, ka viņš stāstīja — Amerika esot dots pret dotu.

Galū galā tu nokļuvi Konektikutā, jau atkal mazpilsētā, jo tur bija galapunkts tam tālsatiksmes autobusam, kurā tu iekāpi. Tu iegāji restorānā ar košu, tīru sauljumu un teici, ka esi gatava saņemt divus dolārus mazāk nekā citas viesmīles. Huanam, restorāna vadītājam, mati bija melni kā tinte, smaidot viņš parādīja zelta zobu. Viņš teica, ka nigēriete pie viņa vēl nekad nav strādājusi, taču visi imigranti esot čakli. Viņš jau nu zinot, pats esot tāds bijis. Viņš maksāšot vienu dolāru mazāk, bet uz rokas: viņam nepatīkot tie daudzie nodokļi, kuri viņam jāmaksā.

Mācīties tu nevarēji atļauties, jo tagad maksāji īri par istabēli ar notraipītu paklāju. Turklāt šajā Konektikutas mazpilsētā divgadīgās koledžas nebija, un kursi štata universitātē bija pārāk dārgi. Tādēļ tu gāji uz pilsētas bibliotēku, skatījies kursu aprakstus internetā un izlasīji daļu no minētajām grāmatām. Dažreiz tu sēdēji savā

Ilustrācija – Zane Veldre

dubultgultā uz nelidzenā matrača un domāji par dzimteni – par krustmāmiņām, kuras, pārdodamas kaltētas zivis un plantāna augļus, staigā ar kurvjjiem, saldām mēlēm mudinādamas pircējus un pēc tam skaļi zākādamās, kad tie nepērķ; par tēvočiem, kuri dzer vietējo džinu un savas ģimenes un dzīves sabāž vienā vienīgā istabā; par draugiem, kuri pirms tavas aizbraukšanas iznāca atvadīties, kuri priecājās par to, ka tu biji laimē-

jusi Amerikas vīzu loterijā, un atzinās, ka viņiem skauž; par vecākiem, kuri svētdienu rītos uz baznīcu bieži iet, sadevušies rokās, un kaimiņi no blakus istabas smejas un viņus ķircina; par tēvu, kurš nesa no darba priekšnieka vecās avīzes un lika taviem brāļiem tās lasīt; par māti, ar kuras algu tik tikko pietika, lai samaksātu par brāļu mācībām vidusskolā, kur skolotāji augstāko atzīmi lika tad, kad viņiem kāds bija slepus iedevis

Te tomēr bija Amerika, te nebija kā dzimtenē, kur universitātes tika slēgtas tik bieži, ka visi mācījās trīs gadus ilgāk, nekā vajadzētu, un pasniedzēji vienā laidā streikoja

brūnu aploksni.

Tev nekad nebija nācies maksāt par augstāko atzīmi, tu nekad nebiji slepus devusi brūnu aploksni vidusskolas skolotājam. Tomēr tieši iegarenās, brūnās aploksnēs tu sūtīji pusi no mēnesī nopelnītā vecākiem uz iestādi, kurā tava māte strādā par apkopēju; tu vienmēr sūtīji Huana dotās dolāru banknotes, jo tās atšķirībā no dzeramnaudas nebija saņurcītas. Katru mēnesi. Tu rūpīgi ietīni naudu baltā papīrā, taču vēstuli nerakstīji. Nebija nekā, par ko varētu rakstīt.

Tomēr vēlāk, nedēļām ritot, tu rakstīti gribēji, jo bija sakrājušies stāsti. Tu gribēji rakstīt par amerikāņu pārsteidzošo atklātību, par to, cik dzīgi viņi tev stāstīja par savas mātes cīņu ar vēzi, par svaines priekšlaicīgi dzimušo bērnu, par tādām lietām, kuras vajadzētu slēpt vai atklāt tikai radiem, cilvēkiem, kuri vēl viņiem labu. Tu gribēji rakstīt par to, kā cilvēki atstāj uz šķīvjiem kaudzēm ēdamā un pieliek klāt dažus saņurcītus dolārus, it kā tas būtu ziedojums, vainas izpirkšana par sagandēto ēdienu. Tu gribēji rakstīt par meitenīti, kura sāka raudāt un plēst savus gaišos matus un nogrūda ēdienkartes no galda, bet vecāki pat nemēģināja viņu aplūsināt, tie lūdzās viņu, labi ja piecus gadus vecu bērnu, un tad viņi visi cēlās un gāja prom. Tu gribēji rakstīt par bagātņiem, kuri staigā noplukušās drēbēs un noplūsušās krosenēs, izskatīdamies pēc naktsargiem pie lepnu Lagosas savrupnamu žogiem. Tu gribēji rakstīt, ka bagātie amerikāņi ir tievi un nabadzīgie amerikāņi resni, un daudziem nav ne lielas mājas, ne mašīnas; par pistolēm tu pagaidām isti nezināji, jo varbūt viņi tās tur kabatās.

Ne tikai vecākiem vien tu gribēji rakstīt, arī draugiem, brālēniem un māsiņām, krustmāmiņām un tēvočiem. Taču ar savu viesmīles algu tu nevarēji atļauties tik daudz smaržu un drēbju, somiņu un kurpju, lai pietiktu visiem un vēl pietiktu, ar ko samaksāt par īri, tādēļ tu nerakstīji nevienu.

Neviens nezināja, kur tu esi, jo tu nevienu neteici. Reizēm tev šķita, ka esi neredzama, un tu mēģināji cauri savas istabas sienai iziet gaiteni. Pēc ieskriešanas sienā tev uz rokām palika zilumi, un Huans reiz apjautājās, vai tev ir vīrietis, kurš tevī sit, jo viņš to nokārtošot, bet tu noslēpumaini pasmējies.

Vakaros kaut kas aptinās tev ap kaklu, kaut kas tāds, kas iemīgot žņaudza tevi nost.

Restorānā daudzi prašņāja, kad tu esi ieceļojusi no Jamaikas, jo, pēc viņu domām, visi melnādainie cilvēki ar ārzemnieku akcentu bija jamaikiēši. Tie daži, kuri uzminēja, ka tu esi afrikāniete, tev stāstīja, ka viņiem patīk ziloni un gribas aizbraukt safari.

Tādēļ, kad viņš — restorāna puskrēslā, pēc tam, kad tu biji noskaitījusi dienas īpašos piedāvājumus, — pajautāja, no kādas Āfrikas valsts tu esi, tu atbildēji, ka no Nigērijas, un biji gatava klausīties par to, kā viņš ziedojis naudu cīņai ar AIDS

Botsvanā. Taču viņš vaicāja, vai tu esot no jorubas tautas vai no igbo, jo tev neesot fulani seja. Tu biji pārsteigta — nodomāji, ka viņš droši vien ir antropoloģijas pasniedzējs štata universitātē, pajauns gan, diez vai jau ir trīsdesmit, bet kas to var zināt? No igbo, tu atbildēji. Viņš gribēja zināt, kā tevi sauc, un teica, ka Akunna ir skaisti. Labi, ka nejautāja, ko tas nozīmē, jo tev riebās, kā ļaudis vienmēr teica: «Tēva Bagātība? Paga, tas ir kā — tēvs tiešām tevi pārdos vīram?»

Viņš stāstīja, ka ir bijis Ganā, Ugandā un Tanzānijā, viņam patīkot Okota p' Biteka dzeja un Amosa Tutuolas romāni, un viņš esot daudz lasījis par Subsahāras Āfrikas valstīm, par to vēsturi, par to, cik tajās viss nav vienkārši. Tu gribēji izjust nicinājumu, to izrādīt, atnesot viņam pasūtīto, jo tie baltie, kuriem Āfrika patīk pārāk daudz, un tie, kuriem Āfrika patīk pārāk maz, ir vienādi — vīzdegunīgi. Tomēr viņš negrozīja galvu pārākuma apziņā, tādā kā toreiz profesors Kobldiks Meinas divgadīgajā koledžā, stāstot par dekolonizāciju Āfrikā. Viņam nebija tāda seja kā profesoram Kobldikam, tāda seja kā personai, kura sevi uzskata par labāku nekā tie cilvēki, kurus viņš pārzina. Viņš ieradās nākamajā dienā un apsēdās pie tā paša galdiņa, un, kad tu jautāji, vai vista garšojusi, viņš jautāja, vai esi uzaugusi Lagosā. Viņš ieradās trešajā dienā un, vēl nepasūtījis, sāka runāt par to, ka ir bijis Bombejā un tagad grib pabūt Lagosā, redzēt, kā dzīvo reāli cilvēki, nu, būdeļu pilsētās, jo viņš, ārzemēs būdams, nekad neskraida pa visām tām tūristu vietām. Viņš runāja un runāja, un tev vajadzēja viņam pateikt, ka tas neatbilst restorāna noteikumiem. Kad tu nolīki uz galdiņa viņa ūdensglāzi, viņš it kā nejauši pieskārs tavai rokai. Ceturtajā dienā, redzot viņu tuvojamies, tu pateici Huanam, ka to galdiņu vairs nevēlies. Vakarā pēc tavas maiņas viņš ārā gaidīja, klausīdamies austiņās mūziku, un uzaicināja tevi uz randiņu, tāpēc ka tavš vārds rīmējās ar *hakuna matata* un *Karalis Lauva* ir vienīgā sentimentālā filma, kura viņam jēkad mūžā ir patikusī. Tu nezināji, kas ir *Karalis Lauva*. Tu skatījies uz viņu spožajā gaismā un pamanīji, ka viņa acis ir nerafinētas olīveļļas krāsā, zaļgani zeltainas. Nerafinētā olīveļļa bija vienīgais, kas tev Amerikā patika, patiešām no sirds patika.

Viņš mācījās štata universitātes pēdējā kursā. Viņš pateica, cik viņam gadu, un tu jautāji, kāpēc viņš līdz šim vēl nav pabeidzis. Te tomēr bija Amerika, te nebija kā dzimtenē, kur universitātes tika slēgtas tik bieži, ka visi mācījās trīs gadus ilgāk, nekā vajadzētu, un pasniedzēji vienā laidā streikoja, bet algu tik un tā nesaņēma. Viņš atbildēja, ka ieviesis dažus brīvus gadus, lai atklātu sevi un ceļotu, galvenokārt uz Āfriku un Āziju. Tu pajautāji, kur tad viņš galu galā sevi atklājis, un viņš smējās. Tu nesmējies. Tu nezināji, ka var tāpat vien nolemt nemācīties, ka dzīvei var diktēt. Tu biji pieradusi pieņemt to, ko dzīve dod, pierakstīt dzīves diktātu.

Nākamajā vakarā viņš tevi uzaicināja uz Čana restorānu, un tavā laimes cepumā bija divas papīra strēmelītes

Četras nākamās dienas tu atteicies iet ar viņu uz randiņu, jo tevi mulsināja tas, kā viņš lūkojās tev sejā, tas spraigais, alkatīgais skatiens, ar kādu viņš lūkojās tev sejā, un tu tādēļ no viņa atvadījies, tomēr īsti negribēji aiziet. Un tad, piektajā vakarā, kad viņš pēc tavas maiņas beigām nestāvēja pie durvīm, tu pārbijies. Tu pirmo reizi pa ilgiem laikiem skatījī lūgšanu, un, kad viņš no aizmugures pienāca un teica hei, tu teici jā, tu iesi ar viņu uz randiņu, kaut arī viņš vēl nebija pajautājis. Tev bija bail, ka viņš vairs neaicinās.

Nākamajā vakarā viņš tevi uzaicināja uz Čana restorānu, un tavā laimes cepumā bija divas papīra strēmelītes. Abas bija tukšas. Tu zināji, ka vairs nemulsti viņa klātbūtnē, kad biji pastāstījusi, ka restorānā pa televīziju skaties *Jeopardy* un turi ikšķi par dalībniekiem šādā secībā: krāsainās sievietes, melnādainie vīrieši, baltās sievietes un, pašās beigās, baltie vīrieši — tātad iznāk, ka tu nekad neturi ikšķi par baltajiem vīriešiem. Viņš smējās un teica, ka esot pieradis, ka par viņu netur ikšķi, viņa māte pasniedzot sievietu studijas.

Un tu zināji, ka jūs esat kļuvuši tuvi, kad biji pastāstījusi, ka tavs tēvs īstenībā nav Lagosas skolotājs, ka viņš strādā celtniecības firmā par jaunāko šoferi. Un tu pastāstīji viņam par to dienu Lagosas ielās izļurkātajā *Peugeot 504*, ar kuru tavs tēvs brauca: lija lietus, un tavs sēdekļis bija slapjš, jo jumtā bija rūsas izēsts caurums. Mašīnas nekustējās uz priekšu, Lagosā mašīnas nekad nekustējās uz priekšu, un lietus laikā tas kļuva par haosu. Ceļi pārvērtās dubļainos dīķos, mašīnas iestrēga, un vairāki tavi brālēni izgāja ārā piepelnīties, izstumjot mašīnas. Tā lietus, tā dūksnāja dēļ, tu domāji, tavs tēvs todien nobremzēja pārāk vēlu. Būksķi tu vispirms izdzirdēji un tikai tad sajuti. Mašīna, kurā bija ietricies tavs tēvs, bija plata, ārzemēs ražota un tumši zaļa, ar zelta lukturiem, kas atgādināja leoparda acis. Tavs tēvs, vēl pat neizkāpis no mašīnas, sāka raudāt un lūgties un nostiepās visā garumā uz ceļa, izraisot lielu taurēšanu. Piedodiet, kungs, piedodiet, kungs, viņš skandināja. Arī pārdodot gan mani, gan manu ģimeni, jūs nevarētu nopirkt pat vienu jūsu mašīnas riepu. Piedodiet, kungs.

Lielais Virs, kurš sēdēja aizmugurē, neizkāpa, taču viņa šoferis gan. Izkāpa, aplūkoja kaitējumu, ar acs kaktiņu noskatījās uz tavu garšļaukus gulošo tēvu, it kā lūgšanās būtu kaut kas līdzīgs pornogrāfijai, izrāde, kuras izbaudīšanā viņš kaunētos atzīties. Beigās viņš tavu tēvu palaida vaļā. Pamāja ar roku, lai pazūd. Citu mašīnu taurēs plērkstēja, un šoferi lamājās. Kad tēvs iekāpa mašīnā, tu neparko uz viņu neskatījies, jo viņš bija tāds pats kā cūkas, kas vērtijās purvos ap tirgu. Tavs tēvs izskatījās pēc *nsi*. Pēc sūda.

Kad tu biji viņam to pastāstījusi, viņš sakniba lūpas un saņēma tavu roku, un teica, ka saprotot, kā tu jūties. Tu, pēkšņi saigusi, nopurināji viņa roku, jo viņš domāja, ka pasaule ir pilna ar

tādiem kā viņš vai vismaz tā vajadzētu būt. Tu viņam teici, ka te nav, ko saprast, tā vienkārši ir.

Viņš samekleja Hertfordas dzeltenajās lapās afrikāņu bodi un aizveda tevi uz turieni. Redzēdams, cik zinīgi viņš staigā gar plauktiem, kā piešķiebj palmu viņa pudeli, lai noteiktu, cik daudz tajā nogulšņu, bodītes saimnieks ganietis apjautājās, vai viņš ir afrikānis, tāds kā baltie kenijieši vai dienvidafrikāņi, un viņš atbildēja, ka ir gan, tikai ilgi dzīvojis Amerikā. Izskatījās iepriecināts, ka bodītes saimnieks viņam noticeja. Pēc tam tu no visa tā, ko jūs bijāt nopirkuši, pagatavoji vakariņas, un viņš, paēdis *garri* un *onugbu* zupu, pievēma tev izlietni. Tomēr tu neņēmi ļaunā, jo tagad tu varēsi *onugbu* zupu vārit ar gaļu.

Viņš gaļu neēda, jo uzskatīja, ka dzīvnieki tiek nogalināti nepareizi: kā viņš apgalvoja, šādi dzīvniekos izdalās bailu toksīni, un šie bailu toksīni cilvēkus padara paranojiskus. Gaļas gabali, kurus jūs ēdāt dzimtenē, kad bija gaļa, ko ēst, bija mazāki par pusi no tava pirksta. Tomēr tu viņam to neteici. Neteici arī, ka *dawadawa* kubiņi, ar kuriem tava māte gatavoja visu, jo karijs un timiāns maksāja pārāk dārgi, satur nātrija glutamātu, tie bija nātrija glutamāts. Viņš apgalvoja, ka nātrija glutamāts izraisa vēzi, tādēļ viņam patika Čana restorāns: pie Čana neizmantoja nātrija glutamātu.

Reiz viņš Čana restorānā viesmilim pastāstīja, ka nesen ir bijis Šanhajā, ka viņš mazliet runā mandarīnu dialektā. Viesmīlis atkusa, pateica viņam, kura zupa ir vislabākā, un tad apjautājās: «Vai jums tagad ir draudzene Šanhajā?» Un viņš smaidīja un neko neatbildēja.

Tev zuda apetīte, dziļi krūtīs viss šķita aizsērējis. Tonakt, kad viņš bija tevī, tu nevaicēji, tu kodīji lūpas un izlikies, ka nebeidz, jo zināji, ka viņš uztrauksies. Vēlāk tu viņam pateici, kāpēc esi apbēdināta, jūs abi kopā tik bieži bijāt pie Čana ēduši, skūpstījāties tieši pirms ēdienkaršu atnešanas, un ķīnietis tomēr bija spriedis, ka tu nekādā ziņā nevari būt viņa draudzene, bet viņš bija smaidījis un neko neatbildējis. Viņš atvainojās, taču pirms tam kādu brīdi tukši lūkojās tevī, un tu zināji, ka viņš nesaprot.

Viņš pirka tev dāvanas, un, kad tu iebildi, ka tās ir pārāk dārgas, viņš teica, ka viņa Bostonas vectēvs esot bijis bagāts, tomēr steigšus piebilda, ka vecītis krietni daudz esot izdāļājis un tādēļ viņa mantojums neesot diez cik milzīgs. Viņa dāvanas tevi mulsināja. Dūres lieluma stikla bumba, kuru vajadzēja sakratīt, un tad varēja skatīties, kā virpuļo sīciņa, smuidra rozā lellīte. Spīdīgs akmens, kura virsma mainīja krāsu atkarībā no tā, kas bija tai pieskāries. Dārga, Meksikā ar rokām apgleznota šalle. Beigu beigās tu viņam ironijas nospriegotā balsī pateici, ka tavā dzīvē dāvanas vienmēr ir derīgas. Akmens, piemēram, derētu, ja ar to varētu kaut ko smalcināt. Viņš ilgi un gardi smējās, bet tu nesmejies. Tu atskārīti, ka viņa dzīvē iespējams pirkt dāvanas, kas ir

Jūs abi bijāt nenormāli, to tu zināji pēc citu reakcijas

tikai dāvanas vien, nekas vairāk, nekas noderīgs. Kad viņš sāka tev pirkt kurpes, drēbes un grāmatas, tu lūdzi, lai viņš to nedara, tev nevajagot, lai tev kaut ko dāvina. Viņš tik un tā pirka, un tu to visu glabāji savām māsiņām, tēvočiem un tantēm, tai dienai, kad tu varēsi aizlidot mājās, lai gan nezināji, kā tu jēlkad dzīvē varēsi atļauties nopirkt biļeti un samaksāt par dzīvokli. Viņš apgalvoja, ka ļoti vēloties redzēt Nigēriju un apmaksādot ceļu jums abiem. Tu negribēji, lai viņš maksā par tavu braucienu uz mājām. Negribēji, lai viņš brauc uz Nigēriju, lai tā nonāk to valstu sarakstā, uz kurām viņš devās, lai lūrētu nabaga ļaužu dzīvēs, bet tie viņa dzīvē nemūžam nespēs ielūrēt. Tu viņam to pateici kādā saulainā dienā, kad viņš bija tevi aizvedis uz Longailendas šaurumu, un jūs sastrīdējāties, pacēlušī balsis, gājāt gar rāmo zundu. Viņš teica, ka tu bez pamata saucot viņu par paštaisnu. Tu teici, ka viņš bez pamata par īstiem indiešiem sauc tikai nabadzīgos indiešus no Bombejas. Vai tad iznāk, ka viņš nav īsts amerikānis, jo viņš nav tāds kā trūcīgie, resnie ļautiņi, kurus jūs abi esat redzējuši Hartfordā? Viņš aizskrēja pa priekšu, līdz viduklim kails un bāls, gumijas sandalēm metot gaisā smiltis, taču pēc tam atgriezās un izstiepa roku, lai tu tajā ieliktu savējo. Jūs salīgāt mieru un mīlējāties, un ielaidāt rokas viens otram matos, viņējie bija mīksti un dzeltenī kā jauna kukurūza, tavi – tumši un atsperīgi kā spilvena pildījums. Viņš bija apdedzis saulē, viņa āda ieguva gatava arbūza krāsu, un tu, noskūpstījusi viņa muguru, iziedi to ar losjonu.

Tas, kas bija aptinies tev ap kaklu, tas, kas pirms aizmigšanas žņaudza tevi nost, sāka atslābt, palaist vaļā.

Jūs abi bijāt nenormāli, to tu zināji pēc citu reakcijas: riebīgie bija pārāk riebīgi, un jaukie – pārāk jauki. Baltie veči un vecenes, kas burkšķēja un nikni bolijās uz viņu, melnie, kuri skatījās uz tevi, galvu grozīdami, melnās, kuru žēlās acis gaudās par to, ka tev nav pašcieņas, ka tu sevi noniecini. Melnās, kuras aši uzsmaidīja solidaritātē; melnie, kuri par daudz pūlējās tev piedot, pārāk acimredzami sveicinājās ar viņu; baltie un baltās, kuri pārāk mundri, pārāk skaļi teica: «Cik glīts pāris,» it kā vēlēdamies paši sev pierādīt, ka viņiem nav nekādu aizspriedumu.

Taču viņa vecāki bija citādi: pie viņiem tev gandrīz sāka likties, ka viss ir normāli. Viņa māte tev teica, ka viņš nekad nav ieradies ar meiteni, vienīgā reize bijusi pirms vidusskolas izlaiduma balles, un viņš stīvi smaidīja un turēja tevi aiz rokas. Galdauts jūsu sakrampētās rokas slēpa. Viņš saspieda tavējo, tu saspiedi preti un jautāji sev, kāpēc viņš ir tik stīvs, kāpēc viņa acis nerafinētas olīveļļas krāsā, sarunājoties ar vecākiem, satumst. Viņa māte bija sajūsmā, kad uz jautājumu, vai tu esi lasījusi Navalu el Saadavi, tu atbildēji ar jā. Tēvs gribēja zināt, cik lielā mērā nigēriešu ēdieni līdzinās indiešu ēdieniem, un ķircināja

tevi par maksāšanu, kad tika atnests rēķins. Tu skatījies uz viņiem un biji pateicīga, ka viņi nepēta tevi kā eksotisku trofeju, kā zilonķaula ilknī.

Vēlāk viņš tev stāstīja par savām problēmām attiecībā ar vecākiem, mīlestību viņi izsniedzot pa gabaliņiem kā dzimšanas dienas torti, ja viņš piekristu mācīties par juristu, tad dabūtu lielāku gabalu. Tu gribēji just viņam līdzī. Taču jūti vienīgi īgnumu.

Vēl īgnāka tu kļuvi, kad viņš stāstīja, ka atteicies kopā ar viņiem uz pāris nedēļām doties uz Kanādu, kur viņiem Kvebekas provinces laukos bija vasaras mājiņa. Viņi pat bija mudinājuši ņemt līdz tevi. Viņš tev rādīja vasaras mājiņas fotogrāfijas, un tu nesaprati, kāpēc to sauc par mājiņu, jo tik lielas ēkas tavā dzimtajā pusē bija bankas un baznīcas. Tu izmeti no rokām glāzi, tā uz viņa dzīvokļa cietkoksnes grīdas saplīsa, un viņš jautāja, kas neesot labi, un tu apgalvoji, ka nekas, lai gan domāji, ka labi nav ļoti daudz kas. Vēlāk tu apraudājies dušā. Tu skatījies, kā ūdens izšķidina tavas asaras, un nezināji, kāpēc raudi.

Tu beidzot aizrakstīji uz mājām. Īsa, starp nesapūrcītām dolāru banknotēm ieslidināta vēstulīte, un tu biji norādījusi savu adresi. Atbilde pienāca jau pēc dažām dienām, ar kurjerpastu. Tava māte to bija rakstījusi pati: tu pazini smalko, piņķerīgo rokkrakstu, vārdu kļūdas.

Tavs tēvs bija miris: sagumis pār savas firmas mašīnas stūri. Pirms pieciem mēnešiem, viņa rakstīja. Daļu no tevis atsūtītās naudas viņi izmantojuši kārtīgu bērnu sarīkošanai. Nokāvuši viesiem kazu un apbedījuši viņu kārtīgā zārkā. Tu gultā sarāvēies kamoliņā, pievilki ceļus pie krūtīm un pūlējies atcerēties, ko tu darīji, kad tavš tēvs nomira, ko tu darīji visus šos mēnešus, kad viņš jau bija miris. Varbūt tēvs nomira tai dienā, kad visu tavu miesu klāja zosāda, cieta kā nevārīti risi, tu nesaprati, no kā tas ir, un Huans ķircinādamies sūtīja tevi stāties pavāra vietā, lai tu virtuves sutoņā varētu sasildīties. Varbūt tēvs nomira vienā no tām dienām, kad tu vizinājies uz Mistiku vai skatījies izrādī Mančestrā, vai vakariņoju Čana restorānā.

Viņš apskāva tevi un turēja, kamēr tu raudāji, glaudīja tev matus un piedāvājās nopirkt biļeti, aizbraukt tev līdz pie tavējiem. Tu teici nē, tev jābrauc vienai. Viņš jautāja, vai tu atgrieziesies, un tu atgādināji, ka tev ir zaļā karte, gada laikā neatgriezdamās, tu to zaudētu. Viņš teica, ka saprotot, tu taču atgrieziesies, atgrieziesies?

Tu novērsies un neatbildēji, un, kad viņš tevi aizveda uz lidostu, tu uz vienu ilgu, ilgu brīdi cieši piespiedies viņam klāt un tad palaidi vaļā. ■

Valdurs Mikita

Mikroetnoss

Eseja

Valdurs Mikita (Valdur Mikita, 1970) ir igauņu semiotiķis un rakstnieks, kura igauņu un Igaunijas identitātei, kā arī valodas, kultūras un dabas attiecībām veltītais eseju krājums *Lingvistiskais mežs* (2013) ir kļuvis par nacionālo bestselleru un dažādu literāro balvu laureātu. Ar asprātīgo, nevaldāmas iztēles rosināto eseju *Mikroetnoss* Mikita kļuva par vienu no pieciem laureātiem 2014. gada eseju konkursā *Kāda ir Igaunijas valsts jēga*.

Reiz biologs nobelists Pīters Medavars (*Peter Medawar*) saviem klausītājiem jautāja — kas ir hipotēze? Un pats atbildēja: hipotēze ir iztēles lēciens nezināmajā.

Pēdējā reize, kad mana iztēle veica varenu lēcieni Igaunijas dēļ, bija 2014. gada vasarā, kad tika publicēts Saimona Anholta (*Simon Anholt*) un Roberta Goversa (*Robert Govers*) sastādītais Labas valsts indekss.¹ Labas valsts indekss, balstoties statistikas datos, parāda, kāds ir attiecīgās valsts devums visas pasaules labumam. Igaunija starp 125 valstīm ir teicamajā 34. vietā. Taču vienā kategorijā Igaunijas rezultāts ir gandrīz apstulbinošs — tā ir kultūra. Igaunija pēc ieguldījuma pasaules kultūrā ir 6. vietā² un tādējādi atrodas absolūtā pasaules kultūras virsotnē.

Tātad mums tagad jārunā par Igauniju kā kultūras lielvaru. Tas nozīmē: varbūt Igaunija nav gluži pasaules kultūras sirds, tomēr vismaz plaušas vai aknas tā varētu būt. Ja atceramies 2008. gada uzkopšanas akciju *Teeme ära!*, kuras laikā visā Igaunijā tika savākti pavisam 10 000 tonnu atkritumu, Igaunijai pietāvētu būt tieši aknām, klusitēm un neatlaidīgi sadalot indi, kas uzkrājas globālajā sistēmā. Turklāt folklorā aknas ir orgāns, kam piemīt liels maģiskais spēks.

Ja pasaules valstis tiktu sarindotas pēc iedzīvotāju skaita, tad tautu sacensībās jeb etnosu seksuālās sekmības skalā mēs būtu apmēram 150. vietā, mērojoties spēkiem ar Maurīciju un Trinidādu un Tobāgo. Šķiet, mūsu nākotne drīzāk jaušama okeāniskajā līgā. Pat tad, ja mūsu iedzīvotāju skaits tuvākajā nākotnē nesaruktu, šajā tabulā mēs kritīsim aizvien zemāk — vienkārši citas tautas savairodamās mūs apsteigs.

Dabā parasti spēkā ir likums: tas, kurš augumā mazs, droši vien ir parazīts. Mazajam, lai izdzīvotu, piesardzīgi jāšūc lielāko dzīvības sulas. Taču parazīts, to darīdams, nepavisam nav muļķis: viņš šūc tieši tik maz, lai lielo nesadusmotu vai, vēl trakāk, neizsūknētu pavisam tukšu. Patiesībā parazīta izdzīvošanas garantija ir rūpes, lai viņa saimniekam būtu laba veselība. Tikai ne-jēga parazīts nosūc savu saimnieku tā, ka iestājas koma. Paši prātīgākie parazīti ir tie, kas saim-

niekam kaut ko dod arī pretī, un tā liekēdis kļūst par simbiontu. Savukārt lielākais sāk rūpēties par mazāko, viņš zina, ka no šīs sīkbutnes ir atkarīga arī viņa labklājība.

Un tomēr — kā gan dramatiska kultūras pārrāvumu virkne, verdzības laiks un mikroetnoss spēj dzemdēt kultūras lielvaru? Šķiet, igauņu valodā un kultūrā nobriedusi pelēkā viela ir ļoti varena, ar augstu intelektuālo vērtību. Citiem vārdiem sakot, šeit jābūt kaut kam, kas akumulē garīgo kapitālu. Kas tas ir? Kā to definēt?

Noslēpumainais paradokss

Varbūt vislabāk šī DNS, kas glabā igauņu brīnumu, saskatāma, ja piemēram izvēlamies Igaunijas dabu un ainavas. Pirmmežs, kur mobilajam ir kārtīga zona. Sens purvs, no kura līdz lielpilsētai ir pusstundas brauciens. Mistiskas, citā laikmetā aizķērušās vasaras mājas, kurās arvien urbānākais intelektuālais kapitāls attīrās no sārņiem, kas tajā nogulsņējušies nedēļas laikā. Igaunijas ģeogrāfiskais brīnums ir civilizētās un senās pasaules pašsaprotamā sarokošanās.

Tāda pati maģiska saskare parādās arī igauņu valodā un kultūrā. Kultūrdarbības izgaismotais aplis ir itin kā eiropeisks un civilizēts, taču skatuvei gar sāniem pustumsā klimst būtnes, kas laiku pa laikam iejaucas spēlē un ar savu nelogisko izturēšanos salaiž dēli visu iestudējumu. Gribi vai negribi — rodas iespaids, ka lielākie spēki koncentrējas tieši sānu zonā. Labs piemērs varētu būt arī mūsu *Kalevdēls* — pēc Kreicvalda (*Friedrich Reinhold Kreutzwald*) ieceres gluži kārtīgs grieķu mīts, kurā tomēr riekšsavām sabērts tik daudz kreptīgu boreālu murgu, ka kārtīgais antikais herolds kļuvis par biedējošu somugru rēgu.

Iepriekš teiktais itin labi attiecas arī uz igauņu valodu. Infotehnoloģiski, kā stāsta, igauņu valoda esot starp pasaules visattīstītākajām valodām, kaut gan vesela virkne igauņu valodas senāko iezīmju mūs drīzāk vieno ar pamattautu mūžseno valodas pasauli. Šķiet, ka valoda šeit vēl aizvien rodas no putna ūjināšanas vai kaut kādas grūti izprotamas sinestēzijas reakcijas, ko zinātāji sauc par deskripciju. Šādā gadījumā igauņu valodas stingāko slāni vajadzētu saukt par nonskripciju.

Gan mūsu valodā un kultūrā, gan dabā vēl ir pietiekami daudz svešā, citādas, nepazīstamas un noslēpumainas perifērijas, vienkāršāk sakot — trakas mežonības. Smadzenes var nobriest tikai saskarē ar nezināmo, cilvēks ir radīts, nevis lai pieņemtu dotus musturus, bet lai pats tādus izgudrotu. Smadzenes ir palīgīdzeklis izdzīvošanai nepazīstamā pasaulē. Pazīstamā pasaulē pelēkā viela ātri pagrimst un nomirst garlaicībā.

Apsvērsim šo domu gājienu vēl no cita aspekta.

Kultūrai kaut kā jāspēj atrisināt sistemātiskas attīstības pamatparadoksu: kā nemitīgi mainīties, vienlaikus paliekot pašai? Lielās līnijās var teikt, ka kultūras, kas atradušas veidu šīs smagās pret-

Moderna tauta, kam ir arhaiskas saknes. Man šis pirmajā acu uzmetienā neko neizsakošais teikums ļoti patīk, no tā pretī raugās godīgs tautas radīšanas stāsts

runas atrisināšanai, izdzīvo, pārējās iet bojā.

Igauņu kultūras gadījumā par šī pamatparadoksa atrisināšanu vajadzētu pateikties arī dieviņam. Kad debesu spēki radīja pasauli, tad pie Igaunijas ainavas dieviņa roka nez kāpēc mazliet notricējusi. Protams, Uku jau bija vecs vīrs un vairs nespēja visu nodarīt vienā atvēzienā. Šī zeme izveidojusies stipri neviendabīga, gabaliņš no turienes un gabaliņš no citurienes — slavenais dabas lupatdeķis un valdzinošais mozaikveidīgums, kas mums tik miļš. Manuprāt, igauņu kultūras pamatparadoksu tik apbruņoti atrisināt ļāvusi tieši šī debestēva mazā kļūmīte.

Igauņa paštēls mūsdienās ir vienkāršs un viennozīmīgs: moderna tauta, kam ir arhaiskas saknes. Man šis pirmajā acu uzmetienā neko neizsakošais teikums ļoti patīk, no tā pretī raugās godīgs tautas radīšanas stāsts. Igaunijas gadījumā acis krīt zināma kultūrģeogrāfiska dihotomija, kas veidojusies ļoti ilgā laikā un savus vaibstus acimredzot ieguva jau bronzas laikmeta beigās. Jebkādas kultūras inovācijas vieglāk pārvietojas pa klajām teritorijām, Igaunijā tādas ir jūra un lauks.

Zemkopība, lopkopība un senie jūras tirdzniecības ceļi jau kopš senatnes saistījuši Rietumigauņu un Ziemeļigauņu ar Eiropu, kamēr Dienvidigauņija, kura bagātāka mežiem un kuras profils ir ainaviski mozaikveidīgāks, ir saglabājusi arhaiskākus kultūras tipus.

Igaunijā bija, kur paslēpt somugru un senatnes vācēju kultūras pārstāvi, te bija vieta arī Eiropai un modernajai pasaulei. Var teikt arī, ka mežu pārpilnība glabāja seno, «jūras pārpilnība» pieņēma jauno. Varbūt uz meža un jūras robežas slēpjas mūsu tautas DNS. Igauņu kultūra, precīzāk — igauņu nacionālais intelekts, ir dziļi balstīti ainavā.

Igauņu dabai, valodai un kultūrai ir daudzmais viens vecums. Ja vadāmies pēc pamattautas poētiskās definīcijas — tauta, kas savā zemē dzīvojuši kopš neatminamiem laikiem —, tad igauņus bez šaubām var pieskaitīt pie pamatetnosiem. Par spīti igauņu kultūrai raksturīgajai vietsēdībai, valodā un kultūrā tomēr ir ļoti liels aizgūvumu elements. Igauņu valodā ir ienākuši vārdi no apmēram 135 valodām, apmēram 85% igauņu vārdsakņu pēc izcelsmes ir aizgūvumi. Saskaņot kultūras aizgūvumus ir visai neiespējami, taču diezgan droši var apgalvot, ka to ir daudz vairāk nekā valodas aizgūvumu. Turklāt katrs valodas aizgūvums zināmā mērā nozīmē arī kultūras aizgūvumu.

Igauņu kultūras pastāvēšanas ķīla ir prasme noturēt trauslo līdzsvaru starp savējo un svešo. Igauņu kultūru vienmēr raksturojusi liela adaptēšanās spēja, kuras vēsturiskās saknes slēpjas vienkāršajā faktā, ka šeit visu laiku diezgan nekārtīgi sviesti gan sveši vārdi, gan sveši māla podi, gan sveši ģēni. Vienkārši sakot, arī Igaunijas valsts pats svarīgākais uzdevums ir gādāt par to, lai ne-

izzustu maģiskais līdzsvars, kas gadsimtu gaitā izveidojies šī kultūras pamatparadoksa risināšanai.

Igaunijas fenomens

Taču tagad atgriezīsimies pie pārdomām par Igauniju kā kultūras lielvaru.

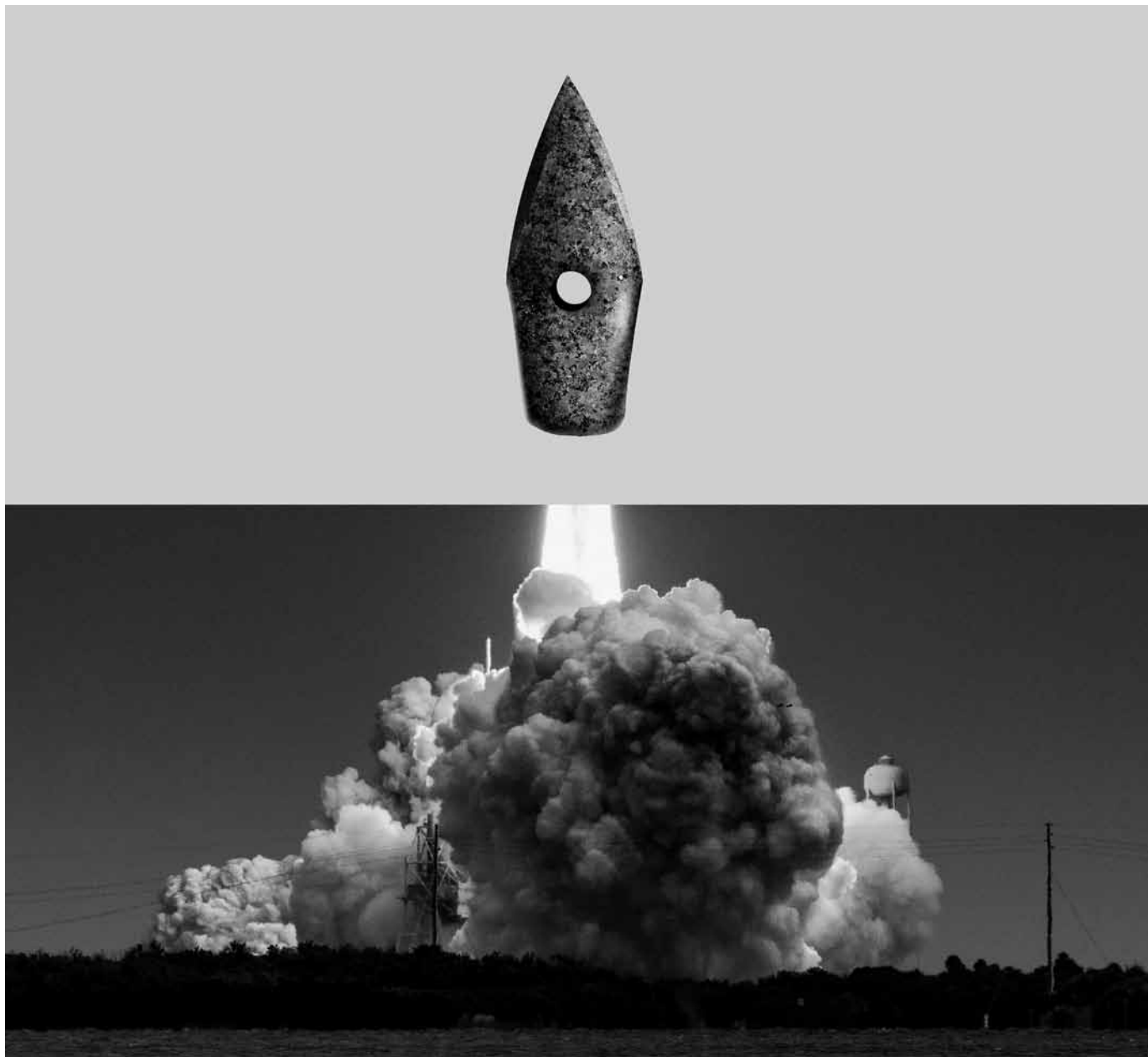
Igaunijas fenomenu mūsdienu pasaulē var apkopot pievilcīgā trijotnē, daiļā āboliņa lapiņā starp miļas grāmatas lapām: skaistas sievietes, gudri bērni un slaveni mūziķi. Pēc tiem mūs pasaulē pazīst, tie kļuvuši par mūsu nacionālo kapitālu. Mainījies ir tikai tas, ka šī lielā mērā ir vienvirziena kustība. Skaistums, gudriba un mūzika izceļo no māteszemes. Dažā ziņā mēs vienkārši producējam kultūrģenētisko jēlvielu pasaules vajadzībām. Igaunijas nelaime ir tāda, ka dažos aspektos mēs esam pasaulei par labu. Tas ir gan mūsu vājums un stiprums, gan mūsu laime un traģika. MUMS ir resurss, kas pasaulei vajadzīgs. VIŅIEM ir nauda, lai par to samaksātu.

Smadzeņu aizplūšanu, mūzikai skanot, vēl kaut kā var izprast, turpretī sieviešu aizbraukšana igauņu tautas nākotnes portretā jau iezīmē drūmākas ēnas. Sievietes skaistums noteikti ir starp pirmajiem trim vēstures procesu rosinātājfaktoriem. Iespējams, ka arī mūsu Brīvības cīņas šajā ziņā nav bijis ārkārtējs vēstures notikums. Ir ļabi zināms, ka Brīvības cīņu sākumā uz fronti kā brīvprātīgie devās tikai saujiņa patriotiski noskaņotu radikāļu. Un mobilizēties kā pēc burvju mājiņa ļaudis sāka tikai tad, kad karavīriem piesolīja zemi.

Bridi padomāsim, kas varēja būt patiesais iemesls. Protams, igauņu sievietes skaistums! Tam, kurš gribēja tikt pie sievas, vispirms vajadzēja sagādāt savu stūrīti zemes. Bezzemnieka izredzes apņemt sievu bija, maigi sakot, pavājas. Kaut arī mums patīk domāt, ka mūsu vectēvi pie Cēsīm landesvēru asinīs sličināja tikai aiz patriotiskām dūsmām, tomēr nepavisam nav neiespējami, ka šī slavenā karagājiena likteni izšķīra hormonālais faktors. Steroīds karā ir visai briesmīgs ierocis.

Genius loci spēks

Tātad mēs savā domu klejotumā esam nonākuši līdz ļoti lielam jautājumam, kam, šķiet, ir eksistenciāla nozīme: kā noturēt līdzsvarā savu garīgo bilanci, kā kultūrā iedidot spēkus, kas notur līdzsvaru starp savējo un svešo? Manuprāt, kultūra strādā pēc savienoto trauku principa, un itin neko, kas gravitācijas ietekmē tik un tā pārvietosies uz citurieni, nav iespējams noturēt uz vietas ar varu. Kultūra pēc savas būtības ir pārnacionāla, tāpat kā intelekts, tam ir sava dziļa jēga. Visas mākslīgi radītās kultūras barjeras pēdīgi sagaida vienāds liktenis — tās vienkārši tiek aizslaucītas prom. Tātad ir tikai viens veids, kā noturēt savu kultūru līdzsvarā: jo vairāk garīgā kapitāla no mums aizplūst, jo vairāk tas dažādos veidos jāproducē klāt.

Ilustrācija – Krišs Salmanis

Un labā ziņa ir tā, ka resursu mums pietiek. Igaunijā ir tas «kaut kas», kas akumulē intelektuālo kapitālu. Tā ir mūsu izklaidu apdzīvotība, mežs, vasaras mājas, gluži kā no cita laika nākušās pastorālās ainavas. Igaunijas ainavas ir eksistenciālas, varenas, atklāsmīgas. Tās ļāvušas mums izdzīvot, glābušas gan no kariem, gan no mēra, bijušas paslēptuve mūsu galvenajai garamantai — senajam animistiskajam domāšanas veidam. Valoda, kultūra, daba — tas viss ir palienēts no pasaules, itin nekas nav pavisam savs. Vārdi, podu šķembas, koki un krūmi, un pat asins lielā mērā nāk no kādas citurienes. Tas, kas mūs visvairāk veidojis kā tautu, ir ainavas. Vietas gars.

Tātad — *genius loci*. Lielā pasaules daļā vietas gars ir piesmiets: upes izdzītas taisnas, meži padarīti par parkiem, vilki un lāči sabāzti būros. Mums *genius loci* vēl ir dzīvs, tas ir reāls spēks, kaut gan to nav pārāk vienkārši saprast. Tomēr

man šķiet, ka igauņi ir «vietas tauta» visdziļākajā nozīmē. Šī dieviņa radītā jucekļīgā ainava ir kā milzīgs šūpulis, kas aizsargā un šūpo mūsu trauslo intelektuālo kapitālu.

Iespējams, šo mītisko dvesmu vislabāk uztvēris Lennarts Meri (*Lennart Meri*). Viņu varētu saukt ne tikai par prezidentu, bet arī par ģeniālu ainavu arhitektu, kurš izvilka Igaunijas valsti no Kāli krātera kā no burvju mākslinieka cepures. Ievēribas cienīgi, ka smagos un sarežģītos laikos igauņu tauta atkal un atkal vērsusies pie ainavām. Pat linu mārkss — šis Kāli krātera mazais brālītis — mūsu atmodas kontekstā ir svarīga nacionālā kapitāla kalšanas vieta. Igauņu pirmā intelīģence sazēla galvenokārt ar to sudraba rubļu atbalstu, kas bija iegūti no linu audzēšanas.

Lennarts Meri labi saprata, ka, lai nonāktu Eiropā, galdā, gluži pretēji, ir jācērt somugru kārts, viens varens Ziemeļu Džokers, kas spēlētājiem

Varbūt tieši Igaunijas ainavu izraisītā reiboņa sajūta ir tas savādais spēks, kas vilina šurp svešzemju intelektuālo kapitālu

uz brīdi liktu izbrīnā sasliet uzacis. No vienas puses gan Eiropa ilgojas pēc sev līdzīgā, taču no otras — tieši pēc atšķirīgā. Un tāpēc to pašu somugru kārti der izmantot arī, lai atgrūstos no Eiropas. Mūsu kultūras pulss varenī sit tikai ar zināmu distanci, mēs nedrīkstam būt no Eiropas pārlietu tālu, taču nevaram būt arī pārlietu tuvu. Dzīve ir iespējama tikai uz Zemes, uz Venēras vai Marsa tās nav. Mums vairs nav jārunā par kultūras autonomiju, tagad mēs pilnu krūti varam runāt par kultūras astronomiju.

Manuprāt, atkal ir pienācis brīdis, kad spēlē vajadzētu iesaistīt to pašu somugru kārti, un nevis tāpēc, ka mūsos obligāti būtu saglabājies ļoti daudz somugriskā, bet tieši tāpēc, ka tas ļaus mums saglabāt drošu attālumu no Eiropas. Saiktenis «somugriskais», par spīti visām bīstamībām, itin labi apkopo visu to, kas mums ir dārgs, rūpējas par mūsu dzīves mežonīgāko pusi un tur to vērtē.

Kultūras bēgļu lamatas

Igaunijā palēnitiņām sāk nostiprināties ļaužu slānis, ko varētu saukt par kultūras bēgļiem. Viņi ir nākuši no pārcivilizētās pasaules, lai šeit paglābtos tieši no pārliecīgi attīstītas sabiedrības. Tie ir cilvēki, kas domā ar ainavu starpniecību, un viņiem Hiūmā vai Kesmu ir paradīzei tuvāk nekā Parīze vai Londona.

Un kur tad vēl daudzie stāsti par mūsu viesiem, kurus pilnīgi apstulbinājusi mūsu brīvās, zaļās, mežonīgās telpas pārpilnība. Man vislabāk patīk no kāda paziņas dzirdētais stāsts par apskurkušo japāni, kurš, vasaras mājas vērtos izkāpis no mašīnas, pēc mirklīga sastinguma, ūjinādams un vicinādams rokas vīrs galvas, sācis skraidelēt pa vecmāmiņas nepļauto ābeļdārzu, itin kā viņu būtu ķēris kāds ipatnējs veselības traucējums. Ko tur slēpt — mums tādi patīk!

Varbūt tieši Igaunijas ainavu izraisītā reiboņa sajūta ir tas savādais spēks, kas vilina šurp svešzemju intelektuālo kapitālu. Un tieši pēc tā vajadzētu tiekties: mēs esam pārāk mazi, lai paši noturētu sevi pie dzīvības. Igaunijas ainavas ir kā dabiskas lamatas, kas notver vērtīgu guvumu. Trīs pavisam nejausi piemēri, pirmie, kas ienāk prātā: Sofī Oksanena (*Sofi Oksanen*), Džastins Petrone (*Justin Petrone*), Rišārs Mijē (*Richard Millet*).³ Katram ir savs stāsts, kā viņi nonāca Igaunijā un kas viņus šeit iedvesmoja. Tie līdzsvaro mūsu kultūrbilanci, kurai citādi raksturīga gandrīz vienvirziena attīstība, un patiesībā parāda vienīgo iespēju, kā izdzīvot, — vilinot šurp vairāk gudru cilvēku. Un labas valsts indekss tad Igaunijas gadījumā vairs nešķiet tikai neparasts statistiskais kuriozs.

Ir tiesa, ka bieži vien saprast Igauniju un saskatīt igauņu kultūras unikalitāti ir vienkāršāk tieši atbraucējiem, nevis mums pašiem. Igauņu kultūrai steidzami vajadzīgi jauni redzesleņķi, vērīgs skatiens no ārpusē. Igauņu literatūru, domā-

jams, vēl visai ilgi nospiedīs lotolaimests, kas kritīs Sofī Oksaneni. Oksanena nav ģeniāla rakstniece, viņa ir ļoti saprātīga rakstniece. Manuprāt, mums jābūt viņai pateicīgiem ne tikai par grāmatām, bet pirmām kārtām par to, ka viņa ar šarmantu aroganci norādīja, kas ir igauņu literatūras un zināmā mērā visas igauņu kultūras Lielā Problēma.

Igauņu kultūras mūžīgais krusts ir tas, ka šeit gan grāmatas raksta, gan filmas uzņem lielākoties par pilnīgi aplamām lietām. Mums ir vesels bars talantīgu ļaužu, kas izmisīgi cenšas atrast savu vietu ar vērpjamo ratiņu piegādi vai rakstāmašīnu remontu, nevis raksta mūsdienīgas programmatūras. Tā ir liela nelaime, dziļa personīgā traģika. Tā kā igauņu kino lielā daļā reducējas uz igauņu romānu, tad uguns kristības pirmajiem vajadzētu uzņemties tieši igauņu rakstniekiem. Manuprāt, pašlaik Igaunijā ir apmēram desmit pasaules klases rakstnieku, ja vien viņi atgīst, kas ir tas, kā pasaulei trūkst.

Pamattauta ļaundabju nagos

Iepriekš runa bija par igauņu sievieti, taču vienlīdzības interesēs vajadzētu mazliet parunāt arī par igauņu vīrieti. Šķiet, igauņu sieviete mainīgajai pasaulei pielāgojusies krietni labāk nekā igauņu vīrietis. Vispārīgi zināms, ka lielas sabiedriskās pārmaiņas uz vīriešiem gulst ar smagāku spiedienu nekā uz sievietēm. Šķiet, tā eiropeiskās un somugriskās pasaules sadure, kas tik dziļi sēž mūsu kultūrģenētiskajā kodā, acīmredzot izpaužas arī dzimumu griezumā. Vīrieši mums ir vairāk somugri, sievietes — eiropietes.

Ja gribētos ar treknām krāsām kariķēt vīriešu slīktās rakstura īpašības, tad varētu teikt, ka Y hromosoma ir viens bezjēdzīgs sprungulis, kurā saglabājies lērums arhaisku ģenētisko krāmu, ar ko mūsdienu pasaulē neko lielu nevar iesākt. Tieši te visuzskatāmāk izpaužas mednieka posts: viņš nav gatavs nākt ārā no meža pat tad, kad šis mežs ir nozāģēts līdz beidzamajam kokam, un viņš ir spiests šo mežu vienkārši izdomāt. Somugriskums ir murgains Y-hromosomāls defekts.

Protams, tas bija vienkārši padrūms jociņš. Patiesībā es tomēr domāju tā: ja mūsos nomirtu pēdējais mednieks, izmirtu arī mūsu nacionālā kultūra. Tik un tā šķiet, ka attiecībā uz igauņu vīriešiem spēkā ir senais ķīniešu lāsts: kaut tu dzīvotu interesantā laikā! Dzīvot interesantā laikā nūdien ir interesanti, taču tas nozīmē arī to, ka pasaule mainās daudz straujāk, nekā mums patiesībā patīktu. Uz vīriešiem ļoti labi attiecas kāda mūžsena un slīkti slēpta patiesība: vairākums no mums iekšienē ir vienkārši neticami konservatīvi. Vīrietis nav radīts, lai pasaulē (lasi: dzīves laikā) mainītos — mēs ierodamies tādēļ, lai paliktu.

Pamattautas mūsdienās var raksturot pēc diezgan daudziem parametriem, taču visdrošākais veids ir uzzīmēt stabiņu diagrammu par atkarību slimībām. Tās tautas, kam stabiņš pats augstā-

Somu tautas saēd divi ļaudabji: ļaudabīgas skumjas (depresija) un ļaudabīga dzeršana (alkoholisms)

kais, ir pamattautas. Mūsdienās atkarību slimības ir kļuvušas par vienu no galvenajām pamattautu iezīmēm. Visi tie arhaiskie kultūrstereotipi, kas nav atraduši vietu mūsdienu pasaulē, pamazām transformējušies tirā etanolā.

No šāda redzesleņķa mūsu nākotne vis nebūs no vieglajām. Var pieņemt, ka igauņu tautas veselību ietekmējošie paradumi attīstīsies daudz maz pēc somu modeļa. Mūsu ziemeļu kaimiņi dažos desmitos gadu spējuši padarīt par pozitīviem gandrīz visus veselību ietekmējošos faktorus: viņi badojas un skrien, un vicinās ar nūjām, itin kā velns tiem būtu uz papēžiem. Taču vienā ziņā pārmaiņas ir tuvu nullei. Šis galvenais ienaidnieks nav pat jānosauc vārdā.

Jā — mēs dzīvojam zaļā pūķa nacionālajā parkā. Visu vēl vairāk sarežģī arī sliktais ģeogrāfiskais novietojums: dzērājnācijas mūs ieskauj no visām pusēm. Somi lok kā suņi, krievi streb kā cūkas, un latvieši ir teju vai paši trakākie — viņi dzer tāpat kā igauņi... Džastinam Petronem pieder asprātīgs vērojums, ka visi Igaunijas lielveikali ir daudz maz vienādi: milzīga alkohola nodaļa, kam piekabināta maza piena lete. Gan Igaunijas ciemu, gan pilsētu ainavā kā obligātais elements ietilpst paguruši vīrieši, kas līdzās veikalam pļauj aliņu no divlitru plastmasenes, bet lāpstīnās kā baisa mitoloģiskā dakša iedurta Y hromosoma.

Uzlūkojot biedējoši augstās divlitru baterijas, kas pircējus sagaida ik veikalā, mani reizēm sagrābj panika, ka tūlīt tūlīt aiz krāvuma parādīsies kāds pēc piena attenterējis pensionārs, kāja aizķersies aiz nāves torņa, baisais blāķis nogāzīsies pār viņu, un mēs visi būsīm spiesti klausīties šausmalīgajā skaņā, kad večuka vājais krūškurvis ar krakšķi ielūzīs kā vecs māla pods.

Somu tautas saēd divi ļaudabji: ļaudabīgas skumjas (depresija) un ļaudabīga dzeršana (alkoholisms). Tie ir mūsu mūžsenie pamatienaidnieki. Mūsu platuma grādos jebkāda dvēseles kaite ātri kļūst ļaudabīga. Igaunu cilvēka psihiskais pinums nez kāpēc ir sevišķi necaurīdīgs, animāls un — kā nīrgājoties par visiem psihoterapeitiem — piedevām arī ārkārtīgi mazkauzāls: kaimiņa neizprotams burkšķis vai nīgrs skatiens agri vai vēlu noved pie tā, ka Jāns krauj Mati pa galvu ar bozi vai Pireta noindē Epas suni. To nav iespējams novērst, protams, ja vien kādam neienāk prātā jau laikus aizvest savu vīru vai suni uz slēptuvi.

Igaunu cilvēka psihe ir tikpat necivilizēta kā mūsu slavenās ainavas — un tas nes līdzīgu gan labo, gan ļauno. Igauni raksturo neprātīga pacietība, stūrgalvība un pretestības spēja, taču arī neparedzamība, bipolaritāte un iedzimta nosliece ļauties anormālai uzvedībai. Mūsu dvēselē turpina dzīvot slavenās ziemeļtautu pasakas. Igaunim nav ieraduma pamatot savu izturēšanos, jo mednieka pasaulē valda Rīcība. Lietas vispirms notiek, un tikai pēc tam kāds sāk tās pētīt tuvāk.

Misija Mikoriza

Būt igauņiem nekad nav bijis viegli, nav pašlaik un laikam nebūs arī nākotnē. Lietas būtība ir tāda, ka, tiklīdz mēs kļūsim pārāk viegli, mūs no zemes virsas aizslaucīs. No otras puses, mūsu kolektīvā dvēseles kaite ir arī nacionāla bagātība. Ja igauņus gribētu salīdzināt ar kādu dzīvo organismu, tad, manuprāt, tie visvairāk atgādina sēnes. Sēnes savā ziņā ir maģiskas dzīvības formas: tās aug ļoti strauji un izbrīna apkārtējos, bet pēc tam ieraujas atpakaļ sūnā, lai pārdzīvotu nelabvēlīgu laiku. Lai sēni iznīcinātu, nepietiek to nogriezt ar kājiņu vai izraut ar visu sakni — tad jānocērt viss mežs. Mikroetnoss laika gaitā kļuvis par neapverami plašu mikorizu, par neredzamu un bilancspējīgu globālās ekosistēmas daļu.

Tieši mūsu sēņotne ir daļa no pasaules kultūras. Igauni kā etnoss ir sens un šajā pašā vietā veikusi varenu ceļojumu laikā no akmens cirvja līdz kosmosa raķetei. Šeit mēs slīpējam savus akmens darbarikus un medijām pēdējos mamutus, šeit ar dzērves spārnēm apkārt laidelējās šamanis, šeit mēs uzbūvējam ģēnu banku un *ESTCube* saules buru. Tas, ka esam saglabājušies kā etnoss stratēģiski tik svarīgā apgabalā Baltijas jūras piekrastē, ir mitoloģisks brīnums.

Savā ziņā esam dzīva fosilija starp etnosiem, mūsu izmiršana tikusi paredzēta un reizēm pat iēplānota vismaz pēdējos tūkstošos gadus. Taču vienmēr izrādījies, ka tad, kad šķiet — nāve jau negrozāmi iecirtusi izkapti igauņiem mugurā un šķirsts atvadām tiek atvērts pēdējo reizi, tur nekad nav gulējis mūsu mirušais sencis, tikai sarūšējusi izkaptis.

Tauta, kuras visslavenākais daiļliteratūras darbs ir purvu nosusināšanas rokasgrāmata piecos sējumos¹, nevar būt normāla, un nēmaz nevajag tādai būt. Iespējams, mums pasaulstelpā ir pavisam citi uzdevumi. ■

No igauņu valodas tulkojusi **Maima Grīnberga**

¹The Good Country Index: <http://www.goodcountry.org/overall>

²Latvija attiecīgi 83. un 15. vietā — tulk. piez.

³Džastins Petrone (1979) — Igaunijā dzīvojošs amerikāņu žurnālists, kurš sarakstījis vairākas Igaunijā populāras grāmatas par to, kādi igauņi un igauņu kultūra izskatās svešzemnieka acīm. Grāmatas *Mana Igaunija* 1., 2. un 3. daļa (2009—2015). Rišārs Mijē (1953) — franču rakstnieks, pēc sava ceļojuma pa Igauniju sarakstījis grāmatu *Eesti. Notes sur l'Estonie* (Paris, Gallimard, 2011; igauņu tulkojums iznāca 2014. gadā).

⁴Antona Hansena Tammsāres *Zeme un mīlestība* (1926—1933) — tulk. piez.

Eduards Aivars

Brīva vieta manai dzejai

Eduards Aivars (1956) ir latviešu dzejnieks, publicists un atdzejotājs. Astoņiem jau publicētajiem dzejas krājumiem (to vidū Dzejas dienu balvu saņēmēšajam *Es pagāju* (2001) un krājumam *Ainava klieudz* (1996), ko uzskata par vienu nozīmīgākajiem pagājušā gadsimta 90. gadu izdevumiem latviešu dzejā) šogad piepulcējusies grāmata *Parādības*. Divu izprozas grāmatu autors. Jauno dzejnieku konsultants Rakstnieku savienībā.

MEITENE KONKURSĀ IEGUVA PIRMO VIETU

Skolotāja lika mēģināt arī sestdien, dienu pirms konkursa

Taču, kā parasti, negāja autobuss
Viņas ar vecmāti laivā cēlās pāri Daugavai
Laiva apgāzās, vecmāte pagāja zem ūdens
uzreiz un pavisam

Mēģinājums notika vēl vakarā, meitene palika
pie skolotājas pa nakti

Svētdien konkursā ieradās arī televīzija
Viņa pamēģināja, rokas neklausīja vairāk par
pāris taktīm

Tā vairākas reizes — viss velti
Skolotāja brauca uz aptieku pēc stiprām zālēm
Aptieķniece teikusi, ka tādas bērnam nedrīkstot
dot

Nu viņa spēja
Bet TV raidījumā rādīja tikai citus uzvarētājus
Skolotāja, iekārtojusies dīvanā ērti, ar cepumu
šķīvi

Savu audzēkni neredzēja

ES NETIKU PROM NO ŠĪS PILSĒTAS

Tika remontētas dzelzceļa un autobusu stacijas
Kad gribēju doties prom ar gadījuma mašīnām,
kājām vai velosipēdu

Vienmēr atradās kāds, kurš mani atturēja
«Garinča*, šī pilsēta bez tevis nevar,» — šie

«kādi» parasti teica
«Un, tāpēc, lūdzu, ejam dzert!»

Es neatteicu ne reizi
Mani aizveda pie sievietes, kura man arī mazgāja
drēbes un deva ēst

Bet es centos neskatīties viņas sejā
Lai viņa manā sejā neredzētu to, kā tur nebija
Tur nebija mīlestības

* Leģendārs brazīliešu futbolists, kurš nomira no aknu
cirozes

LIMBAŽI — TIE IR DRAUGI DAŽI

Plānākas kļuvušas viņu cirtas
Dzirdu to smieklus kā asus nažus
Kādam jau sanācis mirt
Limbaži — tā ir pubertāte
Pirmā gravitāte no izdzertā vīna
Tā ir novemtā svētku štāte
Smuidrā paralēlklases balerīna
Limbaži — laiks, kad par uzdoto melojām
Tas nekas, ka meloja visur
Krāšņus ziedus mēs toreiz tēlojām
Tā cerējām paspēt citur
Limbaži sarauties lika kā ežiem
Vārties savā sulā
Līdz Pasaulei rāpot kā gliemežiem
Vai kā dzintarā stingt karbunkulā
Limbaži — tie ir draugi dažī
Ceļi īsāki kļuvuši, šaurākas — vietas
Smieklī par bijušo griež kā naži
Tādas, vecīt, tās lietas

DRAUGA NĀVE

Viņš bija miris laimes krekliņā
Tik saulainā un gaišā dienā!
(A. E.)

Šo epigrāfu, lūdzu, paņemiet
Un iegravējiet tuvinieku pieminēkļos
Un papildiniet, līdzīgi kā Haralā*
Ar to, kā kuram gājis līdz pat kapam
Kā šajā gadījumā, kad mans draugs
Jau bija ceļu nostaigājis pusē
Bet nevarēja otru kāju trāpīt seglu kāpsli
Līdz beidzot trāpīja, ar Dieva žēlastību
Un tālāk brauca jau ar riteni vai auto
Bet nomira no tā, ka bija viens
Un negribēja četras sienas lūgt
Lai izsauc ātros
Tā visu kapakmeņos iegravējiet
Lai kapos staigātāji dabū pasmaidīt

* Haralā dzīvesstāsti — Matsa Trāta epitāfijas dzejā

NO RĪTIEM ES TIK SKAĻI ROSOS SAVĀ GALVĀ

Ka, atnācis pirmais uz darbu un atslēdzis durvis
Es gandrīz nekad nedzirdu signalizāciju
Kad atbrauc apsardze un es viņiem to stāstu
Viņi manai izklaidībai netic
Reizēm atbrauc sievietes formas tērpos
Viņas labi tajos izskatās

KAD MARTS

I
 Es tramvajā izlasu kaut ko
 Tam nav jābūt nekam sevišķam, pat ne grāmatai
 Tie var būt tikai pieskārieni kam dziļākam
 Intervija ar Izabellu Ipēru vai Umberto Eko
 nāves ziņa
 Izkāpju un skatos caur logu uz palicējiem
 Kā uz citas sugas pārstāvjiem
 Svešums

II
 Tu gaidi kādu sievieti
 Viņa ilgi nenāk
 Bet tas nekas
 Tu vēro, kā uz namu sienām mainās gaismas
 Līdz viss satumst
 Tu pat nepamanīji
 Ka viņa tā arī neatnāca
 Galu galā tev ir arī sieva

VENTAS RUMBĀ ZIVIS LIDO GAISĀ

Hei-tumba-tumba-rasa
 Hercogs Jēkabs izbīli palecas
 Upē straujajā melns liķis
 Tas ir sūtnis no Tobago

MIGLA

Viņi bija pie jūras
 Bet jūras nebija
 Tikai necaurredzama migla
 Viņi gāja uz māju un iekūra pagalmā ugunsroku
 Irēna stāstīja, migla vēlusies pāri krūmiem
 pagalmā
 Gājusi vīram preti uz pieturu
 It kā sīks lietiņš rasiņātu
 Bet tas nebija lietus

**DZEJOLIS PAR DROMEDĀRIEM BEZ
 CILVĒKIEM, AR OPIJA KRAVU, KAS KURSĒ
 GAR SARKANO LĪNIJU TUKSNEŠĪ, KAMĒR
 UZRODXAS CILVĒKS, KURŠ IR ATBILDĪGS
 PAR CITU NĀVĒM, UN ATBRĪVO KAMIEĻUS
 NO NASTĀM**

Likteņu kapsētas projekts lēnām virzās uz
 priekšu

**DAUGAVA ŅIRB KĀ BEZGALA DAUDZAS
 MAZAS NAUDIŅAS**

Jāprot tik paņemt
 Tas ir mūsu līdzfinansējums
 Derīgs no neaizmirstamiem laikiem

VEIKSME INTUĪCIJA PRĀTS

Gūtais ņemot, ņemot dotais
 Neatgūstams?
 «Pa lielam» tā tur bija, kaut kā «hitra»
 Vismaz tagad zināšu, ka Rainis
 Agrāk domāju, ka Ibsens

**DZEJOLIS PAR TO, KA VIŅA MAN AIZLIEDZA
FOTOGRAFĒT**

Kad palīku viens, domāju, ka atgūšu nokavēto
 Taču ātri vien aprāvos
 Nebija nekā tik skaista kā viņa

DIRIĢENTE

Koris izmirst, visvairāk alti
 Skate pienāks, kad visi būs nomiruši
 Tomēr, vienalga, mēģinām – piedalīsimies!
 Iznākšu priekšā viena pati
 Un dabūšu pirmo vietu
 Lai žūrija pirmoreiz redz
 Kā dzied eņģeļi balti

DIEVS PASTAIGĀJAS PILSĒTAS PARKĀ

Un sveicina divas sirmas draudzenes uz soliņa:
 «Es būtu jūsu dzīvi ļoti izmainījis, ja nebūtu tādi
 pieņēmumi, tādas tradīcijas
 Sirdī jūs varējāt mīlēt, kā patik
 Nogriezt īsus matus, uzlikt saulesbrilles un iet
 sabiedrībā
 Ne jau tas bija galvenais – acis bija, ausis bija,
 rokas bija, kājas bija»
 Viņas pārsēžas citur, bet dzīvi jau vairs
 nepārsēdināsi
 Dzīve nav tikai saules stari, kas viņas traucēja
 tobrid

RĪT BŪS LIETUS

Jo lietus esmu es

Gunta Šnipke

Nakts ir tāpēc, lai uzrakstītu

Gunta Šnipke (1955) ir dzejniece, arhitekte. Dzīvo Liepājā. Izdoti divi dzejoļu krājumi: ...bērni ienāca... (1995) un ...un jūra (2008); publikācijas arī vairākos kopkrājumos. 1996. gadā tapusi luga Brīnums iestudēta Liepājas teātrī.

Pēterburga. Ziemā

I
Balto nakšu pilsētā ziema
laternas kopē uz sniega bēgošo suņu ēnas vēja
raustītu vecīšu ēnas caur puteni atzvanijušu
tramvaju ēnas mūžīgo pastnieku ēnas piegādā
pavēstes aprindu vēstis likuma ierakstītās
vēstules svētku sveicienus bezjēgas reklāmas
izdevumus tumšajās pavārtēs drebelīgi
nelaimīgo vēstnešu lukturiši ieskrāpē ledaino
pirkstu ēnas pār iedzīvotāju sarakstiem laiks uz
vēdera lien pa apkalto finiera lāpstu izstumtām
tranšejām atmosfēras sniegotajā frontē laiks
nomaskējies tik labi ka pazūd ar galiem izsaldējis
līdz kaulam dienas saspiekušās viena pie vienas
kā dekabrīstu sievas tik cieši ka necauršaut
nevienu stariņu gaismas balto nakšu pilsētā
ziemā nav cieņā kā maršruts tūrisma gadatirgos
šīs unikāli melnās dienas
vien aizputinātājā gaisā zvaigznītes spītīgā kaislē
šur tur šur tur tur zīmes isas un asas valoda
sveša vēsts nesalasāma
trāpa
pa saules pinumu

II
Lielā neraudātāja katru
asaru ieņēmusi kā bērnu katru
krustu uz muguras nopulējusi par to
skaidri spoguļi kroņa zālēs par to
pulka zaldātu ielās par to
tilti ielaiž debesis sliedes un
sirdi baržas un
acis jūru par to
neizraudātu

III
Tēli nevēlas atdalities
ieputināti poētiskā
līdz īkstīm
izklist
neierāmējamā panorāmā
mākoņu piciņas klasiski tiklīņas
ķircina gleznotājus
hiperplašumu peizāzistus

vēlme aplāt ar vienu audeklu
Dieva cirkšņus

Ērezunds. Vēls vakars

Zviedri dāņi un muhamedāņi
no visām pasaules malām
kāda pusapdzīvotā salā
pietura
maršrutā Kopenhāgena Malme
puse ceļa virs ūdens turas
otra puse zem jūras
maršrutā Kopenhāgena Malme
no galma
nav itin neviena
bet varbūt ir
no katras sugas pa pārim
pa eksemplāram
pa vairākiem
iecietīgi un gādīgi
iz ūdeņiem iznirst
šķīrstis
aiz laptopu šķērssienu neatšķirt
kādiem nolūkiem nolemtos
vakarā pārvadā pārpildīts
zirgs
ir vai nav adata siena kaudzē
vai tukši salmi
maršrutā Kopenhāgena Malme
zviedri dāņi muhamedāņi
visādu ticību geji un lesbietes
un es pa to burzmu vēl es
ar čemodānu
no pirmsplūdu pirmskaru
nekuriens

Darmštate. Pa Hundertvasera spirāli

Traks vecis iemetis
visu zemju un tautu tempļu un mitekļu gabali-
ņus viesuļvētras epicentrā sacementējis vēju
pārlējis ar flīžu glazūru veseli ēduši
lūk
torte ar kuru mētāties civilizācijas dzimšanas
dienās viss vienā simts ūdeņu plūdos radīta
izdzīvos visāda radība no katras sugas pa
pārim nogāzes attīstīsies pa spirāli viss pa
spirāli piepildīsies
ar zāli lakstaugiem krūmājiem kokiem viss pa
spirāli atkārtosies līdz primātu auriem zobu-
nu brāļiem melnsvārciem bauriem tīru asiņu
ērzeļiem sarkaniem brūniem dzelteniem zvaig-
žņotiem ziliem un pelēkiem viss pa spirāli
cauraugs ar augu žēlsirdīgajām ēnām
līdz pie augšējās terases galdiņiem lēnām
putojot alum
no viena kausa otrā
tautas tuvināsies
pret rītu
uz kādu brīdi

Ziemeļtālīja. Agrs rudens

Viņi ir romieši šķirojot ielidotāju bagāžu
 atverot taksometru durvis pieņemot atceļotājus
 apņemot ieņemot ar savu runāšanu visu tuvīno
 gaisu visu laiku visu ceļu no viena pieminekļa
 līdz nākošiem simts viņi ir romieši satiekoties ik
 reizi kā pēdējoreiz apskaujoties starp dienišķām
 nodarbēm tūkstoškārt apskaujoties viņi ir
 romieši no laika gala noliekot savas tiesības
 katram likumam apmest likumu līdzņemot
 bariņu radnieku viņi ir romieši dziedot šķiet tā
 kā itālieši visādi citādi tiešām romieši ziedojo
 nabagiem nepadodoties nodokļiem o viņi ir ļoti
 romieši dodoties ielās un laukumos nomētājot
 ar lāstiem un salātiem augstāko likumu devējus
 viņi ir pārliecināti romieši nolādot nācijās
 nodevējus nometot saplosīšanai mediju lapsām
 vai vilkiem vai lauvām viņi ir romieši aizmirstot
 nule nogāzto izballojošos kauliņus tādā ātrumā
 kā aizzib kārtējais amfiteātris ātrvilciena logos
 ak ko tur viņi ir romieši visos ceļos nenogurstoši
 aizmirstoties viņa smaržā olīvu garšā kaltēto
 tomātu aromātā viņi ir romieši receptes
 paaudzēm krātas līdz katrai odziņai sulīgo
 ķekaru šķīvī līdz pēdējai viēģes sēkliņai līdz sāta
 augstākai robežai viņi ir romieši nenolaižoties
 līdz rožaina marmora notekās izzūdošai
 šodienas samazgu žurgai viņi ir romieši
 gurdi nolaižot žalūzijas par godu dienvidus
 nomidzim svēta lieta viņi ir romieši miegā un
 tu vari izstiepties gaidot uz viņu parādišanos
 ielās jo viņi ir romieši ielāgo viņi ir romieši
 pārcilvēcīgi noguruši tomēr nav pametuši tevi
 vienu neapkalpotu un apmulsušu aizmigušās
 pilsētas vidus laukumā jā viņi ir romieši tevis
 dēļ laipnībai upurēti pusnomodā sapulcēti lai
 sameklētu tuvāko tualeti lepni gaviļējošā barā
 ap tevi viņi ir romieši garā visos ceļos kā parādē
 izcelšanās nav svarīga viņi ir romieši viņiem
 nav robežu kalniem nav nozīmes jūrām nav
 spēka pretoties leģionam uzvarētāju kas nāks
 pēc izrunāšanās tūkstoškārtīgas apskaušanās
 dienišķās ziedošanas izēšanās izgulēšanās
 pasaules izglābšanas... apskaušanās izēšanās
 izrunāšanās... viņi ir romieši pirms un pēc tavas
 caurlidošanas viņi ir ROMIEŠI

Daugavpils novads. Volksbund nometne

Ko tu te atnāci puisīt ko tu te atkūlies
 starpsādžu čūkslājā paslēpies gabalos izsējies
 ko tu te
 puisīt ja var ticēt gadskaitļiem knapi no zemes
 atļūpis pats jau par zemi palicis pavisam
 svešu
 puisīt ar apsūnojušo vārdu vai tu maz paspēji
 noskūt bārdū pie tēva spoguļa kaut reizi
 mūžā
 puisīt es būšu maīga cik nu tas iespējams pucē-
 jot betona krustu ar metāla saru birsti
 puisīt es būšu pacietīga izkasot tevi no bezvēsts
 zudušo listēm kur tevis varbūt nemaz nav

puisīt ļauj tevi atdot tāltālās mātes sirdsmieram
 lai viņai viegļas smiltis
 puisīt nebaudies vairs nebūs ilgi smukās
 meitenes katru šovasar atrasto pieraksta
 viņas tā dara jau gadiem
 un tomēr
 šis tas no tevis nav saglabājies ak piedod meža
 zvēriem bet neraizējies
 stiprie zēni nokomplektēs kas nu tur atlicis
 viņiem ir liela pieredze neko nesajauks
 un turpmāk mēs zināsim kur jābrauc pakarot
 ar krūmiem
 puisīt
 dzīvie jau briesmīgi ātri aug

Kurzeme. Pusdienlaiks

Puteņo
 skaisti dzied lakstīgala
 un kroni pin
 tā vecāmamma dzied pankokus grozot
 tā putniņis ligzdiņu domādams
 bet vecamtēvam paribē svins
 un vecākam dēlam paribē svins
 un tā putra starp viņiem
 ir frontes linija
 bet skaisti dzied lakstīgala
 putu karote uz katla malas
 Kursas brunču pastotē striķis
 lai gaisos neplivinās
 vērpjāmu ratiņu minot
 nu bet skaisti gan lakstīgala
 lai ko dziedādama
 biezputras maisa
 istabu kaisa
 kur putna dvēselei uzdancot
 pārnākot
 puteņo
 skaisti dzied lakstīgala
 un sāli nežēlo

Liepāja. Uz rīta pusi

Nakts ir tātēc lai uzrakstītu
 balsu skaitīkli riteņu šviksti
 tālīnas apšaudes spraksti
 tu raksti raksti
 nakts ir
 rakstvārdu saziņas māte
 tēvs pabarots
 trauki un bērneli nomazgāti
 spalvaskāti un zīmuļi
 bez svētības apglābāti
 aizžoga kultūrslāni
 nakts ir
 atsvabināta un lido
 bezpersoniskās saziņas tīklā
 maza nāriņa slāpdama sitas
 pret displeju
 tastūras skārienu ritmā

Marija Luīze Meļķe

Šos četrus jaunos autorus vieno saņemtā atzinība literārā semināra *Aicinājums* tekstū 1. lasījumos. **Marija Luīze Meļķe (1997) mācās Jaņa Rozentāla Rīgas Mākslas vidusskolā. Kirils Ēcis (2000) ir 9. klases skolnieks un par sevi saka: «Zinu, ka tajā gadā pasaulē piedzima aptuveni 15 miljoni bērnu. Ļoti iespējams, ka vismaz trīs no viņiem ir līdzīgi man, varbūt kādu no viņiem kādreiz satikšu, varbūt jau esmu saticis, bet cerams, ka ne.» Lote Lārmane (1993) studē žurnālistiku, patīk suņi un grāmatas, bet neraksta ne par vienu, ne otru. Laura Alpe (1995) Kultūras akadēmijā studē drāmu un tekstus, fotografē gaismas atblāzmas uz sienām.**

Sen sapluinīta,
Sikos gabaliņos rūpīgi saplēsta
Un kaimiņu sunim iebarota,
Šorīt viņpus Arkādijas parkam mierīgā solī gāja
(es izliekos) aizmirsta
Manu vecāku jaunības atmiņa.
Gribēju mesties dāmai ap kaklu,
Sabučot, klusumu piebāzt ar uz vietas izdomā-
tiem sapņiem.

Taču tad atcerējos,
Cik ļoti man viņa nepatīk.

Sievietes radīšana

Mēs atradām iedomātu atelpu
kādā tūkstoš telšu nostūrī zem ābeles.
Augļiem krietot pa vienam uz mūsu neķemmēta-
jām galvām,
tu liki manu pirkstu pie sava sāna
un rādīji, ko esmu no tevis paņēmusi.

Mēs atradām katrs savu jumtu, kurā stingi vēr-
ties,
kamēr izlikos nejūtam iedobi zem tavas ādas.
Tad mans nobruka, un vairs nezināju, vai tie ir
āboli,
kas sitas pret manu pakausi,
vai akmeņi, vai viss koks.

Tu man teici, ka netici, kad dziedos.

Blūzs

Tu paliec zils, un debesis
Tev līdzī,
Tomēr ir tik silti just, ka esi
Viens mana veida.

Es būtu traka nekrist,
Nesekot, kur tu gulies,
Guldi savas acis.

Neviens nelūdz,
Nesaka, kāpēc palikt,
Bet tu paliec zils,
Un es tev līdzī.

strauji tverti citu dūmi šī diena ir pēdējā
un viņas iedzelteni apspīdētajām pēdām cilājot
dubļus ka tie top līdzīgi gūtajam
šī diena ir pēdējā
pavisam sīki upes zvēri tik sīki kā neatpūtušos
plakstiņu trīce
pieglaužas šī diena ir pēdējā

kāds zars kāds akmens tāpat lēni pieķeras klāt
un vēl kāds dūms drīz asfalts citi izmeši
drīz citi sīki zvēri
šī diena noteikti nav pēdējā

Kirils Ēcis

Pie mātes reiz atnāca kaut kāda draudzene.
Neko daudz par viņu neatceros, tikai to, ka
viņa bija uzvilkusies un smīnēja par to, kā
mēs dzīvojam, kāds man saburzīts pidžam-
krekls un gari mati. Viņa velkājās pa istabām
un izmēģināja visas mūsu mikstākās mē-
beles. Viņai bija lielas krūtis un skaļa balss.
Mani viņa kaitināja, un es viņai uzliku mazā-
ko kūkas gabaliņu. No tā laika mūsmājā viņu
neesmu redzējis.

«Kas, pēc jūsu domām, ir visspēcīgākās narkoti-
kas?» Kļučinskis reiz jautāja Barjotoščenokam.
«Vai jūs kādreiz dzīvē esat milējis?»
«Es jūs, protams, cieniu no galvas līdz kājām, bet
jūs tagad novirzāties no temata.»
«Ai, Kļuč, Kļuč... Skaidrs ar jums...»
Barjotoščenoks dziļi ievilkta cigaretes dūmu, ļen-
gani atslīga krēslā un iemīga.

jūs varbūt neesat ievērojuši,
bet man uz pleca sēž kāda pavadone.
viņa klausās, kad es domāju,
viņa pieraksta, kad es klausos.
viņa man atgādina paziņu vārdus,
kad tos esmu piemirsis.
viņa man stāsta Zirņa anekdotes
un Satori dienas citātus.
patiesībā, šo dzejoli uzrakstīja viņa,
tā lielā, spalvainā un foršā sūdu muša.

«Ar dzeju nav iespējams nopelnīt naudu. Taču,
no otras puses, ar naudu nav iespējams uz-
rakstīt dzeju.»

Roberts Greivss, *Satori.lv*

Lote Lārmane

Marija Luīze Melķe

Kirils Ēcis

Lote Lārmane

Laura Alpe

manā bizē ir iepītas bailes
solījumi tavas trīcošās domas
tie tur iepinas katru reizi
kopš iemācījos
kā pierunāt tevi dzīvot

pīt bizi un pierunāt citus
ir lietas kuras nevar atdot atpakaļ
tu nekad neaizmirsti kā braukt ar divriteni
pār muguru stieejas virve

es tev atļauju šo pinumu
šīs sēž uz mana kakla ne tava
šīs elpo manā pakausī ne tavā

es tevi mīlu bize
apvijas

ap manu galvu kā nimbs

1
viņa stāv pie luksofora zaļās gaismas
t-kreklā un svārkos oktobrī
ēd šokolādes saldējumu uz kociņa
un skatās man acīs

viņa izskatās kā mana Nikija
viņai tai vecumā arī bija tāds spīts
ne man es gāju mājās noliektu galvu
taisīt tēvam ēst un sekli elpot

Veronika tu saaukstēsies
es viņai teicu minūti pēc tam
kad viņa izkāpa no mana klēpja
bet viņa atmeta matus un smējās

vai viņa tagad savam dēlam
arī teiks tu saaukstēsies
un kurš to pateiks
viņai

2

ofisā piezvanišu ārstam apnicis šķaudīt
kurš nāktu uz manām bērēm ja es nomirtu
bet ir taču zaļā gaisma kāpēc tā meitene te
stāv

3

man patīk kā viņa smejas
mazliet kā ruksis bet milīgi
atkal aizmirsu salikt matus uz priekšu
bet tiešām nav jēgas no vidusskolas

es varētu iestāties profenē
nē tas ir stulbi mamma neļaus
un profenes sūkā
cik skaisti viņa smejas par manu joku

meitenei smuki svārki
varbūt jāzaicina Made pie sevis
uz saldējumu

Laura Alpe

stundā pirms miera nakts piedvašo sienas
miegs cenšas atrast otra smaržu vai ķermeņa
35,5

lēns plaukstas brauciens no pieres līdz vaiga
kaulam

lai noteiktu «es esmu» varbūtību
pūš vējš ar ātrumu 25 m/s

ātrums ir smiltis mūsu skropstās

laika pulkstenis tā apgriešanas brīdī

sablīvējuši gaisa pilieni no griestiem

kas notek gar pleciem un izgērbj bailes

un uzmostoties liek raudāt smiltis

sakarsējot termometra stabiņu līdz nakts no-
miršanai

Mazi bērni sadegtiem eļļas lukturiem skrien
preti un paslēpes spēlē

Jūrai kuras tumsa satamborē pilsētu ar noguru-
mu

Tur ir šalkoņa

Tur ir es neredzu

Tur ir vējš kas sastājas tukšuma vidū

Tur ir smieklī čukstošos falsetos

Kas iemāca klusēt

Kas iemāca tukšumu

Kūstošu ledusbumbu trīcošās plaukstās

Iemāca skriet ar putniem kas var vientuļi

Kas pārļaižas pār baznīcu torņiem un aizņemas
altāra skulptūru ēnas

Kuriem vienmēr ir ko ēst

Kuriem vienmēr ir nami kur bēgt kamēr kokos
saraudas lietus

Un nokrīt uz zemes miglas salās

Mazi bērni sadegtiem eļļas lukturiem lido preti
putniem un sadzied smiltīs zīmes

Jūrā ir klusi ledus tilti

Jūrā nav viens

Jūrā ir Dievs

Tur izgērbies sauss

Ivans V. Laličs

Baziliska acis

BIZANTIJA II

Stratēģis virs kartes un likumdevējs,
Un zelta smiltis klepsidrā;

briedums

Bērnu acis un viedums rotaļā
Zem cipreses, kur zāles zemā liesma
No akmens sāna laiza burtus, ko vējš
Atkārtu pēc atmiņas;

un kupoli tveicē

Dienasvidū, smagā no atkārtotā; jūra
Pie pilsētas sliekšņa, un sniegs pierobežā
Izrakstīts pēdām, kurās mijušies
Vilku un svešinieku ceļi. Zimogs uz vēstules,
Mirušas rokas kustība gredzenā.

Pāri sienām rit procesija
Nebeidzama mīrkļa mūžīgajai slavai;
Bite virs zieda spindz vecumu, zvaigzne
Spārnotu ēnu nolaiž kā enkuru
Seklajā jūrā. Turpinās kauja.

Paciest vientulību, kaut neatmaksās neviens
Par spozmi, pret nevainību iemainīto,
Un svinīgu, grūtu teikumu nenoslēgs punkts.
Arvien neskaidrāk valoda slavē
Kustību, kas to dzemdē tālu
Pilnīga, pazuduša apla centrā.
Vējš pierobežā; piķu garie zemesragi
Kaisa dzirksteles pēcpusdienas jūrā.

Stratēģis virs kartes, rakstvedis virs dokumenta,
Kas vēsta par mūžības mēģinājumu. Kazenājos
Liesmo baziliska acis, mednieks
Uzmanīgi tuvina spoguļi, arvien vairāk
Nogurdams no saspringuma; čūskas mēle
Un gaiļa sekste, un pēdējais skatiens
Aci pret aci kā savāda patiesība
Spiesta kārdinājuma galā.

Sargs virs pilsētas vārtiem met krustu
Ar kustību, kas nepazīst sekas.

Uz nakti ostu saslēdz ķēdes,
Un gaismeklis deg valdnieka istabā.
Un Pantokrators apsidās zeltā,
Dižs savā tīrajā prombūtnē,
Atkārtu patiesas svētības žestu.

Bet šī nakts lai ir garākā no naktīm
Un tās vara lai turpinās pāri mēram,
Kas jau zaudēts kaujas iznākumā:

Kad briedums uzlūko pats savu seju —
Bīstamu bez spoguļa, bez māņiem —
Kā pirmais zvērs savā pirmajā ritā.

1804

Nakts melnumā milzu dzirnavas maļ,
Melns dzirnavas mūžības pelēkā straumē,
Nakts melnumā drebošas dzirnavas maļ,
Mēmas dzirnavas vienos caurumos,
Dzirnavas bez dzirnavnieka.

Un maļ tās birzīgus asiņainus graudus,
Un maļ kaulainus, nesagremotus gadsimtus,
Un maļ liesmu, un tramīgu zvanišanu maļ,
Un maļ krastus, ugunis iekaltus,
Un maļ zirgus, un maļ jātniekus,
Un maļ mietu, un maļ virvi,
Un maļ lietu, un maļ sauli, maļ,
Un maļ vakariņas, un maļ Kosovas lauku,
Un maļ degošus kviešus, maļ putnus,
Un maļ sejas, ko saēdis laiks,
Un maļ savu likteni zobaino,
Smalkos miltos iztikai maļ.

Caur sienām zem zvaigžņu caurdurtām acīm,
Pāri melnam dzelošu sūnu jūmtam,
Caur izvarotiem vārtiem, caur apspļaudītiem
logiem

Četrdesmit reižu pa četriem jātniekiem,
Pāri asiņu smaržai, kas pārvēršas ziedos,
Lai rotātu leģendas un zārkus,
Pāri bērniem, asiem nažiem uzšķērstiem,
Nažiem uzšķērstiem kā augļiem nenobriedu-
šiem,

Kas aizmesti laikmetu dzirēs, pāri visam
Jātnieki, nekrietni spārnoti jātnieki,
Nemanot samalti miltos.

Samals arī jūs — jūs, bailēm apjotie,
Samals arī jūs, cietacainie varoņi,
Samals jūsu pirkstus, jūsu paradumus,
Samals nikulīgo dievu, ko nesat sevī,
Dzirnavas bez dzirnavnieka.

*Jo maļ tās birzīgus asiņainus graudus,
Jo maļ tās savas aklās mokus,
Jo maļ tās asaras un senas grāmatas,
Jo maļ tās pelnus un naida tēraudu,
Jo maļ tās tumsu, un maļ tās malēju,
Jo maļ tās tramīgo nicinājuma dvēseli,*

Iemantojis ģeniāla dzejnieka slavu dzimtenē, serbu dzejnieks Ivans V. Laličs (serbu val. — Иван В. Лалић, 1931—1996), kuram angļu valodā izdotas vairākas izlases, tomēr varētu būt viens no mazzināmākajiem lielajiem Eiropas pēckara dzejniekiem. Visticamāk, tas izskaidrojams ar viņa dzejas «nepieejamību» — sarežģīto sintaksi un tēlainību, kas to padara prasīgu pret lasītāju un grūti tulkojamu. Līdzās antikajai kultūrai Laliča dzejā nozīmīgu vietu ieņem Bizantija — kā mītisks pasaules centrs, kas zudis. Tāpat atslēga uz daudzām viņa dzejoļiem jāmeklē Serbijas vēsturē. Piemēram, dzejoļa 1804 nosaukums norāda uz gadu, kad sākās pirmā serbu sacelšanās pret Osmaņu impēriju. Tikpat nozīmīgu vietu kā vēsture un mīts Laliča daiļradē ieņem arī mīlas lirika.

*Jo maļ tās tāles un kleitas asinīs,
Jo maļ tās savu likteni ragaino,
Mirdzošos miltos maizei tās maļ.*

Nakts melnumā, bez dzirnavnieka.

SARGS KOLHĪDĀ

Sargs Kolhīdā ir neredzams,
Vien dzirdi, viņš soļus sper un oļi ripo krastā,
Kur jūras putas šķīst senā bezmiegā.

Nevienas buras; rītos mitri vēji
Jauc gaisa stiebrus, kas bez pazīstamām balsīm
Pamazām kļuvuši mežonīgi;
vakaros kalnos list,
Naktīs mēnessgaismā skan oļu zaļie klabekļi;

Un pēc cēliena, pēc mīlas, pēc indes,
Pēc zvaigznājiem, kam doti jauni vārdi,
Pēc tik daudzām grāmatām, atvērtām vējā
Kā notriepiem magnoliju ziediem —

Sargs krastā, neredzams un pamests,
Lūkojas zaļajā tālē,
Jo kādam jāpaliek bez uzdevuma,
Kamēr vien spēle ir precīza.

Un pareizā parole rūs viņa mutē
Kā atslēga aizmirstā slēdzenē.

LIRIKA

Šis pavasaris tavās stellēs, Pēnelope,
Tavi pirksti ledusauksti un žigli, tavs sudraba
nazis
Saķēries lietus pavedienos, vēja skrandās
Un manās atmiņās par vasaras kleitu
Un kustību, kas to atpogā kā gaisma, atvērtdama
ziedu, —
Kādēļ tev izārdīt šo rakstu,

Kā atkārtosi tev uzdoto pavasara formu,
Ko jau izjaukusi tava pacietības spēle?
Lēmums nav tavos pirkstos,

Cietis tikai raksts, kas tavās stellēs —
To atkārtosi neveikli un bez mīlestības;
Ritaismā sarma mirdzēs uz aprikožu ziediem
Kā sāls uz brūces,
un gaisss istabā
Būs bezmiega zils.

PUTNS

Es meistarēju putnu no šķipsniņas gaisa un
uguns,
Putnu, kam sadegt vēl lēnāk
Nekā ugunij tevī un gaisam ap tevi,

Putnu vieglāku nekā porainais gudrības akmens,

Lai tas lido bez svara tumšajos pagātnes slāņos,
Pagātnes, kas liek tev elpot,

Un lai tas dzied tev par dārzu ārpus gadiem
Kailo vārdu jūras krastā, kur vējš
Velk apļus, kādus nepazīna Arhimēds,

Es meistarēju putnu no šķipsniņas gaisa un
uguns
Un palaižu to tavās šaurajās vētrainajās debesīs
Mana sapņa trauslajā malā,
Manu asiņu trauslajā malā.

VIETAS, KO MĪLAM

Vietas, ko mīlam, pastāv vienīgi mūsos,
Pamesta telpa ir tikai šķitums laikā bez gala,
Vietas, ko mīlam, mēs nevaram pamest,
Vietas, ko mīlam mēs abi, mēs abi, mēs abi;

Vai šī patiešām ir istaba vai apskāviens,
Un kas stiepjas zem loga — iela vai gadi?
Bet logs ir vien pirmā lietus atstātās pēdas,
Mūsu apjaustā lietus, kas atjaunojas bez gala,

Un šī siena nedala istabu, bet varbūt to nakti,
Kad sakustējās dēļs tavās asinīs miegainajās
Kā liesmas taurenis tavu spoguļu zālē,
To nakti, kad tu bijies pati savas gaismas,

Un šīs durvis ved uz jebkuru no pēcpusdienām,
Kas dzīvos ilgāk par durvīm, vienmēr piepildī-
tām
Ar tavām ierastajām kustībām, kā ugunij varā
Tev ienākot manā atmiņā vienīgajā;

Kad tu aizej, telpa aizveras aiz tevis kā ūdens,
Un neatskaties pār plecu, jo nav nekā ārpus te-
vis,
Telpa ir tikai laiks, kas redzams citādā veidā,
Vietas, ko mīlam, mēs nevaram pamest.

No serbu valodas atdzejojis Arvis Viguls

Misija — grāmatniecība

Ar Viesturu Zanderu sarunājas Anda Buševica

Anda Buševica (1972) ir Latvijas Radio 1 redaktore un programmu vadītāja. Raksta par literatūru, teātri, filozofiju, folkloru.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra pētniecības sektora vadītājs un Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes profesors Viesturs Zanders (1964) mūsdienā studenta pasaules izjūtu raksturo šādi: šūpojoties visos tīklos. Viņš runā par drošticām zināšanām un arhīviem kā jebkura pētījuma pamatu. Arī par tiklu sašūpoto pasauli, kurā cilvēku savstarpējā komunikācija un vēstuļu rakstīšana pārcēlusies internetā vidē. Dzīve vienkārši aiztraucas garām līdzšinējām ideju un dokumentālo liecību krātuvēm! Mēs nepazīstam sevi, un, kamēr bibliotēkas un arhīvi neiemācīsies filtrēt un dokumentēt arī virtuālajā vidē notiekošo, mūsu laiku grūti būs iepazīt arī nākotnes pētniekiem.

Zanderu uzvārds nebūs svešs tiem, kas kaut ar acs kaktiņu ieinteresējušies par grāmatzinātņi vai Latvijas kultūrvēsturi: Viesturs Zanders ir leģendārā grāmatnieka Ojāra Zandera dēls. Gatavojoties šai sarunai, *Apollo* ziņu portālā atrodu arī kādu brīnišķīga humora caurstrāvētu Gundegas Krakopas interviju ar Ojāru Zanderu, un acu priekšā nostājas trīs Zanderu vīriešu paaudzes. Atļaušos citēt: «Mans tēvs, kurš skolā bija gājis tikai 4 ziemas, prata tik skaisti rakstīt, kā neprotu ne es, ne mani dēli, ne arī mazbērni. Mans vectēvs bija Jaungulbenes muižas strādnieks, viņš bija fiziski ļoti spēcīgs — grāvju rakšanai lika sev izkalt speciālu, lielāku lāpstu. Ja salīdzina mani ar viņu, tad es fiziski esmu daudz vājāks, taču garīgā ziņā — spēcīgāks.» Savukārt Viesturs Zanders intervijā stāsta, ka viņa pētījumiem nav tā patosa un emocionālā spēka, ar kuru stipra bija iepriekšējā grāmatzinātņu paaudze, taču piemīt liela tiecība pēc dziļuma.

Mūsu saruna notiek Latvijas Nacionālās bibliotēkas jaunajā ēkā, un filoloģijas zinātņu doktors bibliotēkzinātnē, pieminot kādu izdevumu vai grāmatu krājumu, vairākkārt paceļ roku, no-

rādot vienā vai otrā virzienā.

Kādi ir jūsu pienākumi Nacionālajā bibliotēkā?

Strādādams pirmos desmit gadus Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā, es vairāk iepazinu to reto izdevumu un rokrakstu pasauli, par kuru mani universitātes laikā ieinteresēja lektors Aleksejs Apinis. Nākamie divdesmit gadi jau bija saistīti ar kādu jaunu Nacionālās bibliotēkas krājuma daļu, kas Latviju sasniedza 90. gadu vidū, — tā bija baltvācieša Oto Bonga veidotā Baltijas Centrālā bibliotēka, par kuru jārunā atsevišķi, jo īpaši tāpēc, ka tas ir salīdzinoši mazzināms bibliofils krājums. Pēdējos gados bibliotēkas Letonikas un Baltijas centrā ir izveidots pētniecības sektors, kurā mēs, vairāk kultūrvēsturē un bibliotēku vēsturē ieinteresētu cilvēku kopa, mēģinām mērķtiecīgi strādāt tajos vēl nepietiekami apgūtajos laukos, kas saistīti ar vēsturisko krājumu izpēti, ar grāmatniecības un bibliotēku vēsturi. Jo grāmatniecības vēsture kā grāmatzinātnes sastāvdaļa ir salīdzinoši jauna joma, tā sistemātiskas pētniecības guļņē ievirzījās tikai no pagājušā gadsimta 60.–70. gadiem, pateicoties literatūrzinātniekam Aleksejam Apinim. Turklāt padomju okupācijas laikā, ja negribēja kaut ko murgot un dot idejiskus meslus, tā bija arī apzināta jau tā nedaudzo pētnieku sevis ierobežošana ar laiku līdz 19. gs. beigām un Pirmajam pasaules karam.

Tagad, neatkarīgā Latvijā dzīvodami jau ceturtdaļgadsimtu, it kā varam pētīt, ko vien vēlamies, arī kādreizējos tabu tematus, vienalga, vai tie būtu 20.–30. gadi, nacistu okupācijas laiks vai trimdas grāmatniecība. Durvis ir plaši atvērtas. Bet...

Bet?

Viena laba daļa no gados cienjamiem pētniekiem, kas paši ir kāda laikmeta liecinieki, te domāju valodnieku un grāmatniecības vēstures pētnieku Konstantīnu Karuli, ir jau labākos medību laukos, citi beiguši aktīvās pētnieku gaitas, un tad nu mūsu mazais kuru pulciņš var plosīties pa nepārskatāmajiem grāmatu vēstures plašumiem. Pēc manas personīgās pieredzes, šāda iespēja netraucēti plivināties, kad nav pat konkurences sajūtas, ir mazāk ieguvums, drīzāk trūkums. Zināmas inerces dēļ arī viena daļa no kolēģiem savu nišu joprojām saskata šajos agrākajos gadsimtos, kur, protams, vēl ir pietiekami daudz, ko darīt, taču, pateicoties Alekseja Apīņa, Konstantīna Karuļa un Ojāra Zandera pētījumiem, par tiem ir ielikts tik fundamentāls pamats, ka vairāk nepieciešami atsevišķu problēmu detaļpētījumi. Taču minētie 20. gs. posmi arvien gaida jaunu pētnieku pieplūdumu, un tie diemžēl nedzimst tik bieži, kā gribētos.

Jūs esat Latvijas Universitātes profesors, mācībspēks, tātad jums ir iespēja piesaistīt studentus.

Tā varētu šķist, taču savas iespējas negribētu pārvērtēt. Katru gadu maģistru vidē, retāk bakaluru programmā, redzu cilvēkus, kas ir domājoši, dziļi, ieinteresēti, kas var izstrādāt labus un pat tei-

Viesturs Zanders:
«Grāmatniecības
vēstures kursos jautāt
— vai esat lasījuši to,
vai esat pazīstami ar to
— ir pārsvarā riskanta
nodarbe.»

Foto — Matīss Markovskis

camus bakalaura un maģistra darbus. Bet kopējais vilņojums un arī profesionālās sabiedrības tendences ir citas — pastāv citi kārdinājumi un prioritātes. Turklāt nav jau tik svarīgi, kur programma, kas bakalaura līmenī saucas *Informācijas pārvaldība*, pašlaik tiek īstenota — LU Humanitāro zinātņu vai Sociālo zinātņu fakultātē, kur atrodamies kopš gadsimta sākuma. Galvenais, lai būtu kāds atspēriens, kas ļautu vairāk ieinteresēt, kaut kādas dziļinātākas zināšanas.

Absolūti nevēloties aiziet «agrāk zāle bija zaļāka» retorikā, jāteic, ka 80. gados, kad es mācījos LU Filoloģijas fakultātē, tur tomēr pastāvēja sistemātisks latviešu un cittautu literatūras kursu bloks, kas nodrošināja zināmu filoloģisku pamatu, kura topošajiem bibliotekāriem šobrīd būtiski pietrūkst.

Grāmatniecības vēstures kursos jautāt — vai esat lasījuši to, vai esat pazīstami ar to — ir pārsvarā riskanta nodarbe. Te var redzēt arī, ar kādu bagāžu jaunie ļaudis ir atnākuši, ko ir devusi ģimene, ko ir devusi skola. Un man tiešām nav skaidrs, kaut es jau vairāk nekā divdesmit gadus strādāju universitātē, kas tad īsti mūsdienu skolā notiek? No vienas puses, var saprast — fizikultūras stundu skaits jāpalielina, dziedāšanas stundu skaits nepamatoti samazināts, tad vēl cipargalvas nāk un sūdzas, ka uz salīdzinoši daudzajām budžeta vietām eksaktajās zinātnēs nav reflektantu un zināšanu. Tad jājautā

— kas tur notiek? Tā ir liela problēma!

Bet jūs taču saprotat, ka pats esat bijis diezgan ekskluzīvā situācijā, uzaugot grāmatziņātnieka Ojāra Zandera ģimenē!

Nevar noliegt, ka mana dzīves ceļa izvēlē un tajā, kāds es esmu šodien, liela nozīme bijusi tēva bibliotēkai, kuru bez pārspilējuma var uzskatīt par vienu no nozīmīgākajām privātajām bibliotēkām Rīgā. Ja tev mājās ir specfonds (šeit jaunākajai paaudzei jāpaskaidro, ka tās bija tikai dažās lielajās zinātniskajās bibliotēkās speciāli glabājamās literatūras nodaļas, kurās bija iesprostoti vēl neiznīcinātie 20.–30. gadu Latvijas izdevumi, bet Zinātņu akadēmijas bibliotēkā — arī trimdā izdotās grāmatas; protams, lai nerastos maldīgs priekšstats, par trimdas izdevumiem jāpiebilst, ka tās bija atsevišķas grāmatas, kā arī Latvijas laika preses izdevumi), ja tu vari lasīt žurnālus *Daugava*, *Piesauļe*, *Latvju Grāmata*, ja tu redzi, kāda bijusi tā laika sabiedrība, kulturālā vide, tad tas, protams, atstāj dziļu iespaidu.

Grāmatas ir grāmatas, lai nerastos iespaids, ka tas ir visa sākums un gals — tāds zināms fetišisms. Mani ne mazāk iespaidoja tēva pieceja darbam, viņam ilgu gadu strādājot Zinātņu akadēmijas bibliotēkā, kas šobrīd ir Akadēmiskā bibliotēka. Tā godprātīgā darba veikšana, tas nonkonformisms, izvēloties, par ko rakstīt, ko pētīt, viņa spēja un vēlme izcelt no aizmirstības vai kādiem klaji ten-

70.—80. gados runāt par to, kādas grāmatas man — vai nu atklātā veidā, vai aiz pirmās grāmatu rindas — mājās glabājas, būtu izaicinoši un pārģalvīgi

dencioziem apzīmējumiem lemtās latviešu kultūras un sabiedriskās domas personības. Tāpēc man arī pašam licies būtiski padziļinātāk pētīt tieši tās nepelnīti aizmirstās, nevis vispārējas popularitātes saulītē esošās personības vai parādības. Tādēļ tapa mans pētījums par Rīgas Latviešu biedrību 80. gadu vidū, pirms Atmodas, kad visiem zināmajā Merķeļa ielas namā saimniekoja padomju virsnieki.

Jūsu tēvs daudz darīja, arī popularizējot savus pētījumus, savukārt jūs pārsvarā rakstāt zinātniskos izdevumos.

Tā varētu teikt, kaut arī šis publikācijas ir plašākai sabiedrībai pieejamas. Tā popularizēšana, kas brīžiem robežojas ar banalizēšanu, notiek, patsniedzot Latvijas Universitātē. Taču mani noteikti vairāk ir tiecība uz kāda temata padziļinātu izpēti, nevis tā pasniegšanu ar tādu emocionalitāti un patosu, kāds piemīt iepriekš mūsu minētajiem grāmatniecības vēstures pētniekiem. Taču, protams, cik spēju, cik protu, to daru, jo citādi ar jau no paaudzi runāt nav iespējams.

Kaut gan, ja augstskolām, to skaitā Latvijas Universitātei, jācinās par katru dvēseli, tas rada lielus riskus. Ja tu nevari pilnvērtīgi un padziļināti strādāt ar cilvēkiem, kuri ir motivēti, kuri varētu būt tie potenciālie pētnieki, kuriem ir tā bagāža, bet tev ir jāpiemērojas un jāizpatiek cilvēkiem, kuri patiesībā nemaz nebūtu pelnījuši deldēt augstskolas solus, tas ir apburtais loks.

Saīsinātais studiju cikls, kas bakalaura programmas ietvaros ir tikai trīs gadi, arī pagēr nepieciešamību mācību procesu saīsināt līdz minimumam, koncentrētā veidā zināšanas mikšēt un spiest uz utilitāri nepieciešamo. Arī tehnoloģijas, kuras mēs ikviens lielākā vai mazākā mērā izmantojam un kuru sniegtās priekšrocības būtu smieklīgi noliegt, ir kaut kā pārāk tālu aizgājušas. Ir sajūta, ka, ja tu šūpojies visos tīklos, tas tev automātiski gandrīz vai garantē kritisko spriestspēju, spēju atlasīt būtisko, izdarīt vispārīgākus. Bet tā nav, un universitātes auditorijās to ļoti labi var redzēt.

Mūsu sarunas sākumā pieminējāt Oto Bonga grāmatu krājumu, kas būtu plašākas sarunas vērts.

Jānis Misiņš, protams, ir pati pazīstamākā personība, ne velti tā bibliotēka, kurai viņš pats 40 gadu garumā licis pamatu un pirms 90 gadiem nodevis sabiedrības rīcībā, ir vispazīstamākais bibliofilijas simbols Latvijā. Bet pamazām arvien vairāk iepazīstam un saucam vārdos arī citas personības. Tas, ka neesam to varējuši izdarīt agrāk, lielā mērā saistīts ar okupācijas periodu, jo 70.—80. gados runāt par to, kādas grāmatas man — vai nu atklātā veidā, vai aiz pirmās grāmatu rindas — mājās glabājas, būtu izaicinoši un pārģalvīgi. Galu galā, mēs zinām, ka tikai par kādu trimdā izdotu grāmatu pārrakstījumiem vai pavairojumiem Gunārs Astra tika sodīts. Protams, pastāvēja tāda Grāmatu draugu biedrība, bet tas bija vairāk režīma akceptētais grāmatu krāšanas variants.

Par citiem, kas pēckara Latvijā vai vēlākos laikos ir bijuši liela grāmatu krājuma bibliofili, zinām samērā maz. 19. gadsimta kontekstā tas būtu Ansis Leitāns vai Ernesta Dinsberga brālis Krišjānis, kurš vēlāk savu bibliotēku uzdāvināja Rīgas Latviešu biedrībai. Vai vēl tālākos laikos — vēsturnieces Melita Svarāne un Valda Pētersone vēl 70. gados, pētot Rīgas bāriņtiesas dokumentus Slokas ielas arhīvā, apzināja tos latviešus, kas 18. gs. beigās, 19. gs. pirmajā pusē bija ar lielākiem vai mazākiem grāmatu krājumiem. Tas attiecināms arī uz jaunākiem laikiem, pēc Otrā pasaules kara. Oto Bongs, Latvijas valsts vienaudzis, 1918. gadā dzimis, ir neordināra un īpaša personība. Visu savu dzīves laikā Vācijā savāko grāmatu, citu iespieddarbu, nepublicētu materiālu un attēlu kolekciju viņš nodeva Nacionālajai bibliotēkai 90. gadu vidū. Viņa krājumā atrodami ne tikai ārpus Latvijas no jauna publicēti teksti, bet arī grāmatas, kas ceļojušas līdz mūsu tautiešiem, baltvāciešiem, kas ir bijušas mūsu trimdinieku, pārvietoto personu, bēgļu nometņu bibliotēkās Vācijā, kas izvestas līdz ar Baltijas vāciešiem, tiem pametot Latviju 1939.—1940. gadā. Tur ir daudz interesantu stāstu. No Bonga bibliotēkas plašākai sabiedrībai vairāk pazīstamā daļa jau ievietota LNB digitālajā kolekcijā *Zudusi Latvija*. Daudzu retu un interesantu attēlu, fotoattēlu un atklātņu izcelsme saistīta ar Oto Bonga Baltijas Centrālo bibliotēku.

Ar kādu ideju viņš veidoja šo grāmatu krājumu?

Šis neapšaubāmi pretenciozais nosaukums — Baltijas Centrālā bibliotēka — nav viņa paša piešķirts, to krājumam, kas jau kādus piecus sešus gadus bija veidojies, piešķīra pēc kara Vācijā atjaunotā Latviešu—lietuviešu vienība. Te jāatceras, ka Vācijā Latviešu ģimnāzija sākotnēji atradās Augstдорfā, un laiks, kad tapa Minsteres ģimnāzijas bibliotēka, ko pārzināja un rūpīgi kārtoja Austrā Rudzīte, vēl bija tālu priekšā. Tie bija pirmie pēckara gadi, kad Rietumvāciju sasniedza skopas, pārsvarā šausminošas ziņas par to, kas notiek okupētajā Baltijā, un varēja domāt, ka daudzas kultūras vērtības šeit neatgriezeniski gājušas bojā. Tagad ir viegli retrospektīvi spriedelēt, ka tik traki jau nebija un tā tālāk. Bet tajā brīdī cilvēks, atstājis dzimteni, mēģināja katru iespīestu liecību, vērtību, kas tādā vai citādā veidā dokumentē viņa izcelsmes zemi, saglabāt un pat pievākt. Jau 50. gadu sākumā intervijā laikrakstam *Latvija* Oto Bongs teicis: ja mēs atgriezīsimies, nedrīkstam atgriezties tukšām rokām. Viņš tajā saskatīja savu misiju, ka kādā absolūti nenoskārstamā nākotnē, kad ļaunuma impērijas valgs zudis, trimdinieki nāks nevis lūkot, kā nu esat izdzīvojuši, bet nāks ar saglabātām vērtībām, lai papildinātu esošo krājumu.

Es domāju, ka mūsu sabiedrība vēl nepietiekamā mērā ir apzinājusies un izcēlusi to Baltijas vāciešu personības, kas Latviju ir milējuši un Latvijai daudz laba darījuši, piemēram, Dītrihs Andrejs Lēbers, Klaus Aderkass, LU platina mecenāts

Viesturs Zanders:
«Mūsu grāmatniecībā ierobežotās preses, kultūras telpas dēļ diemžēl ir daudz tādu izdevumu, kas būtu pelnījuši, ka par tiem runā, bet tie it kā iekrīt tukšumā, un sabiedrība par tiem neuzzina.»

Foto — Matīss Markovskis

Kurts Hāgens. Šie cilvēki ar savu pienesumu, ar labdarību ir spējuši dot pietiekami daudzos sektoros, kur Latvijas valsts nav spējusi vai nav vēlējusies savu nacionālo zinātņi un kultūru atbalstīt.

Kādi vēl ir jūsu pētījumu, interešu lauki?

Pirmais darbs, kas pirms desmit gadiem rezultējās ar grāmatu (*Rīgas Latviešu biedrība kā nacionālās grāmatniecības centrs* (Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2006)), bija par 19.–20. gs. miju, Rīgas Latviešu biedrību. Savā laikā bija svarīgi celt godā šo grāmatniecības vēsturē neparasto izdevniecību, kad cariskās Krievijas apstākļos Merķeļa ielas 13. namā pulcējās latviešu tautskolotāji, kas mēģināja izdot iespējami daudzveidīgu un tajā pašā laikā finansiālā ziņā plašai auditorijai pieejamu literatūru — gan daiļdarbus, gan populārzinātniskus darbus, no kuriem, protams, daudziem šodien ir tikai kultūrvēsturiska vērtība. Tomēr ir viens piemērs, ar kuru varam pamatoti lepoties, — Baltijas mērogā pirmā pabeigtā universālā enciklopēdija ir izdota Rīgā kā Rīgas Latviešu biedrības konversā-

cijas vārdnīca, vēl pirms Anša Gulbja enciklopēdijas, pie kuras viņš ķērās 20. gadu otrajā pusē.

Savā ziņā simboliski, ka, pārvarot kopš 90. gadiem ieilgušo neziņas laiku, arī tagad vēstures doktora Valtera Ščerbinska vadībā Nacionālajā bibliotēkā darbojas Nacionālās enciklopēdijas redakcija. Satiksimies pēc pāris gadiem, un tad jau droši vien redzēsim, kā Nacionālā enciklopēdija, gan drukātā, gan elektroniski izmantojamā versijā apliecinās, ko mūsu nācija, dažādu jomu speciālisti spēj vēstīt par savu veikumu latviešu valodā. Un tas nav mazsvarīgi.

Pats pēdējos gados esmu padziļinātāk pievērsies trimdas grāmatniecībai. Trimda, protams, ļoti atšķirīga savās kvalitātēs — esam sastapuši visāduš jampampiņus 90. gados, kas mēģinājuši ienākt un darboties politikā. Bet tie vārdi pamazām aizmirsisies. Trimda — tā ir arī Vaira Viķe-Freiberga, Vilis Vītols, Austris Grasis, Jānis Krēsliņš Stokholmā un tas, kas pagājušā gadsimta 40.–80. gados paveikts ārpus Latvijas dažādās mītnes zemēs un kas ārkārtīgi perfekti fiksēts Benjamina Jēgera radītās *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfijas* piecos sējumos. Tā ir zināma inventarizācija, bet aiz tās stāv dzīvi cilvēki, neparasti grāmatu likteņi, to tapšana, izdošana, izplatīšana, rezonanse sabiedrībā.

Salīdzinot to ar mūsu pašreizējo situāciju, faktiski katrs daudz maz ievēribas cienīgs izdevums izpelnījās atsauksmi, recenziju trimdas izdevumos Eiropā un Ziemeļamerikā, arī Austrālijā. Ne vienmēr tās bija analītiskas atsauksmes, tomēr rezonanse tā bija.

Mūsu grāmatniecībā ierobežotās preses, kultūras telpas dēļ diemžēl ir daudz tādu izdevumu, kas būtu pelnījuši, ka par tiem runā, bet tie it kā iekrīt tukšumā, un sabiedrība par tiem neuzzina. Nepietiekamā publicitāte varbūt arī ir cēlonis, kāpēc mani cunftes brāļi dažādās Latvijas publiskajās bibliotēkās gribot negribot iet tā mazāk izglītotā vairākuma pavadā. Pagājušā gada *Domuzīmes* diskusijā par lasīšanu Jānis Vādonis minēja kādā laikrakstā publicēto visvairāk pirktu Latvijas grāmatu topu. Un kas ieņem pirmo vietu? Romāns *Kaisle zem Tasmānijas debesīm!* Protams, arī tas kaut ko liecina jau šodien un nākotnes pētniekiem liecinās par mūsu laiku. Varbūt tā vietā, lai ārkārtīgi apzinīgi reģistrētu tāpat jau pietiekami labi pirktas lasāmvielas topus, būtu vērts norādīt uz grāmatām, kas jaunajai paaudzei un vecākiem cilvēkiem ir nepieejamas kaut vai finansiālu iemeslu dēļ, bet kuras viņi tieši bibliotēkās varētu iepazīt? Tāds klasisks piemērs — Tāļa Pumpuriņa 2000. gadā izdotā grāmata par Latvijas karogu. Nav tikai Kārlis Dzirkalis, kura darbs par karogu 30. gados iznāca *Grāmatu drauga* apgādā, bet ir jauns pētījums! Diemžēl sabiedrība par to pat neuzzina... Un tad kaut kādas nepilnīgas un pietiekami novecojušas informācijas drumslas saber tīmeklī, mēs paši sevi apzogam!

Piemērs attiecas uz reģionālo izdevējdarbību. Tas ir pārsteidzoši, bet, līdzīgi kā Latga-

Man nelikās jēdzīgs tāds vienkāršotais pieņēmums, ka trimdā, brīvajā pasaulē, atšķirībā no okupētās Latvijas katrs varēja rakstīt, publicēt visu

les Kultūras centra izdotās grāmatas nešķērso Aivieksti, ja nu vienīgi grāmatu gadatirgos nopērkamas, arī šis Cēsu muzeja izdevums nesasniedza galvaspilsētu.

Tieši tā! Par šo grāmatu uzzināju no kādas studentes cēsnieces, palūdzu viņai to iegādāties Cēsu muzejā, un tā es tiku pie šī izdevuma. Protams, Misiņos un Nacionālajā bibliotēkā nonāk obligātais eksemplārs.

Vai ir kāda atbilde, kā risināt situāciju, kas ilgst jau gadu desmitiem?

Godīgi sakot — nav. Un es arī neesmu praktiskajiem procesiem tik tuvu stāvošs.

Jūs aizsākāt tēmu par trimdas pētniecību. Atmodas gados tā bija iespēja iepazīt nezināmu pasauli. Jūs šo tēmu joprojām uzskatāt par svarīgu. Kāpēc?

Man nelikās jēdzīgs tāds vienkāršotais pieņēmums, ka trimdā, brīvajā pasaulē, atšķirībā no okupētās Latvijas katrs varēja rakstīt, publicēt visu. Protams, kā jebkurā mūsu grāmatniecības attīstības posmā, arī trimdā ir daudz fona parādību, pārejošu pelavu — nebūt nedomāju, ka lauvas tiesa no izdevējiem būtu ar paliekošu nozīmi. Un tieši tāpēc vērts izcelt kaut dažus: Zviedrijā strādājošo Šleieru apgādu *Daugava*, Miķeļa Goppera *Zelta ābeli* vai vēl kādas citas izdevniecības Eiropā vai Ziemeļamerikā. Tas ir būtiski, jo mēs nespējam pilnībā izvērtēt, ka it kā pastāv šī brīvība, bet vienlaikus tās ir arī papildu izmaksas, lai, pārsvarā citautiešu spiestuvēs, šos tekstus varētu publicēt.

Citos gadījumos, piemēram, ja runājam par *Daugavas* izdoto Latvijas vēstures monogrāfiju sēriju 50.–80. gados, tā bija iespēja un nepieciešamība radīt alternatīvu Padomijā publicētajai falsificētajai Latvijas vēstures versijai, it īpaši tai, kāda parādījās 50. gados. Trimdā nonākušie vēsturnieki to apzinājās. Vēlākajos laikos, kad bija zināms liberālisms, par atsevišķiem posmiem varēja publicēt gluži pieklājīgus pētījumus, bet Staļina laikā un drīz pēc tam tas bija, maigi izsakoties, nožēlojami. Un tad vēl padomju propagandistu iedēstītās dziļbumbas, šis Kultūras sakaru komitejas brošūras, kas bija apzināti melīgas un ar mērķi ārdīt trimdas sabiedrību! Tās mērķtiecīgi tika publicētas milzīgās tirāžās un tulkojumos, arī tā bija viena frontes daļa, kurai vajadzēja kaut ko likt pretim.

Būtiski, ka daudz kas trimdas presē tika recenzēts — vajag to tikai izmantot. Digitalizētās preses ziņā Latvija noteikti ir izcilniekos. Bet ir arī rokrakstu materiāli. Abās lielajās bibliotēkās, gan Nacionālajā, gan Akadēmiskajā, it īpaši Misiņu krājumā, gan Rakstniecības un mūzikas muzejā, gan Nacionālajā arhīvā ir neizmērojami lielas bagātības, kas šajos pārdesmit gados no Rietumiem atgriezušās un ļauj padziļināti un konkrēti detaļās pētīt, kā tas viss notika. Tur arī bija savas intrigas, kaislības un pretišķības, nolieguni, un tas ir gauži interesanti. Un ir labāk izpētāms, nekā, atļausos spekulēt, pēc gadiem piecdesmit kāds varēs izzināt par mūsu laiku, jo tradicionālā epistulārā kultūra

aiziet interneta vidē, un, kamēr bibliotēkas nebūs atrisinājušas, kā arhivēt mājaslapas vai elektronisko saraksti, daudz kas vairāk vai mazāk aizies tālēs zilajās.

Jums bija interesanta intervija Latvijas radio par Gunāru Janovski, bijāt pētījis viņa saraksti ar izdevēju. Kā trimdas grāmatniecība jums atklājās caur šo saraksti?

Ļoti atšķirīga! Janovska gadījumā tas bija stāsts par viņa izdevēju Helmāru Rudzīti, *Grāmatu drauga* īpašnieku. Personība ar pietiekami lielu pieredzi kopš «lata grāmatas» ienākšanas Latvijas grāmatniecībā 1926. gadā. Tāpat Miķelis Goppers desmit gadus vēlāk ar savu bibliofilo izdevumu tradīciju. Bet jau minētie Dagnija un Juris Šleieri grāmatas sāka izdot tikai Stokholmā pirmajos trimdas gados. Tā spēja un tiecība uz perfekcionismu, jo īpaši Gopperam un Šleieriem, ir vienkārši apskaužama! Kad arī svešuma apstākļos cilvēki uzskata, ka poligrāfiskā, mākslinieciskās apdares ziņā vai kādos citos aspektos izdevums nevar būt pavisam, pa roku galam nostrādāts!

Tas nav isos vārdos izstāstāms, bet atsevišķos gadījumos sarakstes ir interesantākas nekā izdotie teksti. Arī Rudzītis nevarēja ieturēt bezkompromisa pozu, bet rēķinājās ar konkrēto, varbūt estētiskās gaumes ziņā pietiekami konservatīvo lasītāju publiku — ko tā ir gatava lasīt un pirkt. Helmāram Rudzītim sava veida laboratorija bija arī viņa izdots laikraksts *Laiks*, var redzēt, ka vienam otram autoram, kurš iesūtījis manuskriptu, viņš atsaka tāpēc, ka teksti, viņaprāt, ir kaut kā pārāk modernistiski, netradicionāli, pārāk atklāti savos formulējumos un tāpēc lielākajai daļai potenciālo lasītāju varbūt nepieņemami.

Kas pašlaik ir jūsu uzmanības centrā?

Pamatā — trimdas latviešu grāmatniecība, bet nekad jau nevar būt drošs, vai neuzrodas vēl kādas nepieciešamības, kādas fiksās idejas, kurām ir jāpieslēdzas. Viens piemērs tam ir arī pirms pāris gadiem topošā Grāmatniecības muzeja telpās Nacionālajā bibliotēkā sarīkotā izstāde. Tā bija vēl viena Latvijas cilmes bibliofilu krājuma reprezentācija — Kurzemes hercogu grāmatas, kas bija ceļojušas no Helsinkiem, no Somijas Nacionālās bibliotēkas. Tieši pirms 300 gadiem tās tika aizvestas no Latvijas, divas trešdaļas joprojām glabājas Pēterburgā, bet viena trešdaļa 19. gadsimta sākumā tika aizvesta uz Helsinkiem.

Šī trofejliteratūra vai pārvietoto kultūras vērtību tematika ir mūžveca, arī mūsdienās tā joprojām un pat pastiprināti interesē vismaz zinātniskās bibliotēkas. Ja mums kaimiņos ir Putinlande, tad, protams, varam aizmirst par normālām sadarbības iespējām un krājumiem, kas tur nonākuši, kaut vai par Pirmā pasaules kara laikā izvestās, ļoti vērtīgās Rīgas Politehniskā institūta bibliotēkas pētniecību. Dzīvojot brīvā pasaulē, nav nekādu sevišķu barjeru, lai šādas izstādes taptu, lai taptu kaut vai digitālas bijušo kolekciju rekonstrukcijas, katalogi un daudz kas cits. ■

Jānis Šiliņš

Vēstures gals vai sākums?

Jaunais informācijas laikmets pagēr arī jauna tipa vēsturnieka parādīšanos

Jānis Šiliņš ir vēstures zinātņu doktors, Latvijas Valsts vēstures arhīva eksperts. Pēta Latvijas 20. gs. sākuma politisko vēsturi, latviešu komunistu un padomju varas darbību Latvijā 1918.—1920. gadā, atsevišķus 18.—20. gs. Latvijas kultūras vēstures jautājumus.

Frensisa Fukujamas 20. gs. 80.—90. gadu mijā pasludinātais vēstures gals (1989. gada eseja *Vēstures beigas* un 1992. gada grāmata *Vēstures beigas un pēdējais cilvēks*) daudziem varēja šķist skandalozs, bet vienlaikus tas izrādījās visai precīzs. Uzvara aukstajā karā pār pēdējo lielo totalitāro ideoloģiju iezīmēja vēstures noslēgumu ne tikai politoloģiskā nozīmē. Līdz ar informācijas laikmeta sākumu 90. gados vēsture tās klasiskajā izpratnē nevarēja nenomirt. Tā bija «ziloņkaula torņa» vēstures nāve, kas aizrāva sev līdzī arī «ziloņkaula» vēsturniekus.

Akadēmiķus nomainīja eksperti; tematiski šaurus, bet metrāžas ziņā monumentālus pētījumus — zinātnisku rakstu mozaika ar «pārdodamiem» virsrakstiem; kalpošanu zinātnei un tēvzemei — spēja pakampt projektu finansējumu; vientuļos ģēnijus — starpdisciplināri un pārdisciplināri starptautiski projekti un darba grupas. Uz vēstures rakstīšanas skatuves vairs neatradās vieta nedz momzeņiem, nedz brodēliem, nedz toinbijiem un pat ne hobsbaumiem.

Atsevišķu zinātņu noriets

Patērnības kultūras uzvara 20. gs. nogalē pasludināja nāves spriedumu ne tikai vēsturei, bet arī citām humanitārajām un sociālajām zinātnēm. Auksto karu sāka tehnokrāti (ne velti Staļinu mūsdienu Krievijā sauc par efektīvu menedžeri), militāristi un tos pavadošais «zinātniskais aparāts», bet noslēdza ekoloģi, cilvēktiesību aktīvistu, žurnālistu, teologu un citu humāno vērtību paudēji. Uzvarēja nevis tanki un kodolraķetes, bet gan vērtības (labklājības valsts, demokrātijas un pašnoteikšanās ideāls), kuras uzplauka Rietumu humanitāro un sociālo zinātņu vidē. Moris

savu darbu bija padarījis, moris nu varēja iet.

Bet kur gan viņam doties? Prasības būt viegli pārdodamam un patērējamam, praktiskam un tūlīt pielietojamam izrādījās nesavienojamas ar šī nabaga mora *Curriculum Vitae*. No mūsdienu zinātnieka (arī vēsturnieka) prasa daudz — sasniegt izcilību pētniecībā, pedagoģijā, projektu vadībā un birokrātisku pārskatu rakstīšanā. Kā varat iedomāties, šajā sacensībā vienmēr uzvar pārskatu rakstīšana. Rezultātā sistēma producē nevis pētniecības vai pedagoģijas, bet gan pārskatu rakstīšanas dižgarus.

Ne velti kopš 90. gadiem redzam pakāpenisku humanitāro un sociālo zinātņu norietu rietumvalstīs. Vai tās ir apzinātas diskriminācijas vai «laikmeta gara» sekas, nav pilnīgi droši zināms. Šāda tendence ir arī bīstama pašai Rietumu civilizācijai. Ko darīsim, kad tā nonāks jauna eksistenciāla apdraudējuma priekšā? Varbūt tā jau ir nonākusi, tikai pārskatu kalni un projektu dzirnavas liedz mums to laikus pamanīt? Civilizācija nekad neuzvarēs barbarismu ar birokrātiski korektu pārskatu rakstīšanu. Tas pats par sevi jau ir barbarisms. Arī liels hadronu paātrinātājs un gravitācijas viļņu atklāšana diez vai līdzēs. Romas impērija esot gājusi bojā ne jau tāpēc, ka to iekaroja barbari, bet gan tāpēc, ka romieši paši bija kļuvuši par barbariem.

Bailes un cerības Latvijā

Latvijā pasauli piemeklējušais vēstures gals ir palicis nepamanīts banāla iemesla dēļ — tā nemaz nav paspējusi piedzimt. 19. gs. nogalē un 20. gs. sākumā vēstures rakstīšana bija «vāciska» un tāpēc mums visnotaļ sveša. Latviešus tolaik interesēja pavisam citas lietas, pagātnes zinātniska un akadēmiska apcere nebija tā svarīgākā prioritāte. Starpkaru periodā izspraukušos vēstures zinātnes asnus nosaldēja karš un okupācijas. Zīmīgi, ka vērtīgākie mūsu vēsturi apkopojošie darbi ir tapuši trimdā, demonstrējot Rietumu akadēmiskās vides spēcinošo ietekmi. Bet padomju periods, kaut ļāva dzimt daudziem interesantiem pētījumiem, uzkrāva vēstures rakstīšanai smago ideoloģizācijas, tendenciozitātes un politikas kalpones lāstu. Mēs, vēsturnieki, zinām, ka šis lāsts sen jau kā lauzts, bet apkārtējie vēl dažkārt skatās šķībi — sak, drošs paliek nedrošs.

Ir visi priekšnoteikumi, lai vēstures zinātne Latvijā varētu ne tikai dzimt, bet arī sekmīgi augt. Diemžēl mās šaubas, vai tā maz ir gaidīts bērns. Kronvaldu Atis pirms pusotra gadsimta pieprasīja vēsturi, kurai «vajadzētu mūs dīvaiņi aizgrābt un bez pašu nopūlēšanās viegli un nemanot mūs iecelt pašos senākos laikos iekšā, tā ka mēs šķistos sentēviem līdz ejot un stāvot, nospriežot un izdarot». Nav jau arī principiāli svarīgi, vai šī «dīvaiņā aizgrābšana» ir šausminoša (Otrais pasaules karš, okupācija, padomju laiki) vai sajūsminoša (ulmaņlaiki, Atmoda ar barikādēm). Galvenais, lai tā notiktu «bez pašu nopūlēšanās».

Vēsture nepavisam nav politikas kalpone. Tikpat labi varētu apgalvot, ka fizika vai ķīmija ir militārā kompleksa kalpone

Saprotams, šādas vēstures rakstīšanai nav vajadzīgi ne vēsturnieki, ne zinātnieki. Visvieglāk to ir uzfilmēt vai aprakstīt romānā. Protams, vēstures pētījumiem ir jābūt interesantiem, pat aizraujošiem, bet vienlaikus arī jāliek cilvēkam domāt – reflektēt par savu vietu un lomu laikā un telpā. Citādi vēsture ved tikai pie kolektīvā saprāta (ja tāds vispār pastāv) atrofijas.

Otru izplatīto ideju par vēstures misiju garām ejot jau pieminēju. Bieži ir dzirdēts (arī no vēsturnieku mutes) apgalvojums, ka vēsture esot politikas kalpone. Ja tā, tad Latvijā šī kalpone ir slikti apmaksāta, slinka un nedisciplinēta. No vienas puses, bez tās iztikt nevar, jo visiem kaimiņiem taču tāda ir! No otras puses, nav skaidrs, kas tai īsti būtu jā dara. Tiesa, uz kādu lielāku jubileju to var iesaistīt mājokļa uzpošanā. Bet ko ar to izčākstējušo veceni darīt pēc tam? Ko tai iesākt ikdienā? Varbūt iesaistīt propagandas karā pret kaimiņu mājā dzīvojošo izsūtēju? Vai uzdot konstruēt un saglabāt identitātes pašu kāpņu telpā mītošiem iedzīvotājiem? Nodarboties ar pagātnes mītu radišanu un varas leģitimizāciju? Šķiet, ar minētajiem uzdevumiem labāk tiks galā jaunāki un spraunāki ļaudis. Tā nu sanāk, ka bez vecās kalpones mierīgi varētu iztikt, tikai grūti viņai to pateikt acīs. Pārāk žēlīgs skatiens.

Par laimi, vēsture nepavisam nav politikas kalpone. Tikpat labi varētu apgalvot, ka fizika vai ķīmija ir militārā kompleksa kalpone vai patēriņniecības kulta apteksne. Visi taču var izmantot zinātnes sasniegumus, un visi tos var arī finansēt. Humanitārās un sociālās tehnoloģijas, šo zinātnes nozaru radītie produkti nav izņēmums. Tos politiķi var izmantot atbilstoši savas sajēgas līmenim – vai nu propagandas kariem, vai tukšam populismam, vai sabiedrības efektīvākai vadīšanai. Cita lieta, ka politiskā vara, ja vien nepastāv eksistenciāli draudi, parasti ir vai nu pārāk slinka, vai aprobežota, lai to darītu.

Zinātnes un varas attiecības vienmēr ir bijušas sarežģītas, un vēsture nav izņēmums. Acīmredzami ir īslaicīgie ieguvumi, kurus abas puses varētu gūt, būvējot arvien ciešākas attiecības. Tomēr vēsturnieku iesaistīšanās politikā ilgtermiņā var viņus tikai kompromitēt, bet politiķi no vēstures zinātnes nekad neiegūs to, ko viņi patiesi kāro. Vēstures zinātnei piemīt apbrīnojama spēja padarīt pagātni pārāk sarežģītu un politiski grūti manipulējamu. Tas arī ir iemesls, kāpēc totalitāros un pat autoritāros režīmos vēsture kā zinātne nevar eksistēt. Tikai demokrātija spēj būt daudz maz toleranta pret šo zinātnes nozari un respektēt tās pastāvēšanu.

Mūsdienu postideoloģiskajā realitātē varas un vēstures attiecības vairs nebalstās uz ideoloģisku nodevu nepieciešamību, bet gan centieniem vēsturi izmantot īslaicīgu, politiskās konjunktūras diktētu mērķu sasniegšanai. Arī šobrīd ar aizdomām varam jautāt – vai būs vēsture pēc «simtgades»? Vai par vēsturniekiem

kāds atcerēsies, kad ar vērienu būs nosvinēta Latvijas simtgade? Varbūt būs jāgaida nākamā lielā jubileja, vēl simt gadu, līdz vēsturnieku darbu atkal novērtēs?

Vēsturnieks starp laiku un vērtībām

Lai cik praktiskus zinātnes izmantošanas veidus cilvēki atrastu, pati par sevi tā nepavisam nav praktiska. Jauni atklājumi sakņojas lielā nepraktiskumā – simtos vai pat tūkstošos «muļķīgu» pētījumu, kas no malas izskatās pēc veltīgas resursu un laika šķērdēšanas. Arī paši zinātnieki reti kad ir praktiski cilvēki. Praktiķi diez vai spētu ļauties pētnieciskai apsēstībai, kas nepieciešama jaunu atklājumu veikšanai. Savukārt zinātniekiem ir sarežģīti pārvērst savus atklājumus viegli ražojamā un izmantojamā tehnoloģijā.

Ja runājam par «parastu» pilsoni, tad viņa zinātnes patēriņš lielākoties ir tik pastarpināts, ka saistība starp viņa īpašumā esošo viedtālruni un augstākās matemātikas vai materiālzinātnes sasniegumiem bieži paliek apziņai apslēpta. Šajā ziņā vēsturnieki atrodas diezgan privileģētā situācijā, jo mūsu pētījumi ir pieejamāki jebkuram lasīt protošam un grībošam iedzīvotājam.

Ko tad īsti pēta vēsturnieki? Mēs nodarbojamies ar sociumu preparēšanu, ar pagātnes sabiedrību izpēti un apjēgsmi – KAS īsti un KĀPĒC ir darīts. Tātad mūs interesē galvenokārt divas lietas: laiks un vērtības. Laiks kā procesualitātes mērs, jo pagātnes procesu iekšējo dinamiku un vēsturisko nozīmi ir iespējams atklāt tikai laika plūdu. Savukārt ar vērtībām apzīmēju to, kas paliek pāri pēc pagātnes cilvēka rīcības motivāciju, ideju, uzskatu, aizspriedumu un citu intelektuālās piepūles daudzveidīgo augļu izķīdāšanas.

Ko vēsturnieki var dot atpakaļ sabiedrībai? To pašu, ko pētām, – vērtības un laiku. Pēc dzelzainā Godvina likuma – jo garāka diskusija izvērsās internetā, jo lielāka iespēja, ka tajā parādīsies salīdzinājums ar nacistiem vai Hitleru. Pagātne vērtības ne tikai glabā, caur pagātnes refleksiju tās iespējams arī aktualizēt. Vērtības ir cieši saistītas ar tradīciju pārmantojamību, to apšaubīšanu un atjaunošanu. Vērtību aktualizēšana ļauj vēsturniekam nest mūsdienu sabiedrībai būtiskus vēstījumus.

Viens no pozitīviem pašmāju piemēriem ir Latvijas Universitātes profesora Harija Tumana pētījums par varonību Senajā Grieķijā. Mūsdienām nepieklājīgi biežais sacerējums un tam sekojošās diskusijas nesa autoram Latvijas gada vēsturnieka balvu un iekļaušanu *Satori* ietekmīgāko domātāju topā. Profesoru esot pārsteigusi sabiedrības interese par viņa pētījumu. Viņš to sākotnēji rakstījis «atvilktnēi», bet pašam negaidot, tas izrādījies ļoti aktuāls. Jāpiebilst, ka jau Tumana grāmatas nosaukums *Varoņi un varonība Senajā Grieķijā* liecina par šī darba koncentrēšanos uz vērtību iztirzāšanu. Bet tas neaprobežojas ar to vien. Pievērsšanās kultūru

Pagātne vērtības ne tikai glabā, caur refleksiju tās iespējams arī aktualizēt. Sv. Pētera statuļa Vatikānā.

Foto - AFP/LETA

un civilizāciju uzplaukuma un norieta procesu aprakstam skar arī otru vēstures zinātnei būtisko – laika – dimensiju.

Temporālais konsenss

Mēdz teikt: kā mēs mērām laiku, tā laiks mēra mūs. Džordža Orvela formula – «kas kontrolē pagātņi, tas kontrolē nākotni; kas kontrolē tagadni, kontrolē pagātņi» – raksturo procesualitātes dziļākas kopsakarības ārpus konkrētā laikmeta un telpas nosacījumiem. Lai kādā politiskajā režīmā sabiedrība dzīvotu, tai nepieciešama pagātnes, tagadnes un nākotnes harmoniska saskaņošana. Bez skaidra priekšstata par pagātnes procesiem, kuru var sniegt tikai vēstures zinātne, to nav iespējams panākt. Piebilde, ka laika harmonizācija nepavisam nenozīmē ideāla līdzsvara, piespiedu kompromisa vai uzspiestas dominances panākšanu. Pagātnē var būt vieta dažādām atmiņām un dažādām interpretācijām, bet zinātniskajai objektivitātei jāpalīdz iesaistītajām pusēm atbrīvoties no kompleksiem, bailēm un aizspriedumiem.

Sabiedrībai, lai tā varētu droši skatīties nākotnē, ir jāpanāk vienošanās par to, kā tā attiecas pret savu pagātņi. Sabiedrībai ir nepieciešams temporāls konsenss. Sašķelta pagātnes uztvere rada ne tikai šķelšanos sabiedrības iekšienē (piemēram, divkopienu sabiedrībās) tagadnē,

bet arī apjukumu attiecībā uz kopējo nākotni. Vai vispār ir iespējama kopēja nākotne, ja nav kopējas pagātnes? Šajā ziņā Latvijas politiskajā un publiskajā diskursā valdošā prasība atzīt padomju okupācijas faktu ir daudz veselīgāka nekā aicinājums atteikties no pagātnes vispār. Skaļi strīdēties ir labāk, nekā klusi nīst. Strīdī mums vismaz dod cerību uz savstarpējas sapratnes vai piedošanas iespējamību. Bet piedošana taču nav skleroze!

Vēl viena svarīga vēstures funkcija ir spēja mazināt «futūršoku» (futurologa Alvina Toflera ieviests jēdziens), kuru sabiedrība piedzīvo strauju pārmaiņu laikmetā. Savas pagātnes zināšana, arī sarežģītu pagātnes procesu izprašana mazina pārmaiņu radīto psiholoģisko stresu gan individuālā, gan kolektīvā līmenī. To var izraisīt radikāli jaunu tehnoloģiju ienākšana, principiāli jaunas sociālās attiecības, demogrāfijas un migrācijas jautājumi, pat it kā nenozīmīgi ikdienišķas pārmaiņas. Aicinājumi mācīties no vēstures ir nekas cits kā «futūršoka» profilakse, jo pagātne taču nekad burtiski neatkārtojas un no vēstures var mācīties tikai to, ka neviens no tās nemācās. Tomēr apziņa, ka «nav nekā jauna šajā pasaulē» un ka agrākās sabiedrības ir spējušas adaptēties vēl straujākām pārmaiņām, var būtiski mazināt pārmaiņu nestos riskus.

Jauna paaudze – jauna vēsture

Katrai paaudzei ir jāraksta sava vēsture. Vēstures pārrakstīšana ir normāls process, ja tas notiek atsevišķas paaudzes ietvaros, nevis uzpūšot kādam jaunam politisku pārmaiņu vējiņam. Vēsturi rakstām tādu, kādi esam mēs paši, tā ir mūsu spogulis. Jaunais informācijas laikmets paģēr ne tikai jaunas vēstures rakstīšanu, bet arī jauna tipa vēsturnieka parādīšanos. Piemēram, sociālie tīkli pamazām kļūst par vidi, kurā vēsturnieki ne tikai apmainās ar domām un dalās ar aktualitātēm, bet arī komunicē ar pārējo sabiedrību. Šī savstarpējā komunikācija potenciāli paplašina akadēmiskās diskusijas telpu, kurai ir dota pieeja ikkatram. Nākotnē šī tendence noteikti kļūs vēl izteiktāka. Šķiet, ka vēsturniekiem, lai cik kāds no mums būtu konservatīvs un tendēts uz vecām, labi pārbaudītām lietām, neizbēgami būs arvien vairāk jāsaaug ar modernajām informācijas un komunikācijas tehnoloģijām. Arvien lielāku lomu mūsu darbā ieņems komunikācija un plašākai sabiedrībai saprotamu un viegli izmantojamu simbolu ražošana. Laikmetā, kurā tieši informācija un simboli kļūst par galveno patēriņa produktu, vēsture kādu dienu var kļūt par ļoti praktisku, varbūt pat pārāk praktisku zinātņi, kur līdzās vēsturniekiem teorētiķiem plecu pie pleca darbosies vēstures inženieri un pārdošanas speciālisti. Vēsture ir mirusi? Lai dzīvo drosmīgā jaunā vēsture! ■

Otto Ozols

Viena romāna tulkošanas dēkas

Centieni izstāstīt svešvalodās par «latviešiem visur» atstājuši rūgtu pēcgaršu

Otto Ozols (1970) ir latviešu prozaīķis un publicists. Sarakstījis romānus *Latvieši ir visur* (2011) un *Teodorus. Deja ar Zilonzivi* (2014), publicistisko rakstu krājumu *Neērtās patiesības. Vēstules XXI gadsimta latvietim* (2015). Regulāri raksta komentārus portālos un periodikā, pauž viedokli sociālajos medijos. Aktīvs Katalonijas neatkarības idejas atbalstītājs.

Mūsdienās ierasts, ka cilvēki labprāt dalās ar dzirkstošiem un iedvesmojošiem veiksmes stāstiem, savukārt par neizdošanos vai sūrāku pieredzi prātīgi un noslēpumaini klusē. Kaut arī savu darbu tulkošanu svešvalodās un ārzemju grāmatniecības tirgu iekarošanu gluži par veiksmes stāstu nosaukt nevaru, par gūto pieredzi tomēr pastāstīšu — gan tādēļ, lai gaisinātu vienu otru ilūziju par lietu kārtību pašu mājās, gan tādēļ, lai citiem spalvasbrāļiem nebūtu jāmaldās pa maldu ceļiem, saņemot liekus punus pierē vai zilumus citviet.

Pirms sešiem gadiem sarakstīju savu pirmo grāmatu *Latvieši ir visur*. Zināju, ka akadēmiskā tradīcijā ieturētie darbi par vēsturi reti gūst ievērojamas publikas daļas uzmanību un interesi — pat aizraujošā valodā rakstīti populārzinātniski stāsti par Latvijas vēsturi nevar lepoties ar lielu pieprasījumu. Tādēļ savai grāmatai izvēlējos dēku romāna žanru. Rakstot *Latvieši ir visur*, paturēju prātā Dena Brauna *Da Vinči koda* recepti — dēku stāsts jāsavjauc kopā ar krietnu vēstures devu. Lai arī snobi par Braunu smīkņāja, viņa grāmata sasniedza milzīgu lasītāju auditoriju.

Dariju līdzīgi, rakstīju uzrunājoši un plašam lasītāju lokam pieņemamā valodā. Turklāt paturēju prātā, ka rakstu arī tiem, kuri par Latviju un latviešiem, iespējams, nezina gandrīz neko. Apzināti centos to padarīt interesantu arī ār-

zemniekiem vai tiem trešās ceturtais paaudzes trimdiniekiem, kuri dažādu iemeslu dēļ zaudējuši saikni ar vecvecāku dzimteni, kultūru, valodu. Domāju arī par tiem Latvijas iedzīvotājiem, kuri dzīvo maldos vai padomju murgaino vēstures aizspriedumu gūstā.

Romānu sāku rakstīt, pats dzīvodams ārpus Latvijas, un tas ietvēra arī smeldzi un ilgas pēc mājām, ko izjūt gandrīz ikviens no mūsdienu aizceļotājiem. Tādas izjūtuši un joprojām izjūt desmiti un pat simti tūkstoši to, kuri dažādu iemeslu dēļ pametuši savu vecāku zemi un savas mājas.

Latvijā grāmata tika pasniegta un arī uztverta kā stāsts par latviešiem, taču tā drīzāk ir eiropieša liecība — aprakstīju PSRS okupācijas laikā uzauguša jauna cilvēka pieredzi šaipus dzelzs priekšskaram un ceļojumu laikā 20 gadus vēlāk jau tā dēvētajā brīvajā pasaulē. Grāmatā turklāt arī atspoguļots laikmets, kurā vēl nebija ne interneta, ne mobilo sakaru, un simboliskā, pat radikālā pāreja uz citu — informācijas tehnoloģiju — laikmetu. Daudzi jau aizmirsuši, kā tikām biedēti ar draudīgo 2000. gadu, kad datorī jukšot prātā un notikšot dažādas pārdabiskas lietas. Patiesībā nonācām jaunā laikmetā, kurā mainījies ir daudz vairāk, nekā šobrīd spējam apjaust.

Latvieši ir visur pārspēja pārdošākās cerības — Latvijā tā kļuva par 2011. gada visvairāk lasīto grāmatu, bija visvairāk pirkta divās no trim lielākajām grāmatnīcu ķēdēm, ļoti pieprasīta bibliotēkās, plaši pieminēta medijos. *iTunes* interneta grāmatu veikalā tā bija pieprasītāko sarakstos arī pēc pieciem gadiem. Cilvēki to lasīja, sūtīja draugiem un saviem pieaugušajiem bērniem uz ārzemēm kā atgādinot: lieliski, ka latvieši ir visur, bet daudz svarīgāk, ka tie dzīvo savās mājās Latvijā.

Nepārprotiet, šobrīd nav nekādas jēgas romānu reklamēt — grāmatu veikalos palikuši tikai pārdesmit eksemplāru, un esmu nolēmis atkārtoti to vairs neizdot. Ir iznākušas divas citas manas grāmatas un jau padomā nākamās.

Grāmatai latviešu sabiedrībā atrodoties popularitātes virsotnē, daudzi taujāja pēc tulkojuma angļu valodā, jo beidzot esot aizraujošs stāsts par Latviju un latviešiem, ko varētu dāvināt angļiski lasošajiem. Kad sāku interesēties par šī darba tulkošanas iespējām, visās iespējamajās savas valsts institūcijās saskāros ar absolūtu interese trūkumu — romāns nebija vajadzīgs ne Latvijas tēla veidotājiem, ne integrācijas speciālistiem, ne lielajiem reemigrācijas plānu kalējiem. Tie izlikās, ka manas grāmatas vienkārši nav.

Tomēr paļauties uz valsti nav manā dabā, tāpēc tulkošanu nolēmu finansēt pats. Angļu tulkojumam man ieteica ārkārtīgi smalku trimdas literātu, kuru visi ļoti slavēja. Viņš kādreiz pat esot rakstījis runas angļu valodā visspēcīgāk-

Grāmatā ļoti skarbi kritizēta zviedru politika un lielais bizness, īpaši tā nežēlīgi ciniskā un postošā darbība Latvijā. Vai šī iemesla dēļ romānam tā arī nebija lemts pienācīgā veidā nonākt pie zviedru lasītājiem?

jai Latvijas prezidentei. Tāda mēroga reputācija mani tik ļoti apžilbināja, ka uzreiz arī vieglprātīgi samaksāju avansu par pusi no darba. Tomēr tulkojumu neizdevās sagaidīt un nau-du atpakaļ ne tik. Diemžēl līdzīgi, smalkās reputācijas apžilbināti, iekrita arī vēl citi autori. Pirmais mēģinājums tikt pie kvalitatīva tulkojuma izgāzās.

Biju solījis lasītājiem izdot grāmatu arī krievu valodā. Vairs nemēģināju runāt ar tik ļoti svarīgajiem integrācijas speciālistiem un tulkošanu finansēju pats, savukārt apgāds *Atēna* rūpējās par tās izdošanu un izplatīšanu. Uzskatījām to par mūsu pilsonisko ieguldījumu integrācijā, skaidrojot krievu valodā lasošajiem Latvijā un ārpus tās mūsu smago un sarežģīto vēsturi.

Ar tulkojumu krievu valodā viss gāja labi, grāmata tika izdota un pat puslīdz pieprasīta. Krieviski tās nosaukums bija mazliet atšķirīgs, toties vēl intriģējošāks — *Oņi pšovjudu (Viņi ir visur)*. Tomēr Krievijā to neviens negribēja izplatīt, un arī krievu grāmatu tikls *Polaris* Latvijā atteicās to pārdot. Neraugoties uz to, ka par krieviem grāmatā runāts bez aizspriedumiem un dusmām... Izrādījās — krieviem šokējoša šķitusi tā grāmatas daļa, kurā stāstīts par Baltijas tautu attieksmi pret dominējošo titulnāciju padomju okupācijas gados — tā ir ļoti atklāta un godīga grāmatas daļa. Tās dēļ Krievijas grāmatu veikalos plauktos romāns diemžēl nenonāca.

Tā kā lielu daļu sava honorāra jau biju investējis tulkojumu apmaksā, angļu tulkojumam atkārtoti mēģināju rast atbalstu Latvijas Literatūras centrā. Tomēr to neizdevās sagaidīt. Beigās metu plinti krūmos un atteicos no cerības par grāmatas tulkošanu angļu valodā.

2014. gada sākumā, apmēram tajā laikā, kad uzliesmoja Ukrainas konflikts, iznāca mana otrā grāmata *Teodorus. Deja ar Zilonzivi*, kurā šie notikumi jau tika prognozēti. Šis romāns bija precīzāks un lakoniskāks par iepriekšējo — īsts uz starptautisku auditoriju mērķēts politiskais trilleris. Latvijas Literatūras centram tikai formas pēc apjautājos par iespēju to tulkot angļu valodā, jo atbildi jau nojautu. Atkal pats finansēju tulkojumu un sāku meklēt izdevēju.

Gāja grūtāk nekā savulaik Dž. K. Roulingai, šodien pasauleslavenajai britu rakstniecei, jo uzrunāju pāri par 200 Rietumos strādājošu literāro aģentu. Vairums atsūtīja formālas atbildes un lika saprast, ka viņus pirmām kārtām interesē Rietumu autori, nevis nevienam nezināms autors no Latvijas. Beidzot nonācu kontaktā ar izdevēju, kuram grāmatu izdošana ir tikai inteligēnts hobijs. Darba angļiskās versijas vāks tapa Portugālē. Savukārt *Amazon* un *iTunes* veikalos bez jēlkāda mārketinga un publicitātes tā ir tikai viena grāmata starp miljoniem. To pērk puslīdz labi, bet spožiem pārdošanas kritērijiem tā neatbilst. Interesanti,

ka slavenā ASV seriāla *Homeland* 4. sezona lielā mērā sasaucas ar grāmatas pamatfabulu un darbības vietām. Tomēr nav šaubu, ka tā tāda sakritība vien ir.

2014. gada nogalē notika gandrīz brīnums — par grāmatu *Latvieši ir visur* ieinteresējās kāds zviedru izdevējs. To pārsauca par *Letternas revansch (Latviešu revanšs)* un 2015. gada Gēteborgas grāmatu izstādē to piedāvāja lasītājiem. Šī grāmatu mese ir gada lielākais kultūras pasākums ne tikai Zviedrijā, bet visā Skandināvijā.

Tomēr tieši Gēteborgā sākās divainības. Izdevējs, kurš teksta tulkošanai zviedru valodā bija saņēmis Latvijas Literatūras centra atbalstu, pēkšņi izlikās, ka tā nemaz nav izdevniecības *Lava Förlag* grāmata — izstādes laikā viņš to pat negribēja izlikt publiskai apskatei. Galu galā grāmata formāli tika izstādīta, taču faktiski tā arī palika neieraugāma. Pēc tam izdevējs nekautrēdamies atzina, ka viņam daudz svarīgāki ir zviedru, nevis latviešu autori. Izrādījās, ka manas grāmatas zināmības veicināšanai nebija pat padomā nekādas mārketinga vai publicitātes kampaņas. Izdevējs nepakustināja ne pirkstu, lai grāmata nonāktu Zviedrijas grāmatveikalu plauktos, bibliotēkās un lai par to rakstītu puslīdz cienījamu mediju grāmatu apskatos.

Šajā gada lielākajā Skandināvijas kultūras dzīves notikumā piedalījās arī vairāki nopietni Latvijas grāmatniecības uzņēmumi, tomēr neviens no Latvijas vēstniecības Zviedrijā grāmatu izstādē Gēteborgā tā arī neparādījās. Ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs apsoliya noskaidrot, kāpēc, bet joprojām kavējas ar atbildi.

Grāmatā *Latvieši ir visur* ļoti skarbi kritizēta zviedru politika un lielais bizness, īpaši tā nežēlīgi ciniskā un postošā darbība Latvijā. Vai šī iemesla dēļ romānam tā arī nebija lemts pienācīgā veidā nonākt pie zviedru lasītājiem? Ar ko tādā gadījumā Zviedrija atšķiras no Krievijas?

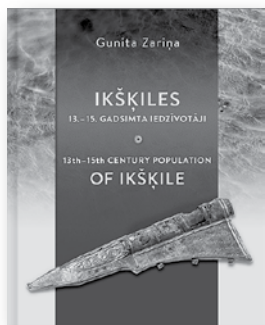
Tomēr ir arī labas ziņas, piemēram, Valentīnas Freimanis grāmata *Ardievu, Atlantīda!* Vācijā saņēmusi augstus novērtējumus, tā pieejama grāmatnīcu plauktos. Sekmīgi klājoties arī Jāņa Joņeva grāmatas *Jelgava 94* tulkojumiem franču un norvēģu valodā. Abi darbi saņēmuši Latvijas Ārlietu ministrijas atbalstu.

2018. gadā grāmatu tirgū Londonā Eiropas grāmatniecības nozares gada lielākajā pasākumā vienā stendā sevi pieteiks Latvija, Lietuva un Igaunija. Latvija tikšot pārstāvēta ar 25 ārvalstīs izdotiem literāro darbu tulkojumiem angļu valodā. Jau pašlaik tiek domāts par to, kā veidot un uzturēt izdevēju interesi par latviešu autoru grāmatām.

No manas pieredzes izriet, ka autoram pašam ar to nebūtu jānodarbojas. Latviešu literatūras virzīšana ārvalstu tirgos gan organizatoriski, gan finansiāli laikam tomēr ir valsts uzdevums. ■

Armands Vijups

Populāri akadēmiski par sen mirušajiem

Gunīta Zariņa. *Ikšķiles 13.–15. gadsimta iedzīvotāji / 13th–15th Century Population of Ikšķile*. Rīga, 2016.

Armands Vijups (1963) ir arheologs, vēstures zinātņu doktors, LU asociētais profesors. Pētījis Latvijas seno rotu tipoloģiju, ģerboņu vēsturi, numismātikas un sfragistikas jautājumus.

Pēdējā desmitgadē, par spīti visām krīzes blaknēm, vēsturē ieinteresēts lasītājs nevarētu sūdzēties par izdoto pētījumu (grāmatu, rakstu krājumu, rakstu utt.) trūkumu. Lidzās 20. gs. vēsturei veltītajam pašsaprotami lielajam dažādu publikāciju skaitam gandrīz tikpat populāra ir Latvijas arheoloģija un senākā vēsture.

Vairums no arheologu publikācijām ir zinātniski pētījumi, veltīti kāda jautājuma akadēmiskai analīzei. To izklāsta veids ir atbilstoši lakonisks, «sauss», salīdzinoši šauram interesentu lokam adresēts. Tiesa, ir pieejami arī populārzinātniski vēstījumi, piemēram, arheologu Arņa Radiņa un Andreja Vaska monogrāfiskie izdevumi, kas sniedz kvalitatīvu ievadu Latvijas senākajā vēsturē. Tomēr plašākam interesentu lokam viegli pieejamu tekstu diemžēl ir kaitinoši maz. Šķiet, ne tikai neesam mācīti, bet arī nevēlamies tādus radīt. Tādēļ jo patīkamāk, ka šādu publikāciju klāstā iekļaujas arī nesen izdevniecībā *Zinātne* klajā nākusi *Dr. hist.* Gunitas Zariņas bilingvālā (latviešu un angļu) monogrāfija *Ikšķiles 13.–15. gadsimta iedzīvotāji*.

Šis darbs ir fascinējošs pētījums par mikroreģiona iedzīvotājiem apmēram 300 gadu griezumā. Tajā redzami gan arheoloģijas, gan rakstīto avotu vēstures, gan bioarheoloģijas pētījumu rezultāti. Ne tikai senlietas vai apbedīšanas tradīcijas, ne tikai rakstīto faktu un bijību raisošu eksakto parametru uzskaitījums, bet brīvi plūstošs, viegli uztverams stāstījums tieši par to, kas mūs interesē, – par cilvēku pirms vairāk nekā piecsimt gadiem. Koncentrētā vēstījumā un brīnišķīgā ilustratīvā piedāvājumā lasītājs uzzina par sieviešu un vīriešu apģērbu, izskata atšķirībām starp Daugavas lībiešiem un turpat Ikšķiles baznīcā pētītajiem apbedījumiem ar ģermāņiem (tātad ieceļotājiem) rakstu-

rīgajiem sejas pantiem. Iespējams, dažam lasītājam tiks sagrauti stereotipiski priekšstati par «mazajiem» ļaudīm senatnē (ikšķīliešu augums tolaik bija mazāks nekā mūsdienās ierastais – vidēji 171,6 cm vīriešiem, 156,6 cm sievietēm, un salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadsimtiem vērojama auguma samazināšanās par apmēram 2,5 cm!), par seno cilvēku «veselajiem zobiem», viņu vidējo mūža ilgumu un citām dzīves jomām.

Vēstures «subjektivitāte» izpaužas tajā, ka meklējam pagātnes dzīvē tos aspektus, kas mūs interesē šodien. Tieši tādēļ grāmata lasāma ar aizrautību – kādi tad viņi, senie ikšķīlieši, bija salīdzinājumā ar mums? Kā iespējams to objektīvi, bez teorētiskām spekulācijām pētīt? Lasītājam bez atbilstošas izglītības ir visai apgrūtināts, varbūt pat neiespējami lasīt akadēmisku rakstu, kura pamatā būtu stabilo izotopu analīzes metode. Autores izklāstā tā kļūst viegli uztverama – bērnu zīdīšanas ilguma noteikšana un pieaugušo uztura specifika līdz ar to nav tikai pieņēmumos balstītas hipotēzes, bet eksakti konstatējami fakti.

Atkarībā no lasītāja skatpunkta nodaļa *Par ko stāsta zobi* lasāma kā populārs zinātnisks izklāsts par to, kā datēt arheoloģiskajos pētījumos atsegtos senos apbedījumus un ko zobi vēsta par cilvēka dzīvesveidu, vai arī kā sava veida kriminālstāsts. Abos gadījumos vienlīdz aizraujoši. Sava vieta atvēlēta arī seno cilvēku traumām, ievainojumiem un slimībām. Interesanti, ka arī Ikšķīlē, tāpat kā gandrīz visur Latvijā (izņemot Rīgu un Ventspili), arheoloģiski nav iespējams izsekot rakstīto avotu liecībām par epidēmijām, kurām vajadzētu būt saskatāmām vēsturisko laiku apbedījumu vietās.

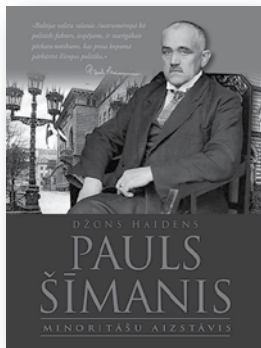
Var jautāt, kādā mērā šī grāmata varētu interesēt lasītājus ārpus Ikšķiles un tās tuvējās apkārtnes? Savā ziņā 13.–15. gs. ikšķīlieši ataino kopējo tālaika Latvijas teritorijas iedzīvotājiem raksturīgo. Būtiski, ka analogijām un salīdzinājumam autore plaši izmanto materiālus par Eiropas ziemeļdaļas senajiem iedzīvotājiem. Līdz ar to ieinteresēts lasītājs viegli var paraudzīties pāri grāmatas nosaukumā iezīmētajām teritoriālajām robežām.

Gunitas Zariņas grāmata ir sava veida indulgence «tradicionālajiem» arheologiem, tiem, kas veica un veic izrakumus seno apbedījumu vietās. Šī grāmata nebūtu iespējama bez arheologa Jāņa Graudoņa (1913–2005) pagājušā gadsimta 60. gadu beigās un 70. gadu sākumā Ikšķīlē veiktās 600 apbedījumu rūpīgās arheoloģiskās izpētes.

Vēstījums, ko par sevi snieguši sen apbedītie ikšķīlieši, attaisno viņu miera traucēšanu. Un šo vēstījumu jāspēj pasniegt vienlaikus akadēmiskā un arī populāri saistošā stāstījumā. Tāda arī ir šī grāmata. ■

Raimonds Cerūzis

Vai bija jēga?

Džons Haidens. *Pauls Šimanis: minoritāšu aizstāvis*. Rīga: SIA Vesta-LK, 2016.

Raimonds Cerūzis (1973) ir vēstures doktors, Latvijas Universitātes asoc. profesors, grāmatas *Vācu faktors Latvijā: 1918–1939: politiskie un starpnacionālie aspekti* (Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004) un citu vācbaltiešu vēsturei veltītu pētījumu autors.

2004. gadā britu vēsturnieks, Bredfordas Universitātes profesors Džons Haidens (*John Hiden*, 1940–2012) publicēja grāmatu par Latvijā pirms Otrā pasaules kara pazīstamāko vācbaltiešu politiķi Paulu Šimani (1875–1944). Grāmata bija zināma galvenokārt vēsturnieku aprindās. Tādēļ jo lielāks pārsteigums, ka 11 gadus pēc oriģināldarba iznākšanas grāmatniecās parādījies tās latviskais tulkojums mākslinieciski augstvērtīgā, gaumīgā noformējumā, kas drīzāk piedienētu kādam daiļdarbam vai mākslas albumam.

Džons Haidens, nebūdam Baltijas izcelsmes, visu mūžu nodarbojās ar Baltijas valstu vēsturi. Sava radošā mūža noslēgumā pievērsās vācbaltiešiem, un īpaši viņu piesaistīja Paula Šimaņa personība.

Jurista izglītību ieguvušais žurnālists Pauls Šimanis starpkaru periodā bija viens no Eiropas nacionālo minoritāšu kongresu lideriem, Latvijas Satversmes sapulces un visu pirmskara Saeimu deputāts, vācbaltiešu frakcijas vadītājs un Rīgas domnieks, arī Baltijas reģionā ievērojamākās vācu avīzes *Rigasche Rundschau* (*Rīgas Apskats*) galvenais redaktors parlamentārās demokrātijas gados. Kā dedzīgs antikommunists un varbūt pat vēl dedzīgāks antinacionālists viņš pauda arī tolaik grūti izprotamas un pat nereālas idejas par tautu samierināšanu Eiropā. Viena no šādām idejām bija valsts un nacionalitātes nošķiršana. Latviešiem, līdzīgi kā daudzām citām nācijām, nebija saprotams, kā var pastāvēt nenacionāla valsts, bet tieši to Šimanis centās popularizēt, saņemot kritiku no latviešu politiķiem un sabiedriskajiem darbiniekiem. Tieši tāpat viņu kritizēja vācbaltieši Latvijā un vācieši Vācijā, uzskatot, ka Šimanis darbojas pret vācu (un arī Vācijas) nacionālajiem mērķiem. Diemžēl Haidens nav devis skaidrojumu Šimaņa teorijām mūsdienu kontekstā. Šima-

ni var uzskatīt par vienpatni, kam nebija pa ceļam nedz ar ekstrēmistiem, nedz konservatīvajiem, un viņam nepatika arī citi lideri sev blakus.

Britu vēsturnieka ieguldījums Šimaņa personības izpētē bijis nozīmīgs, tomēr grāmata ir gloriificējoša Šimaņa kā politiķa, nevis personas biogrāfija. Viņa uzskatiem oponentojošie viedokļi, ja tie atrodami, tiek pasniegti kritiski. Darbā izmantoti materiāli galvenokārt vācu valodā, to vidū paša Šimaņa raksti Latvijas un ārvalstu presē, bet gandrīz nemaz neparādās avotos balstītas liecības par latviešu attieksmi pret Šimani un viņa idejām, autoram secen pagājuši arī gandrīz visi agrāk latviski izdotie pētījumi par Šimani.

Kopumā nepamet vilšanās sajūta, šķiet, kaut kas aizmirsts vai nav pateikts līdz galam. Vai grāmatas publikācija latviski saistīta ar 140 gadiem kopš Šimaņa dzimšanas? Varbūt ar nacionālās problemātikas aktualizāciju Eiropas Savienībā un Šimaņa piemēra pielietojumu mūsdienās?

Kritiski vārdi sakāmi arī par tulkojumu: tas veidots pēc daiļliteratūras principiem, kas akadēmiskā pētījumā nav pareizi. Tekstā daudzviet ir gan teikumi, kuri vairākkārt jāpārlasa, lai saprastu to jēgu, gan pat graužošas tulkojuma neprecizitātes. 1939. gada nogalē notikusī vācbaltiešu izceļošana vai pārvietošana (*Umsiedlung*) uz Lielvāciju konsekventi tulkota kā «repatriācija». Šāds jēdziena lietojums kategoriski noraidāms. Repatriācija taču nozīmē «atgriešanās dzimtenē», bet vācbaltieši bija dzimuši Latvijā vai Igaunijā, dzīvojuši te daudzās paaudzēs. Vācija nebija nedz viņu pašu, nedz arī viņu vecāku dzimtene, turklāt 1939. gadā viņi nenonāca arī savas etniskās tēvzemes teritorijā, bet tika izmītināti t. s. Vartas apgalbā, ko Vācija bija ieguvusi no okupētās Polijas. Lieki teikt, ka «repatriāciju» vācbaltieši un viņu pēcteči uztvert gluži vai kā tišu apvainojumu. Žēl, ka grāmatas tulkotājs un izdevējs par to nav zinājis.

Dīvaini tulkoti vairāki apzīmējumi. Kopš 1933. gada Vācijā veiktā dažādu biedrību un institūciju pakļaušana vai pielāgošana (*Gleichschaltung*) nacionālsociālistu ideoloģijai absurdā muzikoloģiskā veidā (!) kļuvusi par... «pieskaņošanu». 1923. gadā dibinātā Latvijas Vācbaltiešu darba centrāle (*Zentrale deutsch-baltischer Arbeit*), kas 1928. gadā pārdēvēta par Latvijas Vācbaltiešu tautas apvienību (*Die deutsch-baltische Volksgemeinschaft in Lettland*), ieguvusi necilu apzīmējumu – Vācbaltiešu tautas biedrība. Taču šī organizācija koordinēja un apvienoja vācbaltiešu sabiedrisko un daļēji arī politisko darbību. Tās nozīmi samazināt līdz parastas biedrības līmenim ir nepieļaujami.

Šis un citas kļūdas nav tikai stilistiski negludumi, tās ietekmē lasītāja spriestspēju par pagātnes realitāti. Grāmatas izdevējiem piemītusi vēlme padarīt maigākus, latviešu lasītājam pieņemamākus vēsturiskos jēdzienus, nosaukumus un to saturu, kā arī veidot akadēmisku pētījumu kā daiļdarbu. Atliek jautāt – vai bija jēga? ■

Līvija Baumanē-Andrejevskā

Šamanis pirms negaisa

Māris Salējs. *Kā pirms pērkona. Pētergailis, 2016.*

Visdažādākajos laikposmos, arī 21. gadsimtā, ir tieksme liriķu rindās meklēt «pēdējos romantiķus», kuru poētikā rodamas romantisma dzejas principu vai ideju mūsdienīgas transformācijas. Māris Salējs ir viens no tiem autoriem latviešu jaunākajā dzejā, kurš neoficiāli apvīts ar «pēdējā romantiķa» oreolu.

Ceturtajā Salēja grāmatā vērojamas viņa dzejas rokrakstam piemītošās iezīmes: asus afektus un disonanses aizstāj apcerīgs, gaišas melanholijas apdvests vērojums, apskaidriba. Viss esošais un bijušais ir klātesošs; pasaule vienlaikus ir gan mūžveca («nekādu noslēpumu. viss jau uzrakstīts» (139)), gan vienreizīga un arvien apbrīnu raisoša, tāda, ko gribas slavīnāt («ozianna! o / dzīvot» (14)).

Salēja dzejas «es» romantismam tipiskā kontemplācija ir harmonizējoša tuvība ar dabu, patveroties Latvijas lauku ainavā ar lupīnām piebārstītām ceļmalām un augusta vakaram raksturīgo smaržu. Tomēr tā nav parasta dzirdēšana un redzēšana, tā ir pacelšanās pāri – izešana ārpus sava «es» robežām, topot par jūtīgu mediatoru. Līdztekus «taustāmai» dabas ainavai tiek paustas arī pārpasaulīgās ilgas pēc neizdzīvotas pilnības: «ai kā gribas atkal tais auzu laukos / atpakaļ (..) // tāda ne no kā radīta atmiņa / iespruka aci un sāka asarot / visu nedzīvoto sauļu bars» (50) u. c. Romantisma adeptiem zīmīgs ir ceļojuma, ceļa motīvs – Salēja dzejā tas ir brauciens vai ceļš no pilsētas uz laukiem, gandrīz kā svētoceļojums. Turklāt veidojas binārā opozīcija, kas ir būtiska romantiķiem – daba kā īstenā, autentiskā esamība, bet pilsēta – drīzāk mākslīgais, konstruētais.

Mārim Salējam raksturīgs panteistisks skatījums – līdzīgi kā savulaik Fricim Bārdam, kura dzejas tekstos it viss «dzīvo, jūt, runā», visā dzīvajā ir Dievs. Arī Salējs Dieva atspīdumu gaisredzīgi nomana dabā (49). Reāliju vai skaļu notikumu vietā ir dziļa iekšējā dzīve, tieksme «izdzēst no sevis visus šīs zemes brīnumus» (143). Liriskais «es» ir apskaidrotais, kura pasaule ir rūgti spirgta kā koka mizu smarža pavasaros.

Viņš ir pagājis malā no uzbāzīgi jutekliskas, pragmatiskas tiešamības, staigājot miglainas, astrālas, distancētas takas, tomēr reizēm uzplaiksnī cilvēciski tuvības mirkli: «gribi es tev pastāstīšu pasaciņu? (..) // mēs dzīvosim kopā un būsim / laimīgi. un logā būs gaisma // neticami bet fakts» (126) vai erotizēta nianse – «mēs abi / kā asiņu piešalkti gliemežu čauļi / lūpām skaram vissārtākās maiguma vietas (..) // augumu birzīs. mēs tiekamies» (37).

Meditatīvais, samierināšanās rāmums ir izvērties kā vesela dimensija; garīgas atjaunošanas smelšanās dabas cikliskumā ir Salēja liriskā «es» eksistenciālā prakse un, iespējams, vienīgais veids, kā iemājot šai laikmetā. Eksistences esētismu Salēja dzejas «es» rod «mierā un sapnī», dabas tuvībā un bezgalības apjautā, ko apcerēja arī romantiķis Novālis – tas ir gandrīz pilnīgs pretstats postmodernajai pasauluiztverei.

Romantisma dzejnieks pravietis tagadnē izjūt sevi neiederīgu. «Kā Spartas nežēlībā gaišā / Ar manu sirdi staigāt? / Ar pūces acīm, kuras laižas / Uz ēnām ļaužu vaigā?» raksta Vizma Belševica *Dzeltu laikā* 1987. gadā, bet Māris Salējs 2016. gadā: «ko darīt man / ar dzīvsudraba sirdi / kas visu atstaro / sev nepatur neko» (67). Bet varbūt pravieša vietā stājies šamanis līdzīgs viedais, kurš mirkli pirms negaisa izlādes, kad «pasaule bija dobra» (7), pauž pirmatnējas patiesības.

Ruta Veidemane Salēja poētikā akcentējusi zvaigznes tēlu, tās meklējumus sevi. Arī ceturtajā grāmatā dzejnieks ir uzticīgs zvaigznēm: liriskais «es» pretstata laicīgo un mūžīgo, tēlojot cilvēkus, kuri caur «krēslas krevi» mūžīgi ilgojas ieraudzīt vakarzvaigznes balto gaismu.

Nereti rimtajā dzejoļu izteiksmē pazūd iespējamā sižeta kontūras, un teksts paliek ārpus laika un telpas. Reizumis tas rada vienmuļības iespaidu, kad atsevišķie dzejoļi virknējas kā blāvas krelles, sasaistoties cits ar citu, bet neuzdzirkstot spožāk. Lai arī katrs atsevišķais dzejolis ir kā vērtīgs 21. gadsimta romantiķa ceļojums Vilhelma Purviša gleznām līdzīgā ainavā, krājums tomēr it kā saplūst viendabīgā, pastelīgā gobelēnā – būtu vēlama koncentrētāka dzejoļu atlase. Viegli melanholiskā ataraksijas¹ noskaņa var kļūt nedaudz monotona. Atkal un atkal veidotas variācijas par jau izskanējušu motīvu, vēlreiz izgaršojot kādu noskaņu, vai ar tematiski līdzīgu dzejas tekstu radišanas palīdzību meklēta atbilde uz sev būtisku, eksistenciālu jautājumu. Tas krājuma kopnoskaņai var piešķirt ja ne smagnējību, tad it kā vienmuļas mantras skanējumu, kas reizēm pārmāc, ietin dūmakā citādi tik niansēto, dzidri skanīgo lirismu.

Krājums *Kā pirms pērkona*, neiezīmēdams jaunu punktu dzejnieka daiļradē, tomēr atklāj viņam raksturīgās izteiksmes un rokraksta pārliecinošas un kvalitatīvas variācijas. ■

¹ Nesatricināma miera stāvoklis; ciešanu neesamība

Līvija Baumanē-Andrejevskā ir Latvijas Universitātes literatūrzinātnes doktorante. Literatūrkritikā galvenokārt pievērsusies dzejai. Strādā vairākās izdevniecībās un ir aizrautīga Zemgalešu Birutas biogrāfijas un daiļrades pētniece.

Ieva Kalniņa

Viņām ir bogene, tā viņas sargā

Gundega Repše.
Bogene. Dienas
Grāmata, 2016.

Ieva Kalniņa ir literatūras vēstures pētniece, pašlaik interešu lokā ir latviešu vēsturiskā romāna vēsture un tagadne, Jāņa Ezeriņa 125 gadu jubileja, literatūra nacisma laikā.

*Nu viņu nakts ir mana diena,
Un mana dzīve – viņu miegs*

Uz grāmatas vāka no miglas vai zvaigznāja uz mums raugās seja – varbūt dzīva, varbūt mirusi. Pagātne, kas atdzimst tagadnē kā atmiņa. Sieviete pilnmēness naktī dzird neskaitāmu stāstu bubiņšanu, tie viņu moka un vilina.

Grāmatu sērijā *Mēs. Latvija, XX gadsimts* iznācis tās idejas autore Gundegas Repšes romāns *Bogene*. Romāna darbības laiks rit no 1940. gada Jaungada svinībām līdz 1941. gada jūnijā beigām, no padomju karabāzu ierīkošanas Latvijā līdz Otrā pasaules kara sākumam PSRS teritorijā, no kuplas, laimīgas ģimenes kopā sanākšanas līdz tās iznīcināšanai.

Romānā ir daudzveidīgs stāstījums; notikumi risinās tagadnē, dažādos pagātnes brīžos, mainās perspektīva, no kādas runā vienas ģimenes cilvēki – Lote, viņas māte Berta un tēva brālis Bertolds, mātes māsa Doroteja; ir arī vēstītāja balss. 1939. gada beidzamā vakara sprigano un harmoņisko atmosfēru autore notēlo ar ģimenes sarunas (poliloga) palīdzību. Lasot romānu, atmiņā atplauksnī stāstījuma uzbūve Alberta Bela darbā *Saucēja balss*, mocību un sāpju pārvarēšanas stratēģiju atveide. Repšes stāstījumā/romānā galvenie nav vēsturiskie notikumi, bet to ietekme cilvēka domāšanā un rīcībā, konkrētu situāciju izsauktas refleksijas par režīmu, cilvēku, Visumu.

Gundegas Repšes tēlotā Lesteru ģimene pieder pie Latvijas sabiedriskās, ekonomiskās un kultūras elites. Tā ir būtiska atšķirība no iepriekšējiem sērijas romāniem, kuru galvenās personas ir parasti ikdienas cilvēki (Osvalda Zebra, Paula Bankovska, Māra Bērziņa darbos) vai destruktīvas personas (Gunta Bereļa, Noras Ikstenas romānos). Lesteru sievietes neiznīcina pašas sevi, viņas negatavojas iekļauties pelēkajā masā, bet saglabā savu pašcienību un godu, neraugoties uz drausmīgo situāciju. Viņām ir bogene, tā viņas sargā.

Repšes cilvēki okupāciju ierauga uzreiz, viņi nav līdzīgi Aivara Kļavja tetraloģijas *Viņpus vārtiem* Jānim, kurš padomju tanku ienākšanu Rīgā nepamana, un viņu interesē tikai meitene (Kļavis viņu

tālab padara par mūžīgo veli), vai Māra Bērziņa romāna *Svina garša* Matisam, kurš sistēmas patieso baismīgumu ierauga tikai 14. jūnijā.

Jebkuru kompromisu ar režīmu vai cilvēcisku vājumu romāna vēstītājs (arī autore) nepieņem, ironiski no dažādiem skatpunktiem skatīta Dorotejas tuvība kultūrai, Lote nosoda izsūtītās sievietes pašnāvību. Stāstījumu caurvij sarkasms un ironija pret padomju okupācijas iekārtu un pakļaušanos tai. Mājas papagaillis Eleonora kliež: «Vaņķi, vaņķi, visur vaņķi!» Doroteja vēstulē ironiski raksturo latviešu rakstnieku un mākslinieku kolaboracionismu, viņa, aizrāvusies ar Jāņa Sudrabkalna dzeju un personību, kritizējusi Ulmaņa režīma slavinātājus un konservatīvu vērtību aizstāvjus, apraksta pielīšanu vai krišanu nežēlastībā ar sīku prieku.

Romānu sērijas darbiem ir raksturīga dažādu dzejoļu un pantu iekļaušana tekstā (Osvalds Zebriņš, Pauls Bankovskis, Māris Bērziņš, Nora Ikstena). Gundegas Repšes romāna personām ir īpaši aktīvas attiecības ar latviešu un cittautu kultūru, tekstā ir daudz reminiscenču, Berta domās diskutē ar Zentas Mauriņas uzskatiem par bijību, notiek strīdi par Sudrabkalna pseidonīmu kāri. Izvēlētie elitārās un masu kultūras pārstāvji – Kirila Kamola un brāļu Laivenieku – dzejoļi atgādina šo tekstu absurdumu un parāda, cik plaša bija literātu gatavība sadarboties ar režīmu, cik sadarbība ir baisma laikā, kad čekā ieslodzītajiem aiz nagiem dzen adatas, latviešu literāti svin jubilejas un sacenšas par labāko veltījuma dzejoļi Staļinam. Savukārt vagonā skanošā dziesma izsaka sāpes, ko ar vārdiem nav spēka izteikt, varbūt tādēļ romānos par 20. gadsimtu ir tik daudz dzejoļu.

Romāna autore grib arī pati izpildīt mitiskās sargātājas bogenes funkciju – Lote mīl savu brālēnu un uzskata, ka piedalījies asinsgrēkā. Tomēr lasītājs uzzina, ka Lote un Doroteja nemaz nav māsas, tātad nekāda grēka nav bijis. Šāds politikorekts ētiskums vairāk piederētu citas romānu sērijas darbiem.

Lesteru meita Mirgulis nerunā, jo viņa izaugs pasaulē, kurā netiks izstāstīts mātes liktenis, kur viņa nevarēs satikties ar ārzemēs palikušo tēvu, kur tiks noklusēts par māsas izsūtījumu un viņa pati klusēs par tēvoča nodarbošanos. Jau sērijas trešajā romānā (Guntis Berelis, Māris Bērziņš) personas zaudē spēju runāt, autori tādējādi akcentē, ka karā un okupācijā vārdiem vairs nav vietas, ka komunikācija ir pārtraukta. Grāmatas pēcvārdā Ilva Skulte raksta par Klusēšanas skolu. Romāni par vēsturi nav tikai teksti, kuri dod jaunas vēstures interpretācijas vai veido nācijas atmiņu, tie ir darbi, kas caur vēsturi raksta par savu laiku. Klusēšana un komunikācijas trūkums ar varu ir šodienas zīme. Pašcienība, lepnums un gara brīvība mūsdienās arī nav ikdienas parādība.

Romānu sērija *Mēs. Latvija, XX gadsimts* turpinās: *Bogene* ir spēcīgs darbs latviešu literatūrā – stāstījumā, valodā, piemiņā. ■

Daina Bleiere

Fakti un hipotēzes «čēkas lietā»

Pirmais LPSR VDK darbības izpētei veltītais rakstu krājums rada pretrunīgu iespaidu

Valsts drošības komiteja jeb čeka bija PSRS drošības dienests, kas dažādi ietekmēja padomju laiku dzīvojušo cilvēku likteņus: citus tieši, bet dažus – viņiem to pat neapzinoties. Šī struktūra laika gaitā mainīja nosaukumus un to abreviatūras: *NKVD, NKGB, MGB, VDK*. Padomju propaganda 50. gados lielas pūles vēlēja tam, lai izveidotu pozitīvu priekšstatu par drošības dienestu. Literatūra un kino radīja un izplatīja romantizētu Pilsoņu kara laika (1917–1920) čekista tēlu, šo terminu mēģināja papildīt ar jaunu saturu. Brutālo un mazizglīto, militārā frenci ģērbto Staļina laika tipāžu nomainīja ārēji pieklājīgi, gludi skūti vīrieši ar augstāko izglītību, taču čēkas pamata funkcija – būt padomju režīma balstam – nemainījās.

Padomju okupācijas laika visspēcīgā organizācija Latvijai ir atstājusi mantojumu, kurš joprojām satrauc sabiedrību un tādēļ neapšaubāmi ir jāapzina. Līdz šim brīdim sekmes šajā ziņā ir bijušas samērā pieticīgas gan tāpēc, ka Latvijas PSR VDK savus noslēpumus paspēja savlaicīgi noslēpt drošākā vietā Maskavā, gan arī tādēļ, ka trūcis politiskās gribas nopietni ķerties klāt izpētei. Čēkas darbības pētniecība ir grūts un nepateicīgs uzdevums, jo tās arhīvi nav pieejami, savukārt pētnieku rīcībā esošie dokumenti ir fragmentāri. Tas nenozīmē, ka šis darbs nav paveicams, taču tas prasa laiku,

iedziļināšanos un ļoti mērķtiecīgu pētniecības programmu.

No šā viedokļa ir apsveicami, ka problēmas pētniecība ir izkustējusies no vietas līdz ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveidi, taču birokrātiskās cīņas, kas pavadīja šo procesu, vērotājam no malas rada nepatīkamu sajūtu, ka, iespējams, vēlme saprast, kā darbojās čeka, politiskajā elitē patiesībā nav nemaz tik liela un daudzi būtu laimīgāki, ja šo jautājumu vispār necilātu. Komisijas rakstu krājuma pirmo sējumu vēsturnieki un vēstures intereseņi gaidīja ar lielu interesi, arī tādēļ, ka polemika ap to sākās jau pirms grāmatas atvēršanas, jo raksti pakāpeniski tika publicēti vietnē *www.lu.lv*.

Komisijas darba nervozais pirmais cēliens ir aprakstīts šajā sējumā komisijas pārskatā, tas noteikti būs vērtīgs izziņas avots pētniekiem, kas pievērsīsies lustrācijas problemātikai Latvijā. Diemžēl pētnieki, sagatavojot pirmā krājuma saturu, ir varējuši strādāt samērā īsu laiku. Grāmatas atvēršanā komisijas priekšsēdētājs Kārlis Kangeris teica, ka tie ir pirmie kučēni un ka tos nevajadzētu pārāk bargi vērtēt, jo par komisijas darba rezultātiem isti varēs spriest tikai pēc nākamo divu sējumu publicēšanas. Respektējot grūtības, kuras komisijai ir bijis jāpārvar, un paredzot, ka arī turpmāk tās ceļš nebūs rozēm kaisīts, jāatzīst, ka arī pirmais sējums ir jāvērtē, jo tas sniedz ieskatu veidā, kā komisija ir iecerējusi pildīt savus uzdevumus.

Komisija daudzējādā ziņā mēģina iet jaunus, ne pārāk iestaigātus ceļus, kas izpaužas grāmatas noformējumā un saturā. Visai neparasti, ka šeit publicēta viena no oficiālajiem krājuma recenzentiem Ivara Ījaba recenzija par grāmatu. Parasti «iekšējo» recenziju uzdevums ir novērtēt teksta gatavību publicēšanai un norādīt uz to, kas vēl būtu labojams. Nav arī skaidrs, kādēļ nav publicēts otra grāmatas recenzenta Ulda Neiburga atzinums.

Tas nav vienīgais jaunievedums akadēmisko rakstu krājumu noformēšanas praksē. Tāpat izbrīna kompetences sadale komisijā. Pilnīgi saprotams, ka tie komisijas stipendiāti, kas šobrīd ir bakalaura un maģistra līmeņa vēstures studenti, savus pētījumus izstrādājuši pieredzējušu kolēģu vadībā, bet pārsteidz, ka šāda vadība ir bijusi nepieciešama arī tiem komisijas ekspertiem, kuriem pēc definīcijas būtu jābūt spējīgiem patstāvīgi veikt kvalitatīvus pētījumus.

Neierastu ceļu komisija gājusi arī pētnieku kolektīva veidošanā, apmēram puse no krājuma autoriem ir studenti. No vienas puses, tas ir apsveicami, jo «jaunu asiņu» trūkums padomju režīma pētniecībā ir acīmredzams. Dažiem stipendiātiem ir labs potenciāls kļūt par profesionāliem vēsturniekiem. Tomēr viņu darbu kvalitāti jūtami ir ietekmējušas problēmas, kas

Latvijas Universitātes LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija. Starptautiskās zinātniskās konferences «Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija» 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā ziņojumi. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2015.

Daina Bleiere ir vēsturniece, Dr. hist., Rīgas Stradiņa universitātes asociētā profesore un LU Latvijas Vēstures institūta pētniece. Pētniecības interešu lokā ir PSRS okupācijas laika Latvijas vēsture. Jaunākā klajā laistā grāmata *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR* (2012., 2015. g.).

ir visai tipiskas jauno pētnieku darbā, — iemaņu trūkums darbā ar arhīviem un pārāk šauras avotu bāzes izmantošana, šaurs redzesloks, agrāko un tematiski radniecīgo pētījumu ignorēšana, kā arī skatījums uz problēmu tikai no Latvijas perspektīvas.

Piemēram, tas, ka rajona VDK nodaļas darbinieki bija pievienoti Iekšlietu daļas partijas pirmorganizācijai, nenozīmē, ka šī nodaļa būtu bijusi Iekšlietu ministrijas struktūrvienība, bet partijas pirmorganizācijas sekretāra pārskata ziņojums pārvēlēšanas sapulcē nav VDK rajona nodaļas atskaite Iekšlietu daļai!

Tāpat, rakstot par jaunrades namu un citu rekreācijas veidu pieejamību t. s. radošajām profesijām, būtu vēlams noskaidrot attiecības starp Latvijas PSR Literatūras, Mākslas un Mūzikas fondiem un attiecīgajām vispārējās organizācijām, kā arī to, kā darbojās rakstnieku, komponistu un mākslinieku materiālā atbalsta sistēma PSRS. No līdzīgiem trūkumiem ne vienmēr ir izdevies izvairīties arī pieredzējušiem pētniekiem.

Kopumā rodas iespaids, ka rakstu krājumam ir pietrūcis nopietns *peer review* recenzentu darbs pirms grāmatas nodošanas tās oficiālajiem recenzentiem, kas būtu ļāvis izvairīties no diezgan elementārām un tieši tādēļ visai nepatīkamām kļūdām. Nosauksim tikai dažas: Latvijā nepastāvēja LKP CK Augstākā partijas skola (atsauce 154. lpp.), Anatolijs Gorbunovs nekad nav bijis LKP CK 1. sekretārs (402. lpp.), Borisu Pasternaku netiesāja (530. lpp.), un LPSR ZA Vēstures institūtā nevarēja būt 1. daļa, jo tāda bija tikai pašā Zinātņu akadēmijā (675. lpp.).

Komisijas atbalstītie pētījumi aptver visai plašu problēmu loku, un kopumā šāda pieeja ir vērtējama atzinīgi. Publicētie darbi ir veltīti pieejamo vēstures avotu analīzei, VDK darbiniekiem un tās veiktajām represijām, kā arī centieniem kontrolēt dažādas dzīves jomas. Vairāki pētījumi visai būtiski papildina zināšanas par šiem aspektiem, piemēram, Jāņa Ķerusa raksts par zvejnieku bēgšanu uz Rietumiem sniedz ieskatu, kā tika organizēta VDK aģentūra zvejnieku vidū. Inovatīva pieeja ir arī Agnijas Ruhockas mēģinājums parādīt, kā darbojās VDK Bauskas rajona nodaļa, taču rakstā izmantotie LKP partijas pirmorganizācijas materiāli ir pārāk šaurs avots autores izvēlētajai tēmai.

Vairākām publikācijām ir visai attāls vai pat nekāds sakars ar čekas darbību. Ņemot vērā avotu trūkumu un pārāk īso pētījumiem atvēlēto laiku, saprotams, ka sākotnējās ieceres ne vienmēr izdevies īstenot. Rakstu krājuma saturs tomēr rada jautājumu par to, cik stingrs un noteikts ir komisijas noteiktais pētniecības fokusējums.

Vieglākais ceļš ir pievērsties čekas īstenoto

represiju pētniecībai, jo politisko prāvu lietas ir plaši pieejamas, un tas ir viens no vislabāk izpētītajiem tematiem, ar ko nodarbojas pētnieki arī ārpus komisijas. Šķiet, racionālāk būtu koncentrēties uz jautājumiem, kas raksturo čekū kā institūciju, tās darba metodes un represiju īstenotājus. Reizēm būtu lietderīgi sašaurināt pētījumu fokusu un pārbaudīt visai deklaratīvos apgalvojumus, ka ārzemju tūristu apkalpošanas organizācija *Intūrists* un pazīstamais «Kultkoms» ir bijušas VDK piesegstruktūras, *Dzimtenes Balss* — VDK avīze, bet tā vai cita personība — «plaši pazīstams čekists». Dažkārt rodas iespaids (piem., 255. lpp.), ka visi šo institūciju darbinieki ir bijuši profesionāli čekisti. Tādēļ būtu svarīgi noskaidrot principus, kā tika piesaistīti šo iestāžu darbinieki, kādi bija to darbības finansēšanas avoti, u. c. jautājumus, kas (cerams) dotu iespēju skaidrāk saprast, kāda bija minēto institūciju saikne ar čekū un kā tika īstenota sasaiste starp tām.

Turpmāku izpēti noteikti prasa arī jautājums par komjaunatni kā VDK «kadru kalvi». Apgalvojums, ka «jaunu kadru izvērzišana VDK vajadzībām no komjauniešiem, kas ir vietējas izcelsmes, okupētajā Latvijā noritēja krietni sašaurinātākā apjomā salīdzinājumā gan ar «vecajām» PSRS republikām, gan «jauno» Lietuvu» (684. lpp.), izklausās kā hipotēze, kuru vēl ir nepieciešams pierādīt. Padomju nomenklatūras darbinieku arhīva lietas rada iespaidu, ka 50.—60. gados komjaunatnes funkcionāru pārcelšanās uz Stūra māju bija samērā tipiska parādība. 1958. gadā jau minētās čekas tēla veidošanas akcijas ietvaros sākās komjaunatnes aktīvistu rekrutēšana VDK. Tā par čekistiem kļuva arī daudzi latviešu tautības komjaunatnes aparāta darbinieki, to skaitā arī pēdējais LPSR VDK priekšsēdētājs Edmunds Johansons.

Krājumam būtu nepieciešams glosārijs, lai izskaidrotu publikācijās lietotos terminus, piemēram, kas ir aģents, rezidents utt. Terminoloģijā vispār pastāv ārkārtīgi daudz neskaidrību, un tas būtu liels komisijas nopelns, ja tā palīdzētu ieviest lielāku skaidrību un kārtību šajos jautājumos. Šķiet, paši komisijas pētnieki nav savā starpā vienojušies par terminoloģiju, un pretrunas pastāv pat viena raksta ietvaros. Piemēram, 332. lpp. ir paskaidrojums, ka aģents ir drošības orgānu ārstata darbinieks, bet 341. lpp. tiek runāts par to, ka Igaunijā ir publicēti VDK aģentu saraksti, lai gan patiesībā tie ir štata darbinieku saraksti.

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas pirmo rakstu krājumu, neraugoties uz šeit minētajiem un arī neminētajiem trūkumiem, kopumā var vērtēt kā visai cerīgu pieteikumu, kuram ir potenciāls ierakstīt jaunu lappusi padomju okupācijas pētniecībā. ■

Anda Baklāne

Tumsas stūrgalvība

Artis Ostups. *Žesti*.
Neputns, 2016.

Anda Baklāne ir literatūrkritiķe. Ieguvusi maģistra grādu filozofijā, šobrīd studē Latvijas Universitātes doktorantūrā un raksta disertāciju par metaforu saimēm 20. gs. latviešu dzejā. Latvijas Nacionālajā bibliotēkā vada Mākslas lasītavu.

Vācu filozofs Martins Heidegers bija viens no tiem domātājiem, kurš uzskatīja, ka mākslas darbā norisinās patiesība. «Mākslas darbs sev raksturīgā veidā atklāj esošā esamību,»¹ viņš saka. Interpretējot dzejnieka Helderlina rindas «... kam dzejniekam būt, kad trūcīgs ir laiks?», Heidegers raksta, ka «trūcīgais laiks» ir laikmets, kurā dievi ir pametuši pasauli, laiks, kad «neviens Dievs vairs redzami un viennozīmīgi nepulcina cilvēkus un lietas ap sevi».² Pasaules vakars kļūst par tumšu nakti, kurā trūcīgais laikmets jau kļūvis tik trūcīgs, ka cilvēki vairs nespēj dievu trūkumu pamanīt kā trūkumu. Kāds tomēr pamana, pieredz un izcieš šo pasaules nakti kā bezdibeni, mēģina aizsniegt tā dzīles, uztausta izdziestošās dievu pēdas — šis cilvēks ir dzejnieks.

Kaut Artis Ostups ir pārāk cinisks, lai uzdotos par esamības pravieti, šī Heidegera vizija pirmā nākprātā, lasot dzejnieka trešo krājumu *Žesti*. Vispirms tāpēc, ka Ostups piemin gan Helderlinu, gan vēl vienu Heidegera iemīļotu dzejnieku — Rilki. Bet visvairāk tāpēc, ka Ostupa dzejoļos valda tik dziļa krēsla kā tumšākajos *film noir* paraugos (kas, starp citu, tapuši apmēram tajā pašā laikā, kad Heidegers rakstīja par pasaules laika nakti). Bez šaubām, Ostups bija drūms jau iepriekšējā krājumā *Fotogrāfija un šķēres*, un bija nojaušams, ka tā ir viņa stiprā puse, kas varētu kļūt tikai iespaidīgāka. Šis tumšums un drūmums ir tik fascinējošs, ka tam nepielip ne ļaudulīga jaunūļa, ne žultaina veča etiķete. «Polija nakti — melna, nerunīga ainava, it kā būtu fotografēta, nenonemot vāciņu» (9. lpp.)³, «vecā blakusvāgī degot ugunskuram kā visa neglītā simbolam, mēs uzkāpām tornī un vērāmies pāri pilsētas kuprim» (18. lpp.) utt. — jūs nojaušat, ar ko mums šeit ir darīšana.

Jādomā, Heidegera ēna ir stāvējusi blakus arī Ostupa grāmatas māksliniekam Armandam Zelčam, kurš lapām pāri vilcis platu, tumšu joslu — to katrā lappusē pārtrauc dzejoļa teksts, aiz kura pēdējās rindas atkal sakļaujas tumsa, gluži kā

ilustrējot Heidegera domu, ka dzejnieks domā laukā, kas ir «esamības izgaismots klajums». Interesanti, cik lielā mērā grāmatas salikums iespaidojois tekstu strofisko struktūru, jo iepriekšējos Ostupa krājumos atrodam gan dzejprozu, gan rindiņās un pantos dalītu tekstu, turpretim *Žestos* sastopam tikai dzejprozu, kuras malas kā kūkas glazūru, šķiet, nolīdzinājis grāmatas mākslinieka lineāls. Iespējams, šādi tiek zaudēta kāda atsevišķa dzejoļa iedarbības nianse, bet nenoliedzami krājuma kopējā struktūrā šis risinājums šķiet ļoti veiksmīgs.

Ostupa dzeja nekad nav bijusi ritmiska un skaniskiem mākslinieciskiem paņēmieniem bagāta, drīzāk vizuāla, intelektuāla; Ostupu nevarētu eksponēt arī «ar izcilu valodas izjūtu» apveltīto dzejnieku panteonā; šis dzejas dzejiskums izpaužas tēla intensitātē, idejas un emocijas koncentrētā precizitātē, valodas figūrā kā vērtībā. *Žestu* dzejproza dreifē vēl tuvāk prozas krastam, it īpaši ciklā *Trīs fotogrāfijas*. Tikai viegls patoss, nedaudz eksaltēta teikumu struktūra atšķir šos tekstus no esejām. Patiesi, kaut ko tamlīdzīgu Rolāns Barts gandrīz būtu varējis rakstīt *Piezīme par fotogrāfiju*, un turpat pakausi elpo arī *Trīs fotogrāfijās* pieminētā Valtera Benjamina tēlainākie raksti. Saikni ar Benjaminu Ostups, protams, akcentē arī pats, grāmatas noslēgumā sīkāk pastāstot par dažiem krājuma iedvesmas avotiem. Tas šoreiz nav ne ironisks uzskaitījums, kas jokojot uzlaiko zinātniska teksta spēles noteikumus, ne arī patiešām nopietni domāts teksta zinātniskais komentārs — kaut kas pa vidu, lieliski saderot kopā ar «teorētiskajiem» dzejoļiem.

Cikla *Trīs fotogrāfijas* pirmie divi dzejojumi ir vienīgais brīdis grāmatā, kad Ostupa skumju estētika mazliet izkrīt no lomas, it kā teksta vidū kāds būtu ienācis istabā un ieslēdzis gaismu. Trešais teksts, kas vēsta par Ostupa paša bērnības fotogrāfiju, ir precīzāks, bez manierīguma. «Manai bērnībai trūka — un joprojām trūkst — atšifrējuma,» (48. lpp.) raksta Ostups. Atmiņas, it īpaši bērnība, neapšaubāmi ir viena no tumšajām planētām, ap kuru riņķo Ostupa dzeja, tā arī iepriekš iedvesmojusi izcilus dzejoļus (piem., *Skola — norakstīts kuģis* un *Dusmas* iepriekšējā krājumā). Fotogrāfija ir viens no konceptiem, kas simbolizē pagātnes pēdas un vienlaikus — tās nesasniedzamību; savukārt kombinācija «fotogrāfija un šķēres» — bez žēlastības ņemot šās rokas simbols. Tas pārceļojis no iepriekšējā krājuma lieliskā un nežēlīgā, ar afāziju sirgstošā dzejoli (28. lpp.).

Žesti sākas ar vēl vienu (diennakts tumšajā laikā reģistrētu) atmiņu epizodi, un tās noslēgumā retoriski tiek jautāts: «Vai tāli skaņas pārsitieni — no dzelzceļa un šosejas — viesa cerības uz citu, plašāku ainavu?» (7. lpp.) Lai ko būtu cerējis knauķis no Ostupa bērnības fotogrāfijas, ainava gan ir kļuvusi plašāka, taču kustību tajā turpina regulēt melnie caurumi. ■

¹ Heidegers, M. *Mākslasdarba sākotne*. Grām.: Malkasceļi. *Intellekts*, 1998.

² Heidegers, M. *Kam dzejniekam būt*. Turpat.

³ Šeit un turpmāk: Ostups, A. *Žesti*. *Neputns*, 2016.

Latvijas valsts — identitātes krīzē?

Savas identitātes apziņa, kuru veido kopējas vērtības, ir valsts pastāvēšanas pamats. Vai mūsdienu latviešiem tās ir pašsaprotamas un aktuālas?

Sarunā piedalās:
Aija Dulevska, NEPLP priekšsēdētāja,
Andis Kudors, Austrumeiropas politikas pētījumu centra izpilddirektors, pētnieks,
Ineta Ziemele, tiesību doktore (Kembridža), bijusī ECT tiesnese,
Rīgas Juridiskās augstskolas profesore,
Rūta Muktupāvela, kultūrteorētiķe, LKA direktore, profesore,
Jānis Vādonts, Domuzīme redaktors, vada Eduards Liniņš, publicists, Latvijas Radio 1 vecākais redaktors.

Eduards Liniņš. Ko saprotam ar Latvijas informācijas telpas drošību, un kādi faktori šīs telpas drošību apdraud?

Aija Dulevska. Ar šo jautājumu katru dienu strādāju, taču īsi formulēt ir grūti. Nacionālā informācijas telpa nav noslēgta, tā saņem ietekmes gan no Austrumiem, gan no Rietumiem; tā nav viendabīga — tajā dzīvo dažādi cilvēki, no kuriem katrs mēdz būt informācijas avots, katrs to var radīt un izplatīt. Runājot par drošības aspektu, manuprāt, mums pašiem ir iespēja noteikt mediju satura dienaskārtību Latvijā. Bet, ja šādas iniciācijas nāk no ārpusē, tas apdraud drošību, jo var hiperbolizēt Latvijā objektīvi pastāvošo negāciju uztveri līdz tādai pakāpei, ka cilvēki sāk zaudēt ticību Latvijas valstij. Pat nespriežot par politiku, bet par sadzīves jautājumiem, nonāk pie sarunas par nenotikušo valsti, valsti, kas izgāzusies.

Andis Kudors. Runājot par informatīvās telpas drošību no nacionālās drošības perspektīvas, ir jānodala divas lietas: tehniskā puse — viss, kas saistīts ar internetu, IT jomu, datoriem, «dzelžiem», un tas, kam uzmanība tiek pievērsta tieši pēdējos gados, — viss, kas saistīts ar mediju saturu un veidu, kā Latvijas informatīvajā telpā darbojas iekšējie un ārējie spēlētāji. Saistībā ar apdraudējumu gribu piesaukt teorētiski Bariju Buzanu un starptautiskās politikas t. s. Kopenhāģenas skolu, kas jau pirms dažām desmitgadēm paplašināja drošības jēdzie-

nu starptautiskajā politikā un kā vienu no svarīgiem faktoriem akcentēja valsts spēju veidot savu neatkarīgu identitāti.¹ Ne tikai pasargāt teritoriju, nodrošināt institūciju darbību, garantēt militāro drošību, bet arī spēju uzturēt un veidot, attīstīt neatkarīgu identitāti — to, ar ko mēs atšķiramies, tāpat kultūru, vērtības. Šajā ziņā apdraudējums Latvijai ir konkrēts — pastāv ārējie spēlētāji, kas neļauj mums veidot tādu nacionālo identitāti, kādu mēs uzskatām sev par labu esam.

Ineta Ziemele. Juristi teiktu to pašu, tikai nedaudz citiem vārdiem. Lai definētu nacionālo informācijas telpu, jāsāk ar to, ka katra valsts isteno savas funkcijas savas jurisdikcijas ietvaros. Un parasti jurisdikcija ir teritoriāla. Viena no pamatfunkcijām ir īstenot valsts pamatlikumu. Satversmes ievads atgādina, ka latviešu tautas griba ir pamatā Latvijas valsts idejai. Nodibinot valsti, Latvijas tauta vienojās par konkrētām to vienojošām vērtībām, kas arī ir ierakstītas Satversmē. Valsts esība sekmē sociālos un politiskos procesus, kuru rezultātā mēs šīs vērtības īstenojam, baudām, attīstām. Valsts ir nepieciešamais mehānisms tautas gribas īstenošanai. Savukārt informatīvajā telpā, kas veidojas valsts jurisdikcijas ietvaros, īstenojas vēlme un nepieciešamība sekmēt šo vērtību diskursu. Latvijas gadījumā ir nepārprotami skaidrs: Latvija kā demokrātiska, tiesiska, nacionāla valsts, latviešu valoda kā valsts valoda, arī Latvija kā Eiropas valsts, Eiropas Savienības dalībvalsts. Starp citu, atgriežoties Latvijā pēc zināma ārzemēs pavadīta laika, man šīs Latvijas kā Eiropas sastāvdaļas diskursus izskatās vājš.

Šķiet, ka pēc iestāšanās Eiropas Savienībā un NATO esam pieņēmuši, ka viss notiks pats no sevis. Kaut kas ir aizgājis pašplūsmā. Pieņemtie lēmumi nav bijuši pietiekami tālredzīgi, ģeopolitiskie faktori ir aizmirsti — ka joprojām esam tur, kur esam, ka iedzīvotāju sastāvs ir tāds, kāds ir.

Pirmām kārtām apdraudējums nāk no mums pašiem, no mūsu nepietiekamās izpratnes par mūsu stiprajām pusēm un mūsu ievainojamību.

Ārējais apdraudējums ir acīmredzams: ir vēlētāņu panākt, lai Latvijas valstī, tās teritorijā neīstenotos Satversmē ierakstītais. Un pie tā tiek strādāts jau kopš 90. gadiem, praksē esmu to vērojusi starptautisko organizāciju darbībā, strādājot Eiropas Cilvēktiesību tiesā, kur reizēm bija jāskaidro pašsaprotamais. Ievērojot Krievijas diplomātiskā dienesta kolosālo masu un profesionalismu, pret Latviju vērstais propagandas darbs daudzpusējās starptautiskajās struktūrās ir vienkārši fantastisks. Mēs arī to neesam pietiekami apzinājušies un neesam pret šo propagandu cīnījušies. Jo pret propagandu ir jācīnās.

Identitāte ir pieredzes apzināšanās

Rūta Muktupāvela. Informācijas telpa mūsdienās patiesi ir grūti definējama, kur nu vēl ierobežojama. Ja varētu to norobežot, ņemot vērā tikai ģeogrāfiskus nosacījumus, būtu ļoti vienkārši. Tad

Ar okupācijas aspektu gan ir tā, ka nevaram to komunicēt citiem, ja paši neesam ar to tikuši galā

nevēlamie signāli tiktu atpazīti un atvairīti jau pie pašām mūsu robežām, diemžēl nav tik vienkārši. Kopā ar telpas konkretizēšanu var apjēgt un definēt arī pastāvošos riskus, un tad tas arī būtu pirmais solis draudu novēršanas virzienā.

A. K. Definīcijas pastāv mūsu konceptuālajos drošības dokumentos, tikai par tām, iespējams, runā nepietiekami skaļi un bieži. Kā viens no apdraudējumiem tiek minēta sabiedrības šķelšana pēc etniskās piederības principa. Identitāte īpaši neparādās Latvijas drošības konceptuālajos dokumentos. Bez identitātes zūd valsts pastāvēšanas jēga, jo ekonomiska pamatojuma Latvijas valsts nepieciešamībai nav. Pirms pārdesmit gadiem par šo aspektu saistībā ar drošību runāja maz – pamatā bija runa par militāro, ekonomisko.

I. Z. Tāpēc ka nebija apzinājušies tā nozīmi. Šajā ziņā viss sākās ar referendumu par krievu valodu kā otro valsts valodu. Tas saasināja uzmanību uz Satversmes kodolu. Kad Konstitucionālo tiesību komisija pirmo reizi definēja Satversmes negrozāmo kodolu, tad konstitucionālā nozīmē arī tika definēta šī identitāte. Mums tobrīd šis process bija ļoti svarīgs. Vācijā un Francijā tas notika jau 19. gs. beigās. Viņiem šī teorētiskā izpratne par lojalitāti savai valstij ikdienā tika noskaidrota jau tolaik. Mēs līdz kādam brīdim te esam dzīvojuši tāda eiforijā, ka tas viss jau ir noticis pats no sevis.

Jānis Vādons. Identitātes jautājums tiešām ir primārs. Kļūda Latvijā ir bijusi tā, ka diskusija pamatā ir ievirzījies pretstatījumā «latvieši—krievi», nevis par to, kāda ir mūsu nostājas būtība – ka mēs runājam par identitātes saglabāšanu kā pamatu, iemeslu valsts eksistencei. Kad minam to, ka daudzi krievi dzīvo Krievijā, tad runa jau nav par etnisko pretnostatījumu, bet par identitātes jautājumu. Kāda ir jūsu identitāte? Vai jūs ejat Rietumu identitātes virzienā vai šobrīd gluži atšķirīgajā Krievijas virzienā?

I. Z. Precīzi!

J. V. Tiklīdz zaudējam šo identitātes uzstādījumu, tā manipulatīvi mūs var aizvirzīt mākslīgās atšķirībās. Piemēram, Deniss Hanovs rakstā par sociālo atmiņu runā par krievu milzīgajām grūtībām iedziļināties ciešanās, ko latviešiem nesusi okupācija. Bet krievi taču paši ārkārtīgi smagi cieta no Staļina režīma! Kāda tad ir krieva problēma identitātes līmenī iedziļināties šajā mūsu patiesībā kopīgajā totalitārisma pieredzē? Tā taču nav nekāda unikāla latviešu pieredze!

A. K. Protams, šie saskares punkti ir jāmeklē, bet ir arī tā problēma, ka latvieši nav pratuši savu redzējumu komunicēt. Mums nereti liekas – ja paudsim pretēju viedokli, tad būs konflikts. Vai tikai mēs ar savu viedokli neaizskarsim oponentu? Vai tikai dialogs nekļūs emocionāls? Bet mums nav jāatbild par oponenta emocionālītāti, ja paši runājam pietiekami mierīgi un nepārkāpjam pieklājības robežas. Latviešiem ir jāiemācās komunicēt savu pārliecību.

Daļa Latvijas krievu bija pārsteigti par valodas

referenduma rezultātu: «Jums tas ir tik svarīgi???» Pārsteigums tāpēc, ka mēs neesam izstāstījuši savu stāstāmo. Un mums nav izejas – ir jāiemācās izteikt savu pārliecību. Piemēram, saistībā ar aktuālajiem Krimināllikuma grozījumiem – amatpersonas, kuras šo likumu virza, to maz komunicē krievu auditorijai. Uz radio *Baltkom* diskusiju par likuma grozījumiem neatnāca neviens no aicinātajiem koalīcijas politiķiem, robu aizpildīju es, nevalstiskā sektora pārstāvis.

I. Z. Ar okupācijas aspektu gan ir tā, ka nevaram to komunicēt citiem, ja paši neesam ar to tikuši galā. Pašattīrīšanās process, kuram mums vajadzēja iziet cauri, kaut kādos aspektos ir noticis, tomēr ļoti virspusējā līmenī, un to negribam atzīt. Komunikācija neizdodas tāpēc, ka mums pašiem ir problēma. Visu stāstu par savu pagātņi neesam sākārtojuši pa plauktiņiem. Mums ir izdevīgs ārējais ienaidnieks – PSRS, Krievija kā mantiniece, jātmaksā zaudējumi... Protams, bija PSRS okupācija, Krievija uztur zaudētās impērijas diskursu, taču mūsu nostāja izskatītos pārliecinošāka, ja mēs paši sev to īsto stāstu būtu pastāstījuši.

R. M. Vai jums šķiet, ka pastāv kāds tiešām veiksmīgs modelis vai veids, kā šo savu stāstu mēs beidzot varētu «salikt pa plauktiem»?

I. Z. Ir. Mēs neesam vienīgie, kam ir okupācijas, kolonizācijas, totalitārisma vēsture. Jau apmēram piecdesmit gadu dažādu jomu speciālisti daudzviet pasaulē ir strādājuši ar šo tēmu, piemēram, ar aparteida pieredzi Dienvidāfrikā, diktatūras pieredzi Argentīnā, un ir gūtas zināmas universālas atziņas, kuras tagad ir apkopotas arī virknē ANO principu. Lielākoties tas ir noticis ar tā dēvēto Taisnības komisiju palīdzību, kāda Latvijā nav bijusi. Tas lielā mērā arī ir saprotams, jo mums pastāv arhīvu problēma – ir saprotami lēmumi neatklāt mūsu rīcībā esošos arhīvus: ja nav visas informācijas, ir ļoti lielas iespējas sākt apmelošanas kampaņas utt.

E. L. Šo tematu jau esam skāruši *Domuzīmes* apaļo galdu sarunās, joprojām vēlamības izteiksmē piesaucot lustrāciju. Bez totalitārās pagātnes pilnīgas izpratnes nav īstenojama mūsu vēsturiskās identitātes tuvināšana eiropēiskam standartam, kas kategoriski noliedz totalitārisma. Mēs populārā līmenī joprojām lielā mērā cenšamies izvēlēties, kura okupācija, kura totalitārā vara mums bija simpātiskāka, kas izpaužas, cita starpā, 16. marta un 9. maija pretstāvē, kad 16. martu daudzi vēlas gandrīz pielīdzināt 11. novembrim. Bet atgriezīsimies pie jautājuma par mūsu «informatīvo robežu» aizsardzību!

J. V. Manuprāt, vēl isti nenovērtējam to, cik lielā mērā ir pieaugušas iespējas ietekmēt cilvēku domāšanu, apziņu. Katru dienu Latvijas iedzīvotājus ietekmē ne tikai tiem mērķtiecīgi paredzētā informācija, bet arī visa tā mediju produkcija, kas domāta manipulācijai ar Krievijas auditoriju, un ietekme šeit ir bezmaksas pielikums. Par rezultātiem es pārliecinātos personīgajā pieredzē: cilvēki, kas ikdienā skatās Krievijas televīzijas kanālus, pēkšņi

Foto — LETA

sāk izteikt divainas tēzes par Putinu. Krievijas ietekme Latvijā pašlaik ir milzīga, un tieši identitātes ziņā – tiek mainīta domāšana. Manuprāt, situācija ir ļoti smaga, un ir jāsāk uztraukties par latviešu auditorijas domāšanu un viedokļiem, jo efekts jau pārklājas ar minētajām pagātnes traumām.

Krievijas propagandas ietekme panāk to, ka t. s. padomju tauta turpina eksistēt. Padomju okupācijas laika meligos mitus un domāšanu pārņem jauni cilvēki. Pasākumi 9. maijā nav atbalstāmi nevis tāpēc, ka tajos piemin kara upurus vai uzvaru pār nacismu, bet tāpēc, ka vienlaikus tie kļūst par iespēju neatkarīgajā Latvijā uzturēt spēkā okupācijas laika melus. Sabiedrībai ir jāizdara izvēle par labu patiesībai. Arī to cenšas panākt Krievijas politiskā propaganda: saglabāt tādu sabiedrību, kurai patiesība nav vajadzīga. Krievijas šovi piedāvā ilūzijas un šķietamību, un daudziem tas liekas gan labi, gan pieņemami.

Otrs faktors ir baiļu sindroms: sak, drošības labad pabaidīsimies! Labāk nerunāsim pārāk tieši un nepārprotami, ka tikai mums tas neatspēlējās! Un tā ir ne tikai tāpēc, ka neesam līdz galam okupāciju izrunājuši, bet – un tas ir bīstamākais – nav vēlmes to izrunāt. Sabiedrība ir kā apsēsta ar triviālām tēmiņām. Mediji ir vāji un nevirza būtisko jautājumu dienaskārtību.

Pieprasījuma apburtais loks

R. M. Mediji varbūt nav vāji, tie tikai apzinās situāciju un ir spiesti pielāgoties pieprasījumam, orientējoties uz pamatplūsmas auditoriju, kas pieprasa vienkāršas vai vienkāršotas lietas.

I. Z. Jā, *Lattelecom* uz manu jautājumu, kāpēc viņu piedāvātajā pamata paketē ir tāda Krievijas kanālu proporcija, man atbildēja: «Tāds ir tirgus, un mēs sekojam tirgus pieprasījumam!»

A. K. Vietējie krievu žurnālisti savu neprofesionālo darbu bieži aizbildina ar tirgus konjunktūru – ka viņu auditorija to vēlas. Respektīvi, Krievijas telekanāli veido publikas pieprasījuma «meinstrīmu», kuram pieslēdzas vietējie mazie krievvalodīgie mediji. Iznāk apburtais loks!

A. D. Uz sešiem mēnešiem slēdzot kanālu Россия РТР, iznāca tāds negribēts sociāls eksperiments. Izrādījās – gan latviešiem, gan krieviem ir atņemta viņu ikdienas skaistā, iluzorā pasaule, kādu rada seriāli un stāsti, kuros viņi kā skatītāji iejūtas. «Kaut kur tur ir labāk nekā te, kaut kur problēmas medicīnā un izglītībā tiek risinātas lieliski! Cik skaisti bija vienkārši brīnišķīgie 30. gadi Krievijā!» Un nu vienā dienā tas tiek atņemts! Neraugoties uz to, ka ir pieejami kādi simt kanāli dažādās valodās, mums zvana dažādu vecumu latvieši un krievi un saka: «Mums vairs nav, ko skatīties!»

J. V. Arī uz Latvijas radio raidījumu *Krustpunktā* zvanīja ne jau krievi, bet gan latvieši! «Ar kādām tiesībām stulbie nacionālisti slēdza to kanālu – man vairs nav, ko skatīties!»

I. Z. Es šeit saskatu fundamentālu mūsu identitātes problēmu. Valstij daļēji piederošas telekomunikāciju sabiedrības *Lattelecom* pamata pakete, kuru ikviens abonents saņem bez papildu piemaksas, ir valsts vizītkarte! Kurā citā valstī vēl mēs varētu iedomāties situāciju, kad ir noteikts skaits valsts valodā raidošu kanālu un pārējie desmit rai-

Mēs diemžēl spriežam racionāli tikai ideālos apstākļos

da citā, turklāt gandrīz visi – vienā konkrētā citā valodā?! Tas ir pamats prasībai Satversmes tiesā – es kā abonents taču pat nevaru par to nemaksāt, jo tā ir pamata pakete! Atļaušos apgalvot – tas ir Satversmē definēto tiesību pārkāpums.

A. K. Līdzīga problēma ir ar visiem kabeļtelevīzijas operatoriem, bet *Lattecom* kā valstij daļēji piederošā uzņēmumā tas būtu kā pirmais un kā minimums, kur tas jāierobežo. Iznāk, ka valsts apzināti izplata šeit tādu kanālus un vēstījumus, kas ir kaitīgi Latvijas demokrātijai. Jo ir atšķirība starp alternatīvu viedokli, ko, piemēram, pārstāv tāds Krievijas kanāls kā *Дождь*, un vēstījumu, kādu paūz pieci populārākie Krievijas televīzijas kanāli. Tas ir sinhronizēts, mērķtiecīgi sagatavots informācijas kara produkts. Daļa no šeit pieejamiem Krievijas televīzijas kanāliem vispār nav saucami par medijiem, un to ziņu raidījumi ir Kremļa informācijas kampaņas sastāvdaļa, nevis ziņas. Un tas jau nav tikai PTP, tas ir arī HTB, Pirmā Baltijas kanāla ziņas no Krievijas, tāpat daudzi raidījumi TBLL, kas ir Maskavas pašvaldības kontrolētais kanāls.

Ja šajos kanālos tiktu pausti atšķirīgi viedokļi, ja Krievija būtu demokrātiska valsts, mēs neuztrauktos, bet Krievija ir agresorvalsts, un mūsu austrumu robeža ir demokrātijas robeža ar autoritārisma pasauli. Es nevaru teikt, ka notiek informācijas karš, – informācijas karā jābūt divām pusēm. Tāds bija aukstā kara laikā, tāds Ukrainai ir ar Krieviju – kā daļa no nepieteiktā kara. Bet pret mums tiek vērsti informatīvs uzbrukums, kuram mēs pat īsti nepretojamies.

E. L. Neesam atzinuši sevi par karstāvokli esošiem.

A. K. Mēs baidāmies «drošībiskot» mediju telpu, bet tas ir nepieciešams, jo situācija kopš Krimas aneksijas ir mainījusies un mediji kļuvuši par drošības jautājumu. Demokrātijai ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums aizstāvēties. Kopā ar diviem kolēģiem veicu pētījumu par Krievijas informācijas kampaņu Ukrainā laikposmā no Viņņas Austrumu partnerības samita līdz t. s. Krimas referendumam. Metožu klāsts, kuru mēs atklājām trijos Krievijas televīzijas kanālos, ir milzīgs, vienā pētījumā to pat ir grūti aprakstīt. Manipulācijas tehniku ir ārkārtīgi daudz. Piemēram, viens no scenārijiem: ja jūs saprotat, ka mērķauditorija grasās pieņemt kādu lēmumu, kas, viņasprāt, ir vērtīgs un labs (Latvijā tie varētu būt lēmumi par informācijas telpas aizsardzību), tad no manipulatoru puses ātri jāizplata ideja, ka tas nedarbosies, ka scenārijs nav īstenojams, ka tā ir slikta ideja. Krievija nepārtraukti zondē augsni Latvijā un citur – propaganda vispār nestrādā ar jaunievedumiem, bet gan ar jau esošiem identitātes elementiem un ar atsevišķās grupās esošo sociālo atmiņu, un vajadzīgo elementu uzpūš, piepucē, saķemmē un padara par mūsu uztvērē svarīgāko.

R. M. Šādi profesionāli pētījumi ir ļoti vajadzīgi, tomēr rodas iespaids, ka tie netiek pietiekami komunicēti mūsu sabiedrībā. Kāpēc?

A. K. Mēs komunicējam un daudz.

R. M. Tad kāpēc nav rezonanses?

I. Z. Medijos neņem vai nepietiekami ņem preti šo tēmu!

E. L. Nav tiesa! Latvijas Radio vienmēr ir ņēmis preti un pat lūdzis šos viedokļus.

A. K. Mūsu pētnieki iet uz Saeimas komisijām, mēs veidojam prezentācijas, tiešraides, cenšamies savu iespēju robežās komunikāciju izvērst. Esam nevalstiska organizācija, cināmies par katru projekta finansējumu. Mūsu viedokļi medijos tiek uzklauti. Tomēr galā viss ir atkarīgs no politisko lēmumu pieņēmējiem.

Propaganda un mēs

I. Z. Būtu jāpaanalizē kaut vai latviešu valodā pieejamās ziņas – kāda ir koncepcija, ar ko mediji nāk klajā?

J. V. «Latvijā ir slikti!» Jau gluži intonatīvā limenī.

E. L. Nav tiesa!

I. Z. Te es pamatā domāju televīziju, to skatoties, ir sajūta, ka pastāv tikai problēmas, konfrontācija «mēs pret viņiem», t. i. krieviem; tiek uzturēts ārējā ienaidnieka tēls. Nav tiesmes analizēt, meklēt risinājumu, nav vēlmes pēc iekšējās sakārtošanās, nav skata caur pozitīvo prizmu, kura tomēr ir pieejama. Piemēram, nav skatpunkta «mēs esam eiropiska valsts!»

J. V. Es gan domāju, ka konfrontācijas jomā mūsu vaina ir tikai daļēja, jo mums nākas reaģēt uz ārējas ietekmes veidotu uztveri un attieksmi, un tad neviļus un neizbēgami nonākam viedokļu sadursmes situācijās. Un tas ir vēl viens procesa elements, kas Latvijā līdz galam nav saprasts: konfrontācija tiek ārēji uzkurināta un uzturēta. Esmu pārliecināts, ka bez Krievijas manipulatīvā «darba» ar krievvalodīgajiem Latvijas sabiedrības sašķeltība būtu ievērojami mazāka. Un sabiedrība neļautos gluži zaimojošiem mājieniem, ka nemaz tik slikti jau tajos padomju gados neesot bijis.

I. Z. Bet tas, kā mēs reaģējam, parāda mūsu vājumu. Gribu apgalvot: mēs esam stiprāki, nekā iedomājamies, tikai caur šo prizmu vēl neesam reaģējuši uz Latvijai gan no ārpuses, gan iekšpuses uzspiesto diskursu.

A. K. Man tomēr ir bažas par cilvēku racionalitāti vispār. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes profesors Jurgis Šķilters pasniedz kognitīvās zinātnes, kuras atklāj, ka mēs diemžēl spriežam racionāli tikai ideālos apstākļos. Ja ap mums sakārto ainu, kurai nav alternatīvas, un tā ir vienveidīga, mēs esam augsta riska zonā. Latvijā šādu riska zonu rada Krievijas mediji, jo ir noteikts iedzīvotāju procents, kuri skatās tikai Krievijas kanālus – tā viņi atbild aptaujās; ir tādi, kuri šos kanālus skatās vairāk nekā Latvijas kanālus; seko vairākas citas gradācijas. Kādi tad būs šie spriedumi, ja katru dienu klausās tikai Dmitriju Kiseļovu un nesalīdzina ne ar ko citu?!

E. L. Kurās klišējās vai motīvos mūsu domāšanā visdrīzāk draud ieperināties šī propagandas

Es ticu tam, ka mīts ir spēcīgāks par faktu. Un mūsu intelektuālās elites uzdevums būtu kopt — tieši tā — latvietības mītu

«infekcija»?

A. K. Propagandai ir svarīgi atrast tēmu, kas der gan latviešiem, gan krieviem. Un šāda patiešām iedarbīga tēma ir «Visi ir sliktie! Neuzticies nevienam, arī savai valdībai!», kā arī — «No tevis nekas nav atkarīgs!» Krievijas kanālos uzkrītoši daudz runā par savvēstības teorijām. *RenTV* tā ir gandrīz vai galvenā tēma: *Klubs 300*, Rotšildi un Rokfelleri, kuri joprojām daļa pasauli, no kā cieš nabaga Krievija. Tiek uzturēta tāda realitātes aina, kur ārpasaule ir ārkārtīgi ļauna, visi ir savvērējušies, un tava valsts ir aplenkts cietoksnis. Vēl vairāk: pasaulē jau viss ir sadalīts, tāpat manas valsts valdība vairs nevar neko ietekmēt, vēl jo mazāk es pats. Respektīvi, cilvēks tiek atbrīvots no jebkādas atbildības par savu un sabiedrības likteni. Tas ir pilnīgā pretrunā Rietumu pilsoniskās sabiedrības konceptam, kur mēs visi esam līdzatbildīgi, mēs veidojam valsti, valsts esam mēs. Striktā nodalīšana — valsts ir kas tāls, abstrakts, ļauns, un mums labāk kaut kā izvilkt savu privāto eksistenci — bija ļoti spēcīga izjūta PSRS laikā un šodienas Krievijā ieguvusi jaunu formu. Krievijā par visu atbild cars. Putina pēdējā televīzijas maratonā to varēja vērot — viņš risina mazas lietas, kā Brežņevs, kurš personīgi dalīja dzīvokļus Politbiroja locekļu radniekiem. Šāda manuālā vadišana rada izjūtu, ka viss ir jārisina «kādam tur», bet ne man pašam. Te es saskatu lielu bīstamību, jo uz šīs izjūtas uzķeras gan latvieši, gan Latvijas krievi. Piebīdīšu — tāds cinisms, tiesiskais nihilisms un neticība jebkādam vērtībām, kādu esmu vērojis Krievijā, nepastāv nekur citur ziemeļu puslodē. Mums ir jāsaprot, ka tas ir Krievijas valsts propagandas produkts, un jāmacās domāt tieši pretēji: «Es esmu līdzatbildīgs, es varu ietekmēt procesu!»

I. Z. Mūsu šodienas saruna būtu citāda, ja mēs būtu «sagreimojuši» savu okupācijas, totalitārisma traumu. Tas, par ko runāja Andis, mūsos ir iedzīts ļoti dziļi vēl tajos laikos. Mēs joprojām šo traumu neesam apzināti definējuši un apzināti tikuši tai pāri.

E. L. Neesam gribējuši, jo process nav komfortabls.

I. Z. Un šīs traumas sekas ir tādas, ka mēs līdz galam nenovērtējam neatkarības atgūšanas vērtību. Nenovērtējam, kāds brīnums patiešām ir Latvijas valsts neatkarība! Mēs dzīvojam savā Saulkrastu vai Garkalnes savrupmājā, un mūsu apziņā nepastāv saikne starp mūsu skaisto māju un to, ka mums ir sava valsts. Ka bez savas valsts tās mājas, visticamāk, nebūtu! Ka arī mūsu diskusijas un strīdiņi vispār var būt tikai tādēļ, ka Latvijas valsts ir, ka tā ir demokrātiska un tiesiska. Tātad mūsu vājais punkts ir vāja piederības izjūta valstij, respektīvi, līdz galam nenobriedusi valsts griba jaunajos laikos. Kad stāvējām uz barikādēm, izjūta bija lieliska, bet pasaule iet uz priekšu, arī valsts izpaušmes ar laiku mainās, bet jaunu piesaistes mehānismu nav. Politikā šajā ziņā vajadzētu uzrunāt savus vēlētājus, bet mēs zinām, ka viņi to nedara. Tad nu

atliek zinātnieki, žurnālisti, rakstnieki, kuriem jāliek pārējai sabiedrībai saprast, cik svētīga mums ir bijusi valsts un cik tā mums joprojām ir nepieciešama, jo bez šī pamata neizveidosies arī tā gribētā pilsoniskā kultūra.

Mīts par nejauso valsti

R. M. Droši vien tajā, ka nespējam priecāties par savu valstiskumu un pienācīgi novērtēt valsts izaugsmi 26 gadu laikā, daļēji ir vainīga arī mūsu mentalitāte. Latvijas inteliģences vidē pastāv tendence tieši negatīvu un kritisku attieksmi uzskatīt par intelektuālisma pazīmi. Ja publiskajā telpā nepiekrīti izteiktam negativismam un mēģini saskatīt arī pozitīvas lietas — kāds tu vairs intelektuālis vai eksperts?! Tu esi muļķis! Ko tad mēs gribam, ja gaišākie prāti ir iestiguši negativismā? Šajā kontekstā gribas pievērsties arī kultūrvaroņa jautājumam. Kas ir mūsu kultūras varonis? Kas ir mūsu elite? Kāpēc pastāv tik liela plaisa starp politiski ekonomisko un radošo eliti? To lieliski redzam, piemēram, valodā — valdošās elites valoda ir tālu no elitārās. Akūts elites trūkums traucē valstiskuma attīstībai, un tas sākas jau ar to brīdi, kad atteicāmies no savas sociālās elites — vācbaltiešiem, definējot viņus kā citas, svešas kultūras pārstāvjus. Ja mēs savas kultūras mītu būvējam tikai uz vergošanas septiņsimt gadiem, tad kādu pašnovērtējumu mēs sagaidām?!

I. Z. Te jāpiesauc arī mediji, kas nav cēlušies elites prestižu. Tā ir tāda pārprasta demokrātija.

E. L. Padomju tipa vienlīdzība...

I. Z. Tieši tā! Iespējams, no tiem laikiem tas arī ir palicis. Trūkst apziņas, ka jebkurai sabiedrībai, nācijai, kurai ir sava plaukstoša valsts, ir nepieciešama elite.

R. M. Es ticu tam, ka mīts ir spēcīgāks par faktu. Un mūsu intelektuālās elites uzdevums būtu kopt — tieši tā — latvietības mītu. Pateicoties jaunlatviešiem un Rainim, radīts jau tas ir.

I. Z. Un Satversmes preambulas autoru arī. Starp citu, Satversmes preambula — tas bija elites projekts.

J. V. Un mēs visi atceramies to simptomātisko reakciju tieši no daudzu latviešu intelektuāļu puses, to milzīgo pretestību Satversmes preambulai. Laikam jau tāpēc, ka istena intelektuāļa pienākums ir mītus dekonstruēt, kas jau pārvērties par dekonstrukciju dekonstrukcijas pēc. *Rīgas Laika* rakstos tas ir uzkrītoši.

I. Z. Bet tā ir novecojusi pieeja — tie ir 20. gadsimta 60. gadi!

R. M. Tas ir jāizslimo!

A. K. Ir jau normāli, ka arī starp latviešiem pastāv dažādi ideoloģiski un filozofiski uzstādījumi. Ir konservatīvā nostāja, ka valsts veidojas ar noteiktu ideju, ka nav nejausība, ka ir izveidojusies šī valsts ar šo identitāti. Un ir arī liberālā ideja, ka valsts — jebkura valsts — veidojas nejausību virknes rezultātā. Tāpēc ir saprotama daļas sabiedrības nepatika pret Satversmes preambulu.

Daudz kas no Krievijas propagandas šeit var ienākt arī tāpēc, ka žurnālisti neievēro profesionālos standartus

E. L. Tomēr mūsu šodienas tēmas kontekstā apzināta, mērķtiecīga valsts politika būtu veicināt to diskursu, kas Latvijas Republiku skata kā cēloņsakarību virknes daļu. Mēs taču varam saskatīt neskaitāmas — ģeopolitiskās, nācijas emancipācijas procesu — konsekvences, kas mūs sarado ar daudzām citām valstīm.

A. K. Eiropā tomēr šī ideja par jebkuru valsti kā nejauša procesa rezultātu ir diezgan populāra.

I. Z. Kādreiz bija, nu jau vairs nav.

A. K. Man ir nācies šo ideju dzirdēt no daudziem ekspertiem, tai skaitā no viena, kuru ļoti cienu.

I. Z. Anglosakšu kultūrtelpas pārstāvja?

A. K. Jā, anglosakšu.

I. Z. Nu jā — anglosakšiem tas vēl joprojām ir aktuāli, bet kontinentālajā Eiropā uz to jau skatās citādi.

A. K. Postmodernajā pasaulē mums ir grūtības, jo okupācijas piecdesmitgade neļāva mums izdzīvot līdz galam mūsu modernisma posmu, nomierināties un kļūt pašpietiekamiem. Mēs esam ielēkuši ļoti postmodernā Eiropas vidē, kur mums nākas ļoti grūti izskaidrot savu sāpi. Krievijas agresijas kontekstā vismaz kaut ko var izskaidrot, norādot uz konkrētiem draudiem. Bet, runājot par mūsu pašu iekšējo stiprumu, pilnīgi piekritu pozitīvā mīta nepieciešamībai, un — papildinot — ir jāattīsta «nācijas tēvu» ideja, kas tagad izskan valsts simtgades kontekstā. Esot pirmoreiz Vašingtonā un staigājot pa memoriāliem un muzejiem, biju pārsteigts, cik daudz literatūras ir par Savienoto Valstu valstsvīriem. Mums ir jāattīsta stāsts, ka Latvija uzreiz izveidojās kā demokrātiska valsts; ka mūsu Satversme bija tik progresīva, ka mēs to esam saglabājuši līdz šodienai, ieviešot tikai papildinājumus; ka vēlēšanu tiesības sievietēm mums bija agrāk nekā Šveicē! Un šis stāsts var arī apvienot Latvijas latviešus un krievus: Latvijas dibināšana, Neatkarības karš, Jānis Čakste un Latvijas Centrālā padome — tās ir lieliskas pozitīvas tēmas. Es biju pie Brīvības pieminekļa šogad 17. martā² un aicinu visus tur iet nākamgad.

Mediju kvalitāte un valsts drošība

E. L. Ko mums darīt, kā cīnīties pret šibriža informatīvo iebrukumu un nodrošināties nākotnei?

R. M. Mēs līdz šim neesam pieskārušies resursu jautājumam. Neviens politisks vai ideoloģisks instruments nevar pastāvēt bez resursu atbalsta. Vai tad nav svarīgi, cik lielus resursus Latvija velta savas nacionālās apziņas kultivēšanai mediju telpā un cik tajā iegulda, piemēram, Krievija?

A. D. Sabiedrisko mediju finansēšanai mums ir jācīnās par katru centu. Tas izskatās tā: ir galds, pie kura sēž ministri, un mēs — nozaru pārstāvji — stāvam un izlūdzamies, vesels bars garā rindā.

R. M. Un no tās rindas bieži vien atskan: «Vai tad jūs vēlaties, lai palielinās slimu cilvēku skaits vai zīdaiņu mirstība? Vai mums nevajag kvalitatīvu infrastruktūru un ceļus?»

A. K. Informācijas telpas drošības aspektā ļoti

nozīmīga ir mediju pratība. Es ļoti ceru, ka mūsu skolēniem tā tiks mācīta jau drīzā laikā. Nevar būt tā, ka žurnālisti un mediju speciālisti vienīgi runā par šīm manipulācijas tehnikām. Par tām ir jā māca skolēniem, lai tad, ja viņi arī ieslēdz to Krievijas kanālu, viņi jau ir sagatavoti un saprot, ka tagad rāda nevis ziņas, bet gan propagandas raidījumu. Ka tad, ja sižets ir nenormāli garš, diktors runā emocionāli, piesauc faktus bez pierādījumiem un atsaucēm, skatītājam ir jārodas šaubām un vēlmei pārbaudīt šo informāciju citā mediā. Mediju pratība ir jā māca visiem skolēniem — nav citas izejas!

Daudz var panākt arī pati žurnālistu cunftē, uzturot savu iekšējo kvalitātes standartu. Pēteris Pomerancevs un Edvards Lūkass ir uzrakstījuši ļoti labu rakstu par to, kā neitralizēt vai mazināt Krievijas informatīvo uzbrukumu Eiropā, un viena no idejām ir Eiropas līmenī veidot monitoringa organizācijas, kuras kaunina sliktos medijus, piekar pelnītas birkas un izplata informāciju sabiedrībā, sakot: lūk, šis ir propagandas medijs, kas neievēro labas žurnālistikas standartus. Ar šādu nozares normējošu pieeju, pat bez valsts institūciju iesaistes, var diezgan efektīvi rīkoties. Jo daudz kas no Krievijas propagandas šeit var ienākt arī tāpēc, ka žurnālisti neievēro profesionālos standartus.

A. D. Žurnālisti savu kvalitātes latīņu nevar uzturēt arī elementāras pārstrādāšanās dēļ. Lai uzturētu kvalitāti, ir jābūt laikam domāt, apsvērt tēmas.

J. V. Resursu jautājums ir būtisks. Latvijas valstij būtu jāsaprot, ka mediju kvalitātē ir jāiegulda lieli līdzekļi.

A. K. Jāsaprot, ka notiek uzbrukums un pretošanās prasa resursus.

I. Z. Tajā, ka apdraudējums mums ir «uzkritis uz galvas», ir sava veiksmē, jo tikai apdraudējuma situācijā beidzot kaut kas sāk notikt. Lai arī vajadzētu taču būt nevis šim konfrontējošajam motivam, bet konstruktīvajam: «Mēs zinām, kas mēs esam un kurp gribam virzīties!» Rezumējot — aicinu nebaidīties sakārtot mūsu informatīvo telpu atbilstoši tām vērtībām, kuras nosaka Satversme.

E. L. Vēl kādas rezumējošas atziņas?

R. M. Radošajai inteliģencei, kultūras cilvēkiem novēlētu strādāt nevis kampaņveidīgi, mobilizējošies, tikai parādīties apdraudējumam, viļņveidīgi, bet nepārtraukti, mērķtiecīgi, neatslābstot un apzinoties savu misiju, jo bez savas nacionālās elites nav iespējama valsts ilgspējīga pastāvēšana un izaugsme.

A. D. Šī diskusija manī raisīja domu, ka tas, ko izdarījam, slēdzot Россия РТР, nav nekas īpaši drosmīgs. Mēs ejam demokrātisku, tiesisku ceļu, un mums ir jāatvadās no bailēm. Jo sašutuši zvaniņtāji, pārmetumi no Krievijas, protams, būs, bet tas pieder pie mūsu darba.

E. L. Nebaidīšanās — tā arī ir fundamentāla pilsoniska prasme, un kā žurnālists es savu profesionālo darbu bez šīs prasmes nevaru iedomāties. Mēs, Latvijas Radio, cenšamies nebaidīties, un mums šķiet, ka vismaz reizēm sanāk. ■

¹ Skat.: Buzans B.

Cilvēki, valstis un bailes. Problēmas, kas saistītas ar starptautiskās drošības izpēti periodā pēc aukstā kara. Rīga: AGB, 2000.

² 1944. gada 17. martā

Rīgā 189 ievērojami Latvijas politiskie un kultūras darbinieki sastādīja Latvijas Centrālās padomes memorandu, deklarējot prasību atjaunot Latvijas Republikas faktisko suverenitāti un izveidot Latvijas valdību. Šis notikums ir iekļauts UNESCO programmā *Pasaules atmiņa*. Memoranda teksts pieejams UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas mājaslapā: <http://www.atmina.unesco.lv/page/Memorands>

Detlefs Hennings

Zudušo zemi meklējot

Kāpēc jauns rietumnieks pievērsa pastiprinātu uzmanību zemei, par kuru skolās neko nemācīja?

Detlefs Hennings (1959; Detlef Henning) ir vēsturnieks ar Magister Artium (M.A.) grādu, pašlaik pētnieks Ziemeļaustrumu institūtā Līneburgā (Nordost-Institut Lüneburg). Zinātniskās intereses — 19. un 20. gs. Baltijas reģiona un Latvijas vēsture, latviešu un vācu attiecības, Latvijas mazākumtautību, latviešu sociāldemokrātu un komunistu, historiogrāfijas vēsture.

Pagājušā gadsimta 80. gadu sākumā visā Vācijas Federatīvajā Republikā tikai divi (!) jauni studenti nopietni ķērās pie akadēmiska līmeņa Baltijas studijām: viens bija 1960. gadā dzimušais Korneliuss Haselblats (*Cornelius Hasselblatt*), Igaunijas vācbaltiešu politiķa Vernera Haselblata — viena no Igaunijas starpkaru laika kultūras autonomijas likuma autoriem — brāļa mazdēls, kurš Hamburgā interesējās par Igauniju un somugru valodām¹, otrs — šo rindu autors Detlefs Hennings (*Detlef Henning*), vācietis bez jebkādam ģimenes saitēm ar Baltiju.

Mācoties vēsturi Minsteres Universitātē, biju sācis interesēties par Austrumeiropas un īpaši Baltijas vēsturi un baltu valodām, nonācis pie Latvijas.

Jāvaicā — kāda tolaik jaunam rietumniekam (nebiju nedz latviešu trimdinieks, nedz vācbaltietis) vispār varēja būt motivācija pievērst pastiprinātu uzmanību valstīm un zemēm, kas bija pazudušas no Eiropas kartes un par kurām skolās neko nemācīja? Pat ļoti ideālistiskais mērķis — varbūt kaut kad profesionāli pievērsties šī reģiona valodām, kultūrām un vēsturei — realitātē šķita nesasniedzams.

Šo to tomēr zināju. Astoņgadīgam zēnam pastmarku kolekcijā bija Latvijas laika pastmarkas ar dīvainu uzrakstu «Latvija», un mamma man bija paskaidrojusi, ka Latvija ir zeme, kas līdz ar Igauniju un Lietuvu Otrā pasaules kara laikā pazuda no kartes, jo «Stalīns tās norīja». Un viņa pastāstīja arī par Oktobra revolūcijas jucekļiem un Baltijas vēsturi — to, ko kara laikā bija dzirdējusi no Rīgas vācbaltiešu ģimenes, ar

kuru neilgi bija dzīvojusi kopā okupētajā Polijā. Lai izvairītos no «Igaunijas», «Latvijas» un «Lietuvas» nosaukšanas vārdā, padomju propaganda savos ārzemniekiem domātajos *Intūrista* bukletos pakļautās Baltijas valstis ietvēra jēdzienā «Padomju Baltija».

Otrais stimulēklis šīs «pazudušās» zemes varbūt nāca no manā ģimenē tradicionālās kristīgi humānistiskās audzināšanas, no kuras izrietēja morāles diktēts pienākums pievērsties cilvēkiem, kuriem nākas ciest. No tā arī zināms antikomunisms un interese par komunisma upuriem.

Trešais bija politisks ideālisms, kas Rietumu jauniešiem bija raksturīgs pēc 1968. gada studentu revolūcijas (tiesa, manā gadījumā ne kreisā nokrāsā). Un ceturtais iemesls — romantiska vēlme studēt ko eksotisku, lai varētu atšķirties un profilēties no pārējiem 40 000 Minsteres «masu universitātes» studentu: lūk, var braukt uz Nikaragvu palīdzēt sandinistu revolūcijai, celt fermas un skolas, bet es braucu meklēt pazudušās zemes pašā Eiropā, par kurām caurmēra vācietim nebija ne jausmas.

Kad Minsteres Universitātē sāku specializēties Austrumeiropas vēsturē, Slāvu-baltu valodu institūtā nejauši ieraudzīju piedāvājumu divas stundas nedēļā apmeklēt latviešu valodas kursus. Jāteic, tolaik vēl eksotiskāks šķita tikai piedāvājums mācīties Ziemeļamerikas indiāņu valodas... Kā vienīgais latviešu valodas students nonācu Minsteres trimdinieka un latviešu valodas pasniedzēja Ojāra Roziša paspārnē. Atceros savu pirmo teikumu latviešu valodā 1980. gada oktobrī: «Tas ir mans tēvs.» No 1966. gadā Londonā izdotās Terēzas Budiņas-Lazdiņas grāmatas *Teach Yourself Latvian* iemācījos nākamās vārdus — spainis, ābols, ābele, gov. Tomēr pēc diviem gadiem, kad pirmo reizi uzturējos Rīgā (Latvijas lauki šķiras ienaidniekam toreiz vēl skaitījās aizliegtā teritorija), ar šo lauksaimniecībā noderīgo leksiku padomju lielpilsētā jutos diezgan bezpalīdzīgs. Un pirmā modernā latviešu valodas mācību grāmata tieši vācu valodā runājošajiem *Lettsich Intensiv* parādījās tikai 1992. gadā.

Daudz vairāk valodas apguvē palīdzēja iestāšanās Minsteres latviešu korī, kuru vadīja Mārtiņš Zandbergs, jo dziedāt nozīmē runāt lēnāk un skaidrāk. Pirmo lepnumu par iemācīto kā «kārķļu latvietis» izjutu, kad koris apmeklēja komponista Jāzepa Vītola kapu Lībekā (saistībā ar viņa jubileju). Nezinot, ka esmu vācietis, man — glītam «tautudēlam» — uzticēja nolikt uz tā vainagu. Līdzās citiem laipniem Minsteres latviešiem man daudz palīdzēja vēsturnieks Ādolfs Šilde ar savu sirsniību, precīzām atmiņām par Latvijas laiku un grāmatu retumiem, arī ārsts Andris Kadeģis, topošā Minsteres Latviešu centra dvēsele un dzinulis, ar savu amerikānisko atvērtību un optimismu («jā, mēs va-

Padomju okupācijas gados darba kolektīviem ik gadu 1. maijā bija jānodas organizētā gājienā. Demonstrācijas izskaņa Komjaunatnes (tagad 11. novembra) krastmalā Rīgā.

1987. gads. Foto — Gvido Kajons

ram!») un daudzi citi.

Pirmie nospiedumi

Rietumeiropas students parasti apmeklē to zemi, kuras valodu mācās. Okupētā Padomju Latvija bija būtisks PSRS militārās sistēmas rietumu robežas bastions pie Baltijas jūras, tāpēc šāda varbūtība bija gandrīz izslēgta. Tiesa, varēja braukt kā tūrists — par dārgu naudu iegādāties braucienu, piemēram, no vācbaltiešu ģimenes ceļojumu biroja *Baltisches Reisebüro Wencelides* (tā īpašnieki brāļi Vencelīdesi, starp citu, bija vēsturnieka Pētera Krupņikova kādreizējie skolasbiedri), kas toreiz ekskluzīvi sadarbojās ar Maskavas *Intūrista* filiāli Rīgā.

1982. gadā, izmantojot 100 marku atlaidi studentiem, pirmo reizi pievienojos vācbaltiešu ceļotāju grupai. Tā sastāvēja gan no vēl Baltijā dzimušiem, latviešu un igauņu valodu protošiem cilvēkiem — ap tiem vēdija zināma nostalgijas aura —, gan no jaunas un jautras studentu kompānijas. Uz Rīgu un Tallinu braucām ar vilcienu no Austrumberlīnes caur Varšavu, Grodņu un Viļņu, ceļā pavadījām 36 stundas. Manā bagāžā ietilpa arī paciņa ar sieviešu apakšveļu un papīriņš ar meitenes adresi, ko Ojārs bija iedevis, lai man būtu vismaz teorētiska iespēja kontaktēties ar «padomju iezemiešiem» un es varētu mēģināt ar viņiem runāt par aboliem un govīm. Rīgas meitene bija 1941. gada

14. jūnijā deportēto latviešu meita, mūsu kontakts izveidojās kautri un ar pārpratumiem, bet vismaz vienojāmies par vēstuļu apmaiņu manas latviešu valodas trenēšanas nolūkā.

Tovasar Leonīds Brežņevs Maskavā vēl bija «pie šprīces». Pirmais iespaids par Rīgu bija nomācošs: cilvēki izskatījās nabadzīgi un noplukušī, dzīves līmenis bija zemāks nekā socialistiskajā Vācijā, sejas izteiksmes bailīgas un drūmas, cilvēki izvairījās skatīties acīs, arī vitamīnu un apgādes trūkums Padomju Latvijā bija acīmredzams. Ielās vīdēja Padomju armijas bruņumašīnas, Baltijas kara apgabala štābs atradās mūsu viesnīcas *Latvija* tuvumā, stagnācija bija gluži taustāma.

No rietumvācu preses publikācijām jau zinājām, ka VDK noklausīšanās ierīces atrodas viesnīcas trešajā un sestajā stāvā un ka no istabas nedrīkst zvanīt. Savukārt telefonu būdiņām vajadzēja divu kapeiku monētas, un tās bija «deficīts».²

Manas valodas zināšanas bija ļoti ierobežotas, tikko pratu uzdot jautājumu, lai uzzinātu ceļu, bet saprast cilvēku runāto gandrīz nespēju. Pēc nedēļas jau bija jābrauc atpakaļ. Pa šo laiku apguvu elementārāko Rīgas topogrāfiju (jo pilsētas plāns arī nebija pieejams), nodibināju kontaktu ar vienu cilvēku un ieguvu pāris grāmatas, skaņuplates un keramikas izstrādājumu. Atceros slikto dūšu, kas pēc atgriešanās Rie-

1. maija un Lielā Oktobra svētku parādei darbaļaužu, sportistu un studentu kolektīviem bija jāveido speciālas pārvietojamas butaforijas un plakāti. 1987. gads. Foto — Gvido Kajons

tumvācijā mani pārņēma, ieejot pārtikas veikālā un skatot desu un gaļas pārpilnību...

Divas lietas galvā bija noskaidrojušās: kādreiz Latvijā patiešām ir bijis citādi, jo vienā dzīvoklī ieraudzīju pirmskara Anglijā ražotu smalku porcelāna trauku ar ornamentiem, bet tagad tur valda okupācijas režīms, par to nevar būt nekādu šaubu. Un jaunam vācu ideālistam lietas labā kaut kas jādara — jau pēc gada ar latviešu valodas mācīšanos vien varēja kaitināt krievu un «padlatviešu» režīmu.

Nākamie braucieni (1983—1986)

Piepildītāks un efektīvāks bija nākamais brauciens 1983. gadā kopā ar latviešu trimdas un Baltiešu Kristīgās studentu apvienības aktivistu Andreju Urdzi — sociologu, kam Maincas Universitāte bija uzticējusi izpētīt iespējas vācu studentiem braukt uz Padomju Latviju un tur apmeklēt speciāli viņiem rīkottus latviešu valodas kursus. Kopā ar pieciem citiem vācu studentiem, kas interesējās par latviešu valodas apguvi, mūsu grupu ar paplašinātu kultūras programmu Rīgā laipni uzņēma Latvijas Komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs («Kultkoms»).

Ārzemnieks, kas mācījās vai jau prata latviešu valodu, padomju iestādēm šķita tik aizdomīgs, ka to uzreiz iekļāva «ārzemju tautiešu» kategorijā. Tā bija spēle — zinājām, ka «Kultkoms» ir

VDK filiāle un ka jāuzmanās no savervēšanas mēģinājumiem. No otras puses, mēģinājām tās piedāvātās iespējas un budžetu izmantot saviem mērķiem. Arī man pie slavenās «kafijas tases» «Kultkoma» rezidencē Gorkija ielā 11a mēģināja iestāstīt, ka turpmākai dzīvei daudz izdevīgāk mācīties krievu valodu un ka latviešu valoda tāda niekošanās vien esot. Tomēr paliku pie sava, un turpmāk par mani kā «tautieci ārzemēs» gādāja «Kultkoma» darbiniece Iveta Krauja (vismaz toreiz viņu tā sauca), kura solīja pa pastu regulāri sūtīt *Ciņu* un *Padomju Jaunatni*, ja vien es šad tad varētu kaut ko pastāstīt par Minsterē dzīvojošiem latviešu trimdiniekiem. Izkūlos sveikā ar ieganstu, ka manas latviešu valodas zināšanas ir pārāk vājas, lai sekotu sarunām. Avīzes tomēr saņēmu, un to lasīšana man palīdzēja izprast Padomju Latvijas propagandas terminoloģiju un domāšanas stilu.

Trešajā ceļojumā uz Latviju 1984. gadā iepazininos ar gadu par mani vecāko Raiti Gaili, kura telefona numuru bija iedevusi kāda Ministeres Latviešu ģimnāzijas skolniece.

90. gados, kad mūsu paziņšanās jau bija izsikusis, Raitis kļuva bēdīgi slavens. Baumoja, ka, būdams Latvijas Depozītu bankas akcionārs, viņš it kā esot paņēmis 30 miljonus dolāru un aizbēdzis uz Krieviju, kur vēlāk palīdzējis finansēt Jeļcina vēlēšanu kampaņu. 1984. gadā Raitis bija jauks, inteligents, komunikabls un atvērts, un

ВИЗА Т-V
№ 913343

3-5034

Гр. **ФРГ**

Фамилия **ХЕННИНГ**

Имя, отчество (имена) **ДЕТЛЕФ**

Дата рождения **26 02 59** Пол **МУЖ**

С детьми до 16 лет **ОДИН**

Цель поездки **ТУРГРУППА**

В учреждение **ИНТУРИСТ**

В пункте **РИГА**

Действительна для выезда в СССР с **06 08 85**

пребывания в СССР до **19 08 85**

через пограничные пункты СССР, открытые для пассажирского движения

Выдана **04 07 85**

К паспорту № **7854476**

ВЪЕЗД

Raksta autoram – VFR pilsonim izsniegtā PSRS vīza, derīga iebraukšanai Rīgā Intūrista grupas sastāvā no 1985. gada 6. līdz 19. augustam

tikai vēlāk sapratu, kāpēc. Aicināja uz dzīvokli, izmaksāja taksometrus, dāvināja mākslas darbus un ievadīja pirmsneatkarības laika biznesā. No viņa mācījos un izpratu, kā tapa vēlākie čeveri, šleseri un amerikāņi un kāda bija sabiedrība un sistēma, kas viņus veidoja. Arī to, kāpēc dažiem jau padomju gados bija privilēģijas un iespējas, kādu citiem nebija. Raita darba grāmatīņa atradās kādā valsts plānošanas iestādē, dažas stundas nedēļā viņš nodarbojās ar perfokartēm – toreizējā Padomju Savienības mērogā modernu informācijas tehniku.

Paralēli oficiālajam darbam viņš bija VDK «stukačs» ar segvārdu Lielais un, kā noskaidroju 1994. gadā, par mani ziņoja. Viens viņa ziņojums ir saglabājies. 1986. gada jūnijā Lielais varēja pastāstīt, ka «vācu students interesējās par Černobiļas notikumiem un jaunu cilvēku

sūtīšanu uz turieni». Acimredzot iestādēm bija aizdomas, ka Vācijas spēcienesti lēnām veido mani par aģentu Baltijas jautājumos, jo cita iemesla jaunam, normāli domājošam Rietumu cilvēkam mācīties latviešu valodu un interesēties par Baltiju taču nevarēja būt!

Ziņotāja «amats» deva Raitim pilnu brīvību kontaktēties ar mani un no Nekermaņa firmas katalogiem pasūtīt *Adidas* sporta kurpes un džinsus, kas man bija jāatved nākamajā braucienā. Reiz viņš mani paņēma līdzī uz kādu savrupmāju Mežaparkā, kur četras sievietes no padomju audumiem šuva lētas džinsu kopijas, ko Raitis, izmantojot *Aeroflot* lidmašīnu reisu, par desmitkārtīgu cenu realizēja tālajā PSRS austrumu republikās. No turienes viņš reizēm man nakts vidū zvanīja uz Minsteri, lai darītu zināmus jaunus pasūtījumus savam biznesam, jo no «Padlatvijas» telefoniski kontaktēt neuzdrošinājās. Vēlāk izveidojām cita veida nelegālās tirdzniecības shēmu, kas man nozīmēja avantūru un ļāva pieredzēt, kā padomju cilvēks «ar sakariem» veido savu labklājību. Ar savas māsas starpniecību, kura bija precējusies ar ungāru un dzīvoja Budapeštā, Raitis uz Minsteri sūtīja retas pirmskara Latvijas pastmarkas, kas man bija jārealizē pastmarku veikalā Berlinē. Desmit procenti no pārdotā palika man, par pārējiem 90 procentiem bija jāpērk firmas sporta kurpes un džinsi, ko sūtīju pa pastu ar vilcienu caur Prāgu, tādējādi apejot aviopasta muitu Maskavā. Pārmaiņu periodam tuvojoties, kontakti aprāvās: mani palielinājās interese par politiku un brīvību. Saistījies ar krievu biznesu, alkoholu un, iespējams, arī narkotikām, Raitis 2010. gadā Maskavā gāja bojā autokatastrofā. Kuluāros runāja par pašnāvību. Inteligents un gaišs cilvēks, padomju diktatūras un sabiedrības sabojāts, agrīns shēmotājs, tomēr zaudējums Latvijai.

Sākot ar ceturto braucienu uz Latviju 1986. gadā, vadīju *Baltisches Reisebüro* tūristu grupas, par to pienācās brīvvieta. «Pārmaiņu vējš» gaisā jau bija jūtams. Vācijā redzēju Jura Podnieka filmu *Vai viegli būt jaunam?*, Rīgā bija neformālais «pagrabs» Krāmu ielā 4 un citas «brīvības pazīmes». Šajā reizē manā koferī bija noslēpti 20 *Maggi* buljona klucīši, kuri slepeni bija jāatdod Līdijas Doroņinas-Lasmanes māsiņai tālākai nosūtīšanai uz darba nometni Mordovijā, kur Līdija izcieta bargu sodu. Labāk raksturot padomju diktatūras neprātu nemaz nav iespējams! Šie 20 buljona klucīši no Minsteres ar lidmašīnu slepeni bija jāved uz Maskavu, no turienes uz Rīgu, kur vēlā vakarā tumšā un pēc čurām smirdošā daudzdzīvokļu mājas kāpņu telpā pie durvīm tos iedevu kādai nezināmai, bailīgai sievietei, un pēc tam šie klucīši ceļoja tālāk uz Mordoviju. No latviešu trimdnieces puses, kas man, naivam vācietim, lūdza pakalpot kā kurjeram, tā bija nedaudz bezatbildīga rīcība – šādas lietas

Izpratu, kā tapa vēlākie čeveri, šleseri un ameriki un kāda bija sabiedrība un sistēma, kas viņus veidoja

vara uzskatīja par bīstamām.

Latviešu vasara un pirmā Vācu un latviešu studentu apmaiņa (1986. un 1989.)

Ilgstoši biju Vācbaltu jauniešu un studentu apvienības (*Deutschbaltischer Jugend- und Studenterring, DbJuStR*) valdes loceklis. Tomēr «vecu» vācbaltiešu mazbērniem par Baltiju lielas intereses nebija, drīzāk par ģimenes vēsturi un jautrām ballītēm. Arī latviešu trimdas organizācijas — Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības (ELJA) — mēģinājumi iesaistīt vācbaltiešu jauniešus politiskajā ciņā par brīvību Baltijai regulāri iestrēga viņu politiskajā vienaldzībā. Interese radās tikai ar Mihaila Gorbačova nākšanu pie varas un atīstoties vācu «Gorbomānijai».

Kā *DbJuStR* apkārtraksta redaktors varēju žurnālā ielikt arvien vairāk informācijas par norisēm Baltijā, un 1986. gadā man izdevās ar Vācijas Ārlietu ministrijas piešķirto naudu (to dabūt palīdzēja grāfs Hāgens Lambsdorfs, kurš 1991. gadā kļuva par pirmo Vācijas vēstnieku atjaunotajā Latvijas Republikā) *DbJuStR* vārdā noorganizēt *Lettischer Sommer (Latviešu vasaru)*. Tā bija pirmā vasaras nometne vācu studentiem, pārsvarā Vācbaltiešu jauniešu un studentu apvienības biedriem, un tās nolūks bija iepazīstināt ar Latvijas vēstures, politikas, kultūras (un tautas deju!) pamatlinijām. Lektori bija Aija Priedīte, Andris Kadeģis, Egils Levits, Valentīna Lasmane, Ingrida Balode, vācu vēsturnieks Mihails Garlefs un es. Trīs nedēļas indoktrinējām savus klausītājus brīvajā Zviedrijā, pēc tam nedēļu pavadījām Padomju Latvijā. Interesanti, ka no šīs 20 dalībnieku grupas daudzi vēlāk turpināja nodarboties ar Latvijas lietām, mācījās latviešu valodu un savas darba gaitas saistīja ar Latviju, piemēram, Martins fon Hiršhauzens (*Martin von Hirschhausen*) 90. gados organizēja un sešus gadus vadīja vācu a/s *Vereinsbank Rīga*, un Magdalēna Hilmane (*Magdalena Huelmann*), kas vēl šodien vada Minsteres Universitātes Baltu valodu institūtu.⁴

Sestais Latvijas brauciens laimīgi sakrita gan ar pirmo Igaunijas Tautas frontes kongresu 1988. gada 1. oktobrī, gan ar pirmo Latvijas Tautas frontes rīkoto manifestāciju Mežaparkā nedēļu vēlāk. Vācu studentu grupa, kas nejausi brauca līdzī tūristiem, pirmo reizi ieraudzīja Baltiju un sajūsminājās par to. Starp viņiem bija arī mans studiju laika draugs Jaspers fon Altenbokums (*Jasper von Altenbockum*), kurš 90. gados bija lielās Frankfurtes dienas avīzes (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*) korespondents Stokholmā un no turienes labvēlīgi ziņoja par Baltijas valstu pirmajiem neatkarības soļiem, rakstos atbalstot to tuvināšanos Rietumeiropas struktūrām.

1989. gada jūlijā ar nesen dibinātā Latvijas Kultūras fonda palīdzību man izdevās noorganizēt pirmo vācu un latviešu studentu apmaiņu, iespējams, pirmo visā vācu un latviešu attiecī-

bu vēsturē. Desmit jauni un simpātiski latviešu studenti divas nedēļas dzīvoja pie vācu studentiem Vācijā, pēc tam brauca ekskursijās pa visu zemi, piedalījās televīzijas intervijās, vācu politiķi par godu mūsu studentu grupai rīkoja pieņemšanas utt. Tolaik latviešu studentu ierašanās Vācijas Federatīvajā Republikā bez padomju drošības dienesta pavadoņiem bija sensācija. Jaunie cilvēki trīs nedēļas bija Atmosas vēstnieki Rietumos, un vienai dalībniecei pat izdevās personīgā sarunā ar Vācijas Valsts prezidentu Rihardu fon Veiczekeru (*Richard von Weizsäcker*) pastāstīt par notikumiem un cerībām Latvijā.

Sekoja vāciešu atbildes vizīte Latvijā, kuras laikā viņi — arī pirmo reizi — drikstēja dzīvot privāti un iepazīties ar reālās Padomju Latvijas ikdienas dzīves pēdējo fāzi. Daži latvieši šo tolaik ekskluzīvo iespēju prasmīgi izmantoja vācu stipendiju pieprasīšanai. Viņu vidū bija Ivars Belte, tagadējais Latvijas Televīzijas valdes priekšsēdētājs, Kaspars Kļaviņš, vēstures profesors, Kristīne Volfarte, vēsturniece, Jānis Turlajs, Baltijas lielākās karšu izdevniecības *Jāņa sēta* vadītājs, Aleksandrs Ravkovs, pazīstams arhitekts un viesnīcas īpašnieks Vankūverā, un citi. Šāda studentu apmaiņa, vēlāk iekļaujot arī Igauniju, turpinājās vēl dažus gadus, līdz brīva studentu pārvietošanās kļuva par normālu parādību.⁵

Pirmais Latvijas Kultūras fonda ārzemju stipendiāts (1989—1990)

1989. gadā Latvijas Kultūras fonds man kā pirmajam ārzemniekam piešķīra *Sālsmaizes* stipendiju (250 rubļu mēnesī), kas deva iespēju veseļu gadu nodzīvot Padomju Latvijā, strādājot pie pētījuma par 1919. gada Stučkas režīmu un noslipējot valodu.⁶

Augustā ar savu veco 1968. gada *Opel Rekord C* caur Helsinkiem un Tallinu ieradās Rīgā, papildījis bagāžnieku ar tualetes papīru, vitamīnu tabletēm, dažiem šķīņķiem, šampūnu un rakstāmmašīnu. Piebraucu pie Ilguciema koplītnes, lai ievāktos pasniedzējiem paredzētajā trešā stāva vienistabas dzīvoklī — pa virtuves logu pavērās skaists skats uz miskastēm un dzērājiem. Šķita, tieši to es vēlos — būt «padomju ierindnieks» sociālistiskajā ikdienā. Pirmā romantika zuda, kad rudenī man piešķīra Rīgas pircēja vizītkarti un pirmos talonus deficīta preču iegādei un kad tirgū vairs nebija dārzenu un augļu. Koplītnes komendantē mēģināja manus cukura talonus paturēt sev, jo ārzemnieks taču nevāra zāptes! Protestēju un vienu no diviem taloniem tomēr saņēmu.

Svētdienās gāju uz viesnīcu *Latvija*, lai par četriem rubļiem tiktu pie «zviedru galda» ar gaļu un svaigiem dāržeņiem. Šveicars nekļūdīgi prata atšķirt ārzemniekus no padomju ļaudīm, tāpēc kādā mitrā un pelēkā februāra dienā atļāvos nepaņemt līdzī vācu pasi. Taču atskanē-

Politikai tomēr vajadzīgi ētiski, racionāli un strukturēti domājoši cilvēki. Tādu trūkums joprojām ir Latvijas politikas problēma

ja stingrs «tikai ārzemniekiem!», un es sapratu, cik gan ātri cilvēka ārējais izskats, starojums un iekšējā stāja, dzīvojot apspiestības režīmā, var mainīties! Arī tualetes papīrs bija beidzies, un vajadzēja stāvēt pie kravas mašīnas, kas to bija atvedusi no Lietuvas, un stiept rullīšus ar auklu ap pleciem uz mājām...

Lielākie piedzīvojumi togad saistījās ar politiskajiem notikumiem: 1989. gada 23. augustā stāvēju *Baltijas ceļā*, skaidri apzinoties, ka man – vācietim – vienkāšī pienākas to darīt. 18. novembrī atrados Daugavas krastmalā un 1990. gada 4. maijā pie Augstākās Padomes ēkas, piedzīvojot Latvijas Republikas neatkarības atdzimšanu. Grandiozas emocijas!

Dēkains bija darbs Latvijas Komunistiskās partijas arhīvā, kura direktore Ļubova Zīle jau bija sapratusi, ka laiki mainās, un devusi man atļauju bez Maskavas piekrišanas strādāt ar 1919. gada materiāliem. Daudz palīdzēja bijušie «partijas vēsturnieki» – mans kaimiņš kopmītņē Mārtiņš Virsis, Aivars Stranga un Ilga Gore, tagad Kreituse. Pat lasītavas uzraugs, izbijis desantnieks, pēc dažām nedēļām sāka laipni runāt ar «šķiras ienaidnieku» un stāstīja man anekdotes par saviem piedzīvojumiem armijā, Kubas krīzes laikā un citur.

Dīvainu iespaidu uz mani atstāja daiļrunīgais un daudzrunīgais politikas komentētājs Mavriks Vulfsons, ko vienu reizi apciemoju mājās, un daudzsejainais vēsturnieks Pēteris Krupņikovs – labi informēts, bet paliekošs anekdošu līmenī. Viņš bija «dialogā ar vēsturi» un, pēc manas pārliecības, arī dialogā ar attiecīgām iestādēm, tāpēc drīzāk vērtējams kā Latvijas vēstures traģisks produkts, nevis tās analītiķis. Nesen publicētie Krupņikova memuāri ir diezgan izskaistināti vai, moderni izsakoties, «konstruēti».

Skeptiski lūkojos uz rakstnieku un mākslinieku lomu Atmodas procesos. Vēlāk kļuva redzams, ka skaisti vārdi ir tikai iesākums, bet politikai tomēr vajadzīgi ētiski, racionāli un strukturēti domājoši cilvēki. Tādu trūkums joprojām ir Latvijas politikas problēma un zināmā mērā izriet no Padomju Latvijas «kultūras darbinieku» romantiskā un nacionāli ezotēriskā mantojuma.

Daudz simpātiskāki man šķita sistēmas pretinieki – personības, ar kurām man vēl laimējās iepazīties: Ieva Lase un Kurts Fridrihsons, pieticīgā vācu valodas skolotāja un sargātāja Īra Bergmane, kura mani bieži cienāja ar kafiju un kūciņām, un citi.

Skaistā atmiņā palikušas ekskursijas ar LKF aktīvistiem uz Latvijas lauku kolhoziem, muzejiem, novadiem vai uz Liepāju (vēl ar caurlaidi) un Daugavpili (jau bez caurlaides). Bija nojaušams agrākais skaistums un skaidri redzami milzīgie postījumi, ko padomju vara un tās līdzskrējēji bija nodarījuši Latvijas ainavai.

Uz Rīgu izdevās atvilināt arī manu bijušo vēstures profesoru Minsteres Universitātē Ervīnu Oberlenderu (viņš kļuva par ilggadēju Latvijas Vēsturnieku komisijas ārzemju locekli). Kopā ar Maincas Universitātes studentu grupu viņš 1990. gada maijā devās ekskursijā pa Lietuvu, Latviju un Igauniju, ko jau bez čekas uzraudzības noorganizēja vēsturniece Vija Daukšte.

Dažkārt domāju – kas vēl bez atmiņām par šo laiku manī palicis? Reāla pieredze par dzīvi padomju režīma apstākļos Latvijā, kas pēc 1991. gada praksē vairs nav pieejama. Pateicība par demokrātijas brīvībām, apziņa, ka tās ir jāsarīgā. Sapratne par to, ka ir lielas un mazas tautas un ka lielo tautu piederīgajiem jāmacās redzēt pasauli arī ar mazo tautu acīm. Caur Latvijas sabiedrības un kultūras mikrokosmu esmu ieguvis izpratni par to, ko nozīmē kultūra un valoda, kā lielā politika tiek īstenota dzīvē. Pirms Latvijas iepazīšanas vēsturi tikai mācījos. Latvijā būdams, to pats piedzīvoju. ■

Izvērstas atmiņas par Padomju Igauniju Haselblats publicējis grāmatā *Cornelius Hasselblatt, Ich liebe eine Estin. Autobiografische Streifzüge [Es milēju igauņieti. Autobiogrāfiski klejojumi]*. Husumā [Husum] 2012. Pašlaik Haselblats ir profesors Groningenā (Nīderlandē) un tiek uzskatīts par vienu no labākajiem igauņu literatūras speciālistiem Rietumos.

² *Pūt vējiņi. Bericht vom Lettischen Sommer. Sommerkurs für lettische Sprache, Geschichte, Kultur u. Folklore in Dalarna (Schweden) und Riga (Lettland) vom 19. Juli bis 16. August 1986 [Pūt vējiņi. Latviešu vasaras atskaite. Vasaras kursi latviešu valodai, vēsturei, kultūrai un folklorai Dalarnā (Zviedrijā) un Rīgā (Latvijā)]*. Red.: Detlef Henning. Minstere: *Deutsch-baltischer Jugend- und Studentenring e.V.*, 1987.

³ *Besteck, Angelika, Sveika Vācija! Hallo Lettland: Deutsch-Lettischer Studentenaustausch [Sveika Vācija. Sveika Latvija: Vācu-latviešu studentu apmaiņa]*. Minstere 1989.

⁴ Sīkāk par manu pieredzi un pārdomām skat. *Vēsture, kultūra, vēsturnieks. Detlefs Hennings, pirmais ārzemnieks, kurš nav latvietis, bet ir saņēmis stipendiju «Sālsmaize»*. *Latvijas Jaunatne* 1990. g. 7. septembris.

⁵ Tā Padomju Savienībā sauca ikdienas nepieciešamības preces, arī pārtikas produktus, kas plānveida ekonomikas dēļ nebija pieejami vajadzīgajā daudzumā.

⁶ Komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, dibināta Rīgā 1964. gadā, faktiski LPSR VDK sastāvdaļa. Viens no tās uzdevumiem bija šķēlēt latviešu trimdu Rietumos un vājināt tās politisko ietekmi valstīs, kas neatzina Latvijas okupāciju.

Pauls Daija

Laikmetu starpnieks Ernests Dinsbergs

Veclatviešu un jaunlatviešu pretstats kultūras vēsturē ir pakļaujams kritiskai refleksijai

Pauls Daija (1984) ir Dr. philol., literatūrvēsturnieks, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētnieks, monogrāfijas *Apgaismība un kultūrpārnesē. Latviešu laicīgās literatūras tapšana* (2013) autors, publicējis rakstus par latviešu un vācbaltiešu vēsturiskajām attiecībām, Baltijas apgaismību, latviešu literatūras 18. un 19. gs. vēsturi.

Šā gada sākumā, godinot latviešu rakstnieka, tulkotāja un pedagoga Ernesta Dinsberga (1816–1902) divsimto jubileju, Latvijas Nacionālajā bibliotēkā notika viņam veltītas izstādes atklāšana. Aplūkojamais materiālu klāsts – no publicētajām grāmatām līdz rokrakstiem – pavēra ieskatu latviešu dzimtcilvēku ģimenes atvasēs, autodidakta radošajā darbā, kas aptvēra gandrīz septiņdesmit gadus.

Viens no iemesliem, kāpēc Dinsbergu vērts atcerēties arī mūsdienās, paradoksālā kārtā ir tāds pats, kāpēc rakstnieks nereti ticis piemirsts, proti, viņš pieder «veclatviešu laikmetam», sava veida pelēkajai zonai Latvijas kultūras vēsturē. Laika ziņā tā atradās starp Stenderu un Merķeli no vienas puses un jaunlatviešiem no otras, tāpēc veclatviešu paaudzi bieži raksturo ar vārdkopām «vairs ne» un «vēl ne». Tomēr produktīvākā šīs paaudzes pārstāvja Ernesta Dinsberga radošā darba vēriens, kas aptvēra gandrīz visas latviešu rakstniecības jomas, mudina veclatviešu laikmetu šodien izvērtēt no jauna. Vismaz uz mirkli atbrīvojoties no vācbaltiešu–veclatviešu–jaunlatviešu shēmas un tās vietā uzsverot latviešu kultūras attīstības pēctecību, var pavērties iespēja precīzāk izprast nacionālās atmodas priekšvēstures likumsakarības.

Jaunās latviešu kultūras ass

Bez augstākās izglītības, rakstītprasmi apguvis pašmācības ceļā (ar kāda vietējās muižas vācu

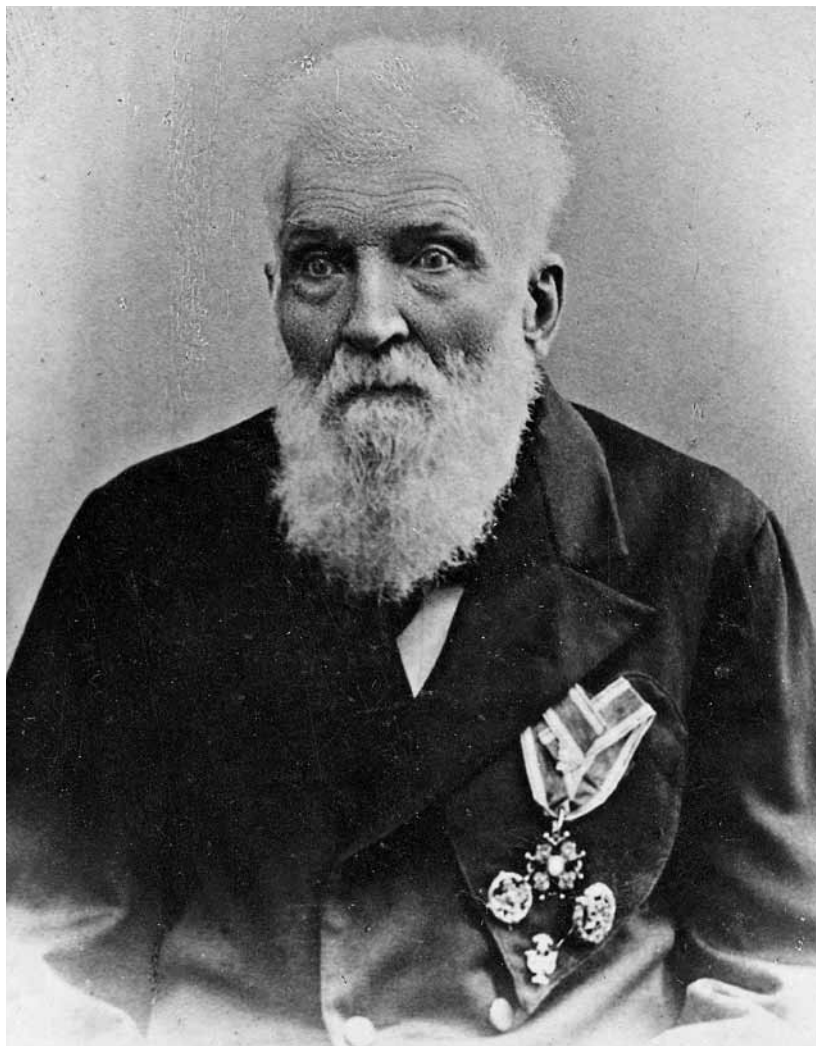
skolotāja palīdzību), Dinsbergs savu radošo darbību sāka laikmetā, kad latviešu kultūrā domnējošā loma aizvien piederēja vācbaltiešu mācītājiem un jaunlatviešu paaudze sevi vēl nebija pieteikusi. Līdzās latviešu nacionālisma priekšvēstnesim Jānim Ruģenam (1817–1876), kurš jau netipiski agri jautāja, «kad pienāks latviešiem tie laiki, ko citas tautas tagad redz», un Ansim Leitānam (1815–1874), kurš aizsāka latviešu «lasīšanas revolūciju» ar pirmajiem «bestselleriem» (*Grāfa lielmāte Genoveva* u. c.) un kļuva par laikraksta *Mājas Viesis* redaktoru, Ernests Dinsbergs grāmatniecības vēsturē lielākoties pieminēts kā talantīgs pedagogs un ražīgs tulkotājs, kurš pirmais latviskojis klasiku: Homēru, Miltonu, Gēti un citus.

Par veclatviešiem ierasts dēvēt tos latviešu literātus, kas debitēja 19. gs. 20. un 30. gados, drīz pēc dzimtbūšanas atcelšanas. Pēc gadsimtiem ilga vācbaltiešu mācītāju monopola tie bija pirmie latviešu tautības autori, kuri nāca no sabiedrības zemākajām kārtām, faktiski no pašu apgaismojamo vidus. Tie nebija gluži zemnieki, drīzāk lauku vidusšķiras ģimeņu atvases, kas vēl nebūda augstāku izglītību, taču patstāvīgi papildināja savas zināšanas, gandrīz vienmēr atrodoties vācbaltiskajai sabiedrības elitei piederīgo mecenātu labvēlības paēnā. Muižnieki nereti iespēju robežās atbalstīja talantīgu latviešu jauniešu izglītošanos. Šie latviešu literāti autodidakti veidoja jaunās latviešu kultūras centrālo asi 30 gadu garumā – līdz pat jaunlatviešu laikrakstam *Pēterburgas Avīzes* un Rīgas Latviešu biedrības dibināšanai 19. gs. 60. gados.

Lielākoties veclatvieši gāja vācbaltiešu mācītāju jau iemītajās pēdās, turpinādami kopt apgaismības literatūras tradīciju. Tāpēc nereti tos raksturo kā kopētājus vai pat diletantus, kuru radošajām aktivitātēm bija pārāk zemi griesti, savukārt lielā produktivitāte raisa aizdomas par grafomāniju. Tomēr uz veclatviešiem iespējams raudzīties arī kā uz potenciāla protesta paudējiem, kuru uzdrošināšanās no lasītājiem kļūt par autoriem jau pati par sevi latviešu kultūrā bija revolucionārs notikums. Visticamāk, abas atbildes ir apvienojamas. Dinsbergs, tāpat citi autori, bija vienlīdz piederīgi gan vācbaltiešu mācītāju tradīcijai, gan jaunlatviešu pasaulei, bet isti līdz galam neiekļāvās nevienā no tām, un te arī meklējama atslēga uz veclatviešu fenomenu un pretrunīgumu.

Literārās gaitas

Dinsbergs tās sāka vienlaikus ar kļūšanu par Dundagas mācītāja Glēzera kučieri un sulaini septiņpadsmit gadu vecumā. Tā dēvētā muižu vidusšķira, kurai viņš tādējādi pievienojās, sociālajā hierarhijā atradās pakāpi augstāk par zemniekiem, ciktāl ir runa par brīvo laiku, ko bija iespēja veltīt intelektuālām aktivitātēm. Jau 18. gs. muižu kalpotāji bija aktīvi lasītāji. Tāpat dzīve muižā Dinsbergam deva iespēju agri apgūt vācu valodu – laikā pēc dzimtbūšanas atcelšanas tā starp lat-

Ernest Dinsbergs ap 1896.—1902. gadu.

Fotogrāfs nezināms.
Rakstniecības un mūzikas
muzeja krājums

viešiem vēl nebija izplatīta parādība, un jau piecus gadus vēlāk viņš tika iecelts par Dundagas skolotāju. Muižā jaunais cilvēks sāka rakstīt dzeju, galvenokārt ietekmējoties no baznīcas dziesmu grāmatām. Lielākoties viņš publicēja savus sacerējumus laikrakstā *Latviešu Avīzes*, vēlāk arī *Mājas Viesi* un *Pēterburgas Avīzēs*. 1856. gadā nāca klajā pirmā Ernesta Dinsberga grāmata — dzejas krājums *Mīlestības ziņģes*, kam sekoja daudzas citas. Kopumā viņš publicējis ap 100 grāmatu un vairāk nekā 300 atsevišķu rakstu. Raksturīgi apgaismības laikmeta priekšstatam par zināšanu izplatīšanu Dinsbergs publicēja gan daiļliteratūras darbus, gan populārzinātniskus apcerējumus un saimnieciskas instrukcijas, tādējādi turpinot tos latviešu grāmatniecības virzienus, kas bija sākti Vecā Stendera un viņa pēcteču laikmetā 18. gs. otrajā pusē.

Šķiet, visdrošāk Dinsbergs jutās ziņģes žanrā, un viņa pārstrādātā Mārča Reinberga ziņģe *Rīga*, kas nāca klajā 1865. gadā, ieguva plašu popularitāti, tā ir arī iedvesmojoši interpretēta kultūrvēsturnieka Andreja Johansona darbos. Agrīnē Gētes *Lapsas Kūmiņa* (publicēts 1879. gadā, bet faktiski tapa vairākas desmitgades agrāk), kā arī Bīceres-Stovas *Unkel Toma būda* (1863) tulkojumi

zemtekstā ietvēra interesi arī par sava laika sociālajām problēmām. Savukārt deviņdesmitajos gados Dinsbergs tulkoja Homēru un Miltonu, kas nāca klajā līdztekus viņa darbiem par etnogrāfiju, sengrieķu kultūru.

Šajā laikā dienasgaismu ieraudzīja arī Ernesta Dinsberga poētika *Metrika* (1890) un četros sējumos izklāstīta *Vispārīga vēsture* (1892—1902). Šo darbu unikālo vērtību nav iespējams novērtēt par zemu, un tomēr Aspazijas, Blaumaņa un Poruka debijas gados tie jau šķita novecojuši.

Dramatiskākais Dinsberga dzīves posms saistīts ar krišanu nežēlastībā pēc iesaistīšanās *Pēterburgas Avīžu* tapšanā un sarakstes ar jaunlatviešiem 19. gs. 60. gados, par ko viņu izsūtīja uz Jaunjelgavu. Atšķirībā no jaunākā brāļa Krišjāņa, kurš aktīvi piedalījās *Pēterburgas Avīžu* veidošanā, iesaistījās jūrskolas dibināšanā un vēlāk piedalījās zemnieku nemieros, Ernests lielākoties savas aktivitātes tomēr neizvērsa ārpus skolotāja un rakstnieka darbības lauka. Viņš tā arī nekļuva ne par nemiernieku, ne jaunlatvieti, kaut gan tieši Dinsberga dzejolis *Prieka cerība uz tām jaunām avīzēm* likts *Pēterburgas Avīžu* pirmā numura pirmajā lapā 1862. gadā.

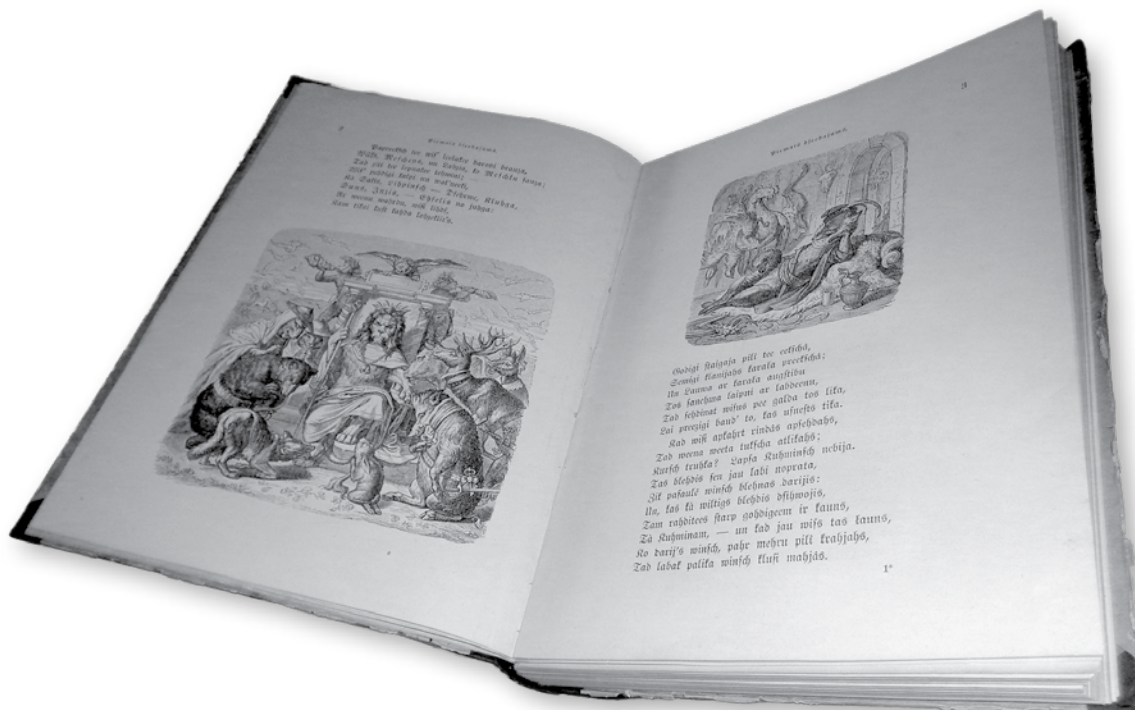
Ja uz Dinsbergu raugās ne tikai kā uz rakstnieku, tulkotāju, apgaismotāju vai t. s. tautas darbinieku, bet kā laikmetu starpnieku, šādu perspektīvu var likt pamatā jaunam skatījumam uz 19. gs. Latvijas kultūras vēsturi.

Radošās darbības virsotne

Ernesta Dinsberga darbības sākums 19. gs. pirmajā pusē turpināja Vecā Stendera (1714—1796) iedibināto virzienu, dabiski iekļaujoties tā dēvētās tautas apgaismības tradīcijā. Tieši šī iezīme likusi literatūras vēstures pētniekiem nereti ar vieglu roku ierindot Dinsbergu un viņa vienauzdžus starp epigoņiem, kas it kā nav nākuši klajā ne ar ko jaunu, bet reproducējuši jau pieejamos kultūras paraugus. Vērtējot Dinsberga rakstīto nevis kā diletantisku grafomāna produkciju, bet kā vienu no pirmās latviešu inteliģences paaudzes radošās darbības virsotnēm, kļūst redzama svarīgākā Dinsberga daiļrades nozīme, kas vienlaikus spēj raksturot arī veclatviešu laikmetu kopumā.

Dinsbergs ir tas līdz šim literatūras vēsturē retāk pamanītais vai vispār ignorētais ķēdes posms, kas savieno vācbaltiešu literātu veidoto apgaismības literatūru ar 19. gs. otrās puses sentimentālisma un nacionālās atmodas rakstniecību. Atstājot Dinsberga un viņa paaudzes biedru devumu perifērijā, zaudējam kultūras kontinuitāti, tās vietā rodas stāsts par literatūras vēsturi, kas visai neticami norisinās it kā pati no sevis, bez saknēm, bez pēctecības.

Dinsberga iesaistīšanās jaunlatviešu kustībā un viņa devums tā dēvētās elitārās literatūras tulkošanā ir liecība agrīnās latviešu inteliģences pieaugšanai un nobriešanai. Šis process nenotika

Ernests Dinsbergs
pirmais latviski
pārtulkoja J. V. Gētes
satīrisko poēmu *Lapsa*
***Kūmiņš* (Reinecke**
***Fuchs*, 1794). Tulkojums**
izdots Jelgavā

1879. gadā. Latvijas
 Nacionālās bibliotēkas
 krājums

dažās desmitgadēs, lai gan to aizsāka autodidakti. Tikai vēlāk — jaunlatviešu laikā — universitāšu studenti 19. gs. 60. gados pavēra ceļu pavisam jaunām, ar liberālisma idejām saistītām politiskām aktivitātēm, kas vēlāk kļuva par kultūras nacionālisma pamatu.

Dinsberga radošā darbība, mijiedarbojoties izglīto to latviešu autoru un ideologu ambīcijām, gadsimta pirmajā pusē joprojām attīstījās kā daļa no vācbaltiešu apgaismības programmas. Ernests Dinsbergs šo virzību gan turpināja, gan vienlaikus arī dekonstruēja, veidojot ceļu uz nākamo latviešu kultūras attīstības pakāpi.

Kultūras pārveides procesi

Latviešu kultūras pārveide, kas noritēja Dinsberga dzīves laikā ar viņa paša piedalīšanos, ir interpretējama divējādi. No vienas puses, tas ir loģisks tautas apgaismības procesa turpinājums. Arī Vācijā zemnieku apgaismības darbā dažādos reģionos ar atšķirīgu intensitāti iesaistījās paši zemnieki, un vismaz daļēji tieši tāds arī bija viņu izglītošanas mērķis — veidot jauno, izglīto to lauku vidusšķiru, kas kļūtu par īstajiem starpniekiem starp mācītājiem un tā dēvēto vienkāršo tautu.

No otras puses, apgaismojamie pakāpeniski izstūma apgaismotājus no aprites, un tas nepavisam neveidoja to harmonisku kopdarbu, uz kādu 19. gs. sākumā cerēja vācbaltiešu mācītāji. Transformācija, ko iezīmēja Ernests Dinsbergs, ir apgaismojamo un apgaismotāju mainīšanās vietām. Tas ir viens no laikmeta fenomeniem, kas līdz šim nav izvērtēts kā daļa no apgaismības norišu turpinājuma 19. gs.

Ernesta Dinsberga biogrāfija šo procesu raksturo ļoti uzskatāmi: viņa radošā darba sākums bija visnotaļ skaidra sekošana mācītāju paraugam gan estētiski, gan idejiski, taču jau *Pēterburgas Avižu* laikā viņš izdarīja izvēli, uz kuru nebūtu gatavs neviens no viņa tiešajiem un netiešajiem skolotājiem: Dinsbergs iesaistījās nacionālo ideju paušanā, par ko arī tika represēts (viņu atbrīvoja no skolotāja amata un nosūtīja uz Jaunjelgavu, kur viņš nepilnu gadu bija spiests strādāt par skriveri, tad strādāja Jāņa baznīcas skolā Rigā un vēl pēc trim gadiem viņam ļāva atgriezties skolotāja darbā Kubeles skolā) — pat smagāk nekā tie jaunās paaudzes pārstāvji, kas brīvāku atmosfēru meklēja Tērbatā un Pēterburgā, nevis dzimtajā Kurzemē un Vidzemē.

Tā nebija tikai Dinsberga personisko uzskatu transformācija, bet gan liecība kultūras attīstībai šajā laikmetā. Apgaismības kosmopolitiskās idejas, ne vienmēr līdz galam apzināti, veda pie nacionālisma un nacionālās atmodas. Līdz šim par to plašāk runāts galvenokārt saistībā ar brāļu draudzes darbību Vidzemē, taču arī Kurzemes latviešu inteliģences iesaiste literārajā kultūrā apliecina līdzīgas likumsakarības.

Grūti iztēloties tiešu saikni starp vācbaltiešu eliti un jaunlatviešu kustību, lai gan jaunlatvieši novērtēja vācbaltiešu mācītāju — «latviešu draugu», kā tie paši sevi dēvēja — darbu un uztvēra sevi kā šī darba turpinātājus. Bija nepieciešami starpnieki ne tikai starp eliti un tautu, bet arī starp laikmetiem vai to, ko kultūras zinātnē dēvē par «laika zonām». Ir rosinoši uz Ernestu Dinsbergu un citiem veclatviešiem raudzīties kā vienu no šādiem starpniekiem. ■

Jānis Vādots

Literatūras tīklos

Jānis Vādots (1979) ir tulkotājs un dzejnieks, lektors Ventpils Augstskolā, žurnāla *Domuzīme* literatūras nodaļas redaktors. Izdevis dzejas krājumus *Virve* (2011) un *Pagaidām iesāpas elpa* (2014).

Filozofs Ričards Eldridžs (*Richard Eldridge*) grāmatas *The Oxford Handbook of Philosophy and Literature* (2009) ievadā raksta par filozofijas un literatūras meklējumu kopīgajām un pretmetu pazīmēm. Filozofija tiecas rast sociālās dzīves, attiecību un izziņas ideālo formu. Literatūra pievēršas specifiskajam universālajā un atspoguļo nodomu un kaislību saskarsmi ar realitāti, tostarp palīdzot filozofijai nekļūt komiskai vai nebūtiskai.

Komiskais un nebūtiskais, lietderība un neizmantojamība diskusijās par literatūru pieņem visdažādākos virzienus, apevidus un secinājumus. Pat latviešu prozā aprakstītas ainas, kā ciemata ļaudis ielenc no augstām skolām pārbraukušu censoni, un visas aizdomas un priekšstatu par grāmatu gudrībām koncentrējas šķietami vienkāršā jautājumā: «Priekš kam tas viss?» Izaicinājuma intonācijā netrūkst, jo viņi apjauš – atbildēt jauneklīm nenāksies viegli.

Un nav joprojām, lai gan literatūras pētījumi sazarojušies varenā vainagā. Viens no Eldridža atbalsta punktiem ir Hēgeļa atziņa, ka cilvēks ir gatavs pakļauties eksistences likumībām tikai tad, ja viņš zina spēkus, kas valda pār viņu, un spēkus, kas viņu virza, un šādas zināšanas sniedz poēzija, t. i., dramatiskā literatūra. Taču vēl nozīmīgāks man šķiet filozofa Pitera Kivija (*Peter Kivy*) teiktais, ko rakstā *Literatūra un morāle* citē Teds Koens (*Ted Kohn*), aplūkodams vēl vienu senu jautājumu: vai mākslas darbu iepazīšanai ir vai var būt morāla ietekme? Tā ir pretenzija uz to, ka mākslai (literatūrai) ne tikai jāsniedz zināšanas, bet šīm zināšanām pašām sevi jāīsteno vai jāskaidro šķirums starp labu un sliktu – vēl viens veids, kā izpaužas prasība pēc «lietojamas» mākslas. Vēl viens ceļš, piemēram, uz mākslas cenzūru, jo potenciāla «vēlamība» paredz arī tikpat iespējamu «nevēlamu» ietekmi. Bet Kivijs saka: «Lielā-

kais, uz ko mēs varam cerēt, – ka tā palīdz mums humanizēties.»

Līdz šim nav gadījies lasīt lakoniskāku un pilnvērtīgāku atbildi. Māksla, arī literatūra, ir viena no cilvēces laiktelpā nemitīgi pastāvošajām parādībām, kas nodrošina pasaules cilvēciskumu plašākajā izpratnē. Māksla ir pašattīstības ceļš. Un vienīgās patiesi iespējamās morāli ētiskās kategorijas varbūt ir autora godīgums, tostarp, godīga, neatkarīga pašcenzūra. Un tikpat godīgs un pašcenzūras nesavažots, bet atbrīvots lasītājs.

Visādi citādi mākslas kā teksta un mākslas kā stāstījuma estētiskā un līdz ar to subjektīvā daba nedod pārāk daudz iespēju diskusijai par lietderību, vismaz ne ikdienišķi merkantīlajā izpratnē. Piemēram, pat izzinādama kaislības un baudas, literatūra nevar kļūt par novērojošu «skatu no malas», jo pati iemieso kaislību un baudu dažādās izpausmēs. Viena no galvenajām – teksta bauda. Tā kļūst par motivāciju pieredzes un zināšanu apgūšanai, bet vienlaikus atbrīvo zināšanas no to objektīvā rakstura. Iespējams, tas ir arī viens no literatūras un vēstures saskares punktiem. Arī vēstures naratīvs kā teksts ietver stāstīja baudu un lasītāja, vēstures apguvēja, baudu. Turklāt atsvešinājums un attālinājums vēstures tekstam var piešķirt literatūras pazīmes pat tad, ja to izstāsta aculiecinieks. Kad vēstures filmā redzam Otrā pasaules kara traģisku brīdi – ebreju bērnu, kuru nacisti vardarbīgi nošķir no mātes –, mums šī aina kļūst vairāk literāra nekā vēsturiska.

To, kā literatūra caurauž eksistenci ne vienmēr apjaustos veidos, pauž arī Freda Raša (*Fred Rush*) raksts *Literatūra un politika*. Tā sākumpunkts ir tēze par to, ka mākslai tās nelietderība piešķir unikālu politiskumu. Piemēram, Rašs iztīrī priekšnosacījumus Teodora Adorno (*Theodor Adorno*) atziņai, ka totalisma pieeja sociālistiskajā realismā degradēja literatūru un tā sāka kalpot priekšrakstu un propagandas mērķiem.

Turklāt padomju ideoloģija apliecināja, cik traģikomisks ir rezultāts, kad politika no literatūras selektīvi un manipulatīvi pārņēma atsevišķas pazīmes. Kā lekcijā par padomju režīma valodu (lekcija pieejama internetā) skaidro Nikolajs Vahīns (*Николай Вахтин*), šīs valodas centrā bija pareiza/nepareiza forma (literatūras jēdzienos runājot, ideoloģiskajai runai tika piešķirts totāls žanriskums), nevis patiesums/nepatiesums.

Literatūru kā stāstu mēs neizbēgami veidojam ikdienā; stāsts kā racionālās un iracionālās pieredzes subjektīvs pieraksts. Literatūras (mākslas) nenovēršamā klātbūtne arī sniedz netiešu atbildi uz jautājumu, kādā veidā viss un jebkas var kļūt par stāsta objektu vai būt stāsta vērts. Lai gan, kā apliecina vēsture, ne visam tomēr vajadzētu pārņemt literatūras raksturu. Un viena no lietderīgajām atziņām, kas sniedzas pāri literatūras robežām, – ka forma bez satura mūs padara mēmus. ■